د کتاب پېژندنه

1. د کتاب نوم: پښتو نحوه (ګرامر)
2. لیکوال: پوهندوی ډاکتر زرغونه رښتین زیور
3. د چاپ ځای: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

پېښور – پښتونخوا

4. د چاپ نېټه: 1382 لمریز – 2003 ع کال

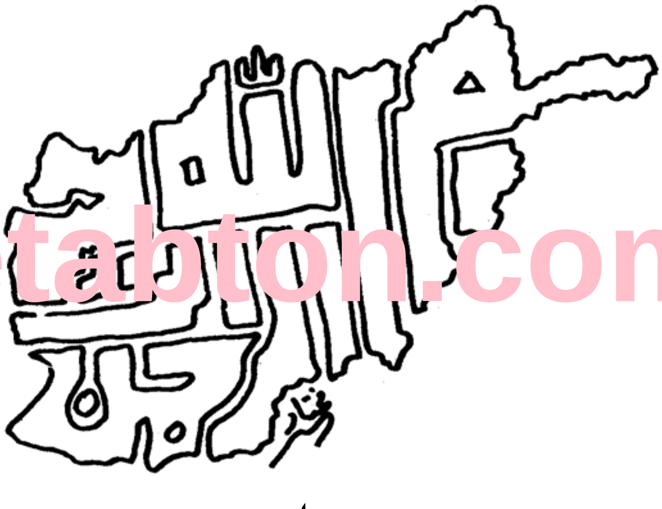

Ketabton.com

هدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادب د اسمان پنځم ستورې، لوی استاد علامه پوهاند رښتين پاك روح ته، د هغو خدمتونو د لمانځنې او درناوي په ویاړ، چې څه د پاسه نیمه پیړۍ یې د زړه په وینه او د تندي په خولو پښتو ژبه او ادب د نړیوالې سیالۍ جوګه کړې او پښتو ژبې او ادب ته یې نوی خوند او رنګك ور بخښلی دی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرليکونه

1. يو څو خبرې 1
2. د پښتو ژبې ګرامر ته يوه لنډه کتنه 3

لومړۍ څپرکی

3. Syntax سنټيکس (نحوه) 18
4. نحوي واحدونه 23
5. جمله 27

دويم څپرکی

6. ترکيب (غونډ – عبارت) 37
7. په پښتو ژبه کې د ترکيب ډولونه 44
8. اصطلاحات (فرازيالوژيکي) واحدونه 70

درېيم څپرکی

9. د پښتو ژبې د جملې جوړښت 78
10. لومړی مبتدا – فاعل 82
11. دويم خبر – فعل 88
12. مفعول 92
13. نحوي قيدونه 96

څلورم څپرکی

14. په پښتو ژبه کې د جملو خصوصيات (ځانګړتياوې) 100
15. د پښتو ژبې عروضي خصوصيات 100
16. د پښتو ژبې نحوي خصوصيات 110

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

17. د جولي (شکل) له مخي د جملي ډولونه 135
18. يو ستوي يا ساده جملي 135
19. غبرګي يا مرکبي جملي 140

شپږم څپرکی

20. په پښتو جملو کي د يوي برخي يا اجزاو (Ellpsis) د حذف مسئله 170
21. د فاعل – مفعول – فعل او قيد حذف 170
22. د ګرامري اجزاو د ماهيت بدلون 174
23. صفت د اسم په توګه 177
24. اسم د صفت په توګه 178
25. صفت د قيد په توګه 178
26. نتيجه 179
27. اخيستنځي (ماخذونه) 182

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو څو خبرې

د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د پښتو څانګې په درسي نصاب کې د پښتو ژبې ګرامري مسايل لکه (صرف، نحوه) هم ځاى لري.

د پښتو ژبې په صرفي برخه کې مواد او ليکنې شته. چاپي اثار هم لرو او د نحوې په برخه کې خواره واره مواد د بېلا بېلا کورنيو او باندنيو پياوړو استادانو او ژبپوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي، خو د يو بشپړ درسي پلان له پاره کافي نه ګڼل کېږي. د درسي پلان له مخې بنايي چې درسي مواد کال په کال يالږ تر لږه دريو څلورو کالو په موده کې پرې نوى نظرو شي او د ورځنيو علمي تجربو، نويو علمي څېړنو په رڼا کې دغه مواد بشپړ اوکره شي.

دغه کار چې زه يې دلته وړاندې کوم سره له دې چې نوې موضوع نه ده خو بيا هم دغه اثر کېداى شي د پښتو ژبې د نحوي مسايلو او پرابلمونو په باب په څه نا څه ګټه شي.

ددې اثر په ليکنه کې زياته هڅه شوې ده چې مسايل په تطبيقي توګه بيان کړاى شي او همدارنګه د موضوع دروښانولو له پاره زيات مثالونه په عملي او تطبيقي برخه کې د پخو ليکوالو، استادانو د اثارو او همدارنګه د پښتو ژبې د خوږو محاورو نويو او زړو اصطلاحګانو څخه کار اخيستل شوى دى.

بايد زياته کړم چې ما دغه اثر د لوى استاد علامه پوهاندرشتين په لارښوونې چې زه يې د شاګردى وياړ هم لرم ليکى دى.

څنګه چې په دې برخه کې تر اوسه کوم درسي چاپ شوى بشپړ کتاب يا لکچر نوټ نشته نو د پوهنځي د پښتو څانګې داړتيا او ضرورت له مخې ما دغه ګران کارته اوږه ورته کړې تر څو لږ تر لږه زما دغه کار او هلې ځلې له يوې خوا دا چې د پښتو ژبې په دغه ګرامري برخه کې يو څه کار شوى وي او له بلې خوا د مينه والو او د څانګوالو له پاره د استفادى وړوګرځي.

دغه اثر په 1366 لمريز کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پوهنځي له خوا د کستتنر په شکل چاپ شوى و، چې بيا وروسته د چاپېدوله پاره يې منظوري هم شوې وه. له بده مرغه د هيواد دبدو سياسي حالاتو له کبله چاپ نه شو.

د 1371 لمريز کال د کابل د جګړو په نتيجه کې د ادبياتو د پوهنځي او د هيواد د نورو زياتو کتابونو سره يو ځاى دغه اثر هم له منځه ولاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سږ کال د ننګرهار پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د ضرورت له مخې پریکړه وکړه، چې دغه درسي اثر (پښتو نحوه) دې چاپ شي، نو د ساپې څېړنو مرکز د خپلې ملي پالیسۍ له مخې چې درسي کتابونه په لومړي قدم کې چاپوي، نو ددې کتاب په چاپولو کې هم مرسته کړې ده چې دغه مرکز له یوې خوا خپل ملي رسالت تر سره کړی او له بلې خوا د پښتو څانګې د استادانو او محصلینو لپاره یې درسي اسانتیا برابره کړې ده. په دې توګه مننه او کور ودانۍ ورته وایو د لاژیاتو بریالیتوبونو په هیله.

پوهندوی ډاکتر زرغونه رشتین زیور

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي استاده

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې ګرامرته یوه لنډه کتنه

ګرامر د ژبې د جوړښت علمي شرحې ته ویل کیږي او د تشریحي ژبپوهنې یوه ستره څانګه ده.
ژبپوهنه د علومو په لړ کې یوه نوې پوهنه ده او له یوې پیړۍ راهیسې د ژورو کتنو او څېړنو په مرسته مخ په وړاندې ځي، خود ژبې په باب لـه ډېرو لرغونو زمانو څخه ځینې کتنې او څېړنې رواني دي، د لرغوني، کلاسیك، منځنیو پیړیو، (17-18) پیړیو ژبپوهنه د نوې ژبپوهنې زړې او اساس جوړوي، د ژبپوهنې په پراختیا او پرمختیا کې پخوانۍ هندي او یوناني فلالوژي ډېره اغیزمنه برخه لري[1]
مونږ دلته د ژبپوهنې تاریخي سیر او پرمختګ په بشپړه توګه نه څېړو بلکې غواړو چې یوازې د ژبې ګرامر ته یوه لنډه کتنه وکړو او بیا په خپل مطلب لاس پورې کړو. نوې ژبپوهنه کـه څـه هم د علومو په لړۍ کې د شلمې پیړۍ ابتکار دی، ولې ګرامر د ژبپوهنې د یوې څانګې په توګه لرغونی تاریخ لري. په عمومي توګه په نړۍ کې ګرامر بېلا بېلې پوړۍ او پړاوونه تر شاکړي دي چې ددغو بېلا بېلو د ورو او پړاوونو په بهیر کې د ټاکلي جهان بینۍ، نظریو او لارو چارو لـه مخې د ګرامر بېلا بېل ډولونه رامنځ ته شوي دي چې تر ټولو مهم یې کلاسیك عنعنوي، مقایسوي، تاریخي، تشریحي ګرامرونه دي. په لویدیځه نړۍ کې د ګرامر لیکلو منشا لرغوني یونان تـه رسیږي چې کلاسیك ګرامر لومړی په یونان او بیا په روم کې منځته راغی.
افلاطون (427-347ق م) د یونان نامتو فیلسوف د لویدیځې نړۍ لومړنی عالم دی چې د ژبې د حقیقت او ځرنګوالي په باب یې څېړنه کړې او لـه همدې امله د ژبپوهنې بنسټ اینسودونکی او د باقاعـده ګرامـر (Systematicgrammar) جـوړوونکی ګڼـل شـوی دی. د افلاطـون څخـه وروسـته د ارسـتو نظریـه د ژبې پـه بـاره کـې د څېـړنې او ارزښـت وړ ده. د ژبـې پـه بـاب ارسـتو د افلاطون پر خلاف داسې عقیده لرله چې ژبه فطري نه ده بلکې یـوه ټولنیزه او اتفـاقي پېښـه ده[2] او کلمات د خارجي دنیا د مظاهرو دپاره سمبولونه ګڼلي دي. په دې توګه ارستو لومړنی مفکرو چې د الفاظو ډلبندي اوویش مفکوره یې رامنځتـه کړې او کـلام یـې پـه دریـو برخـو (اسم، فعـل، حـرف) ویشلی دی.
تردې وروسته رومیانو یعنې دروميي تمدن په دورې کې د لاتیني ژبې د ګرامري قواعدو په شرح کولو کې د یو نانیانو د ګرامر لیکنې اصول او لارې چارې په پام کې ونیولې. دوی په حقیقت کې د

---

[1]- **و. ي. کود وخوف، عمومي ژبپوهنه، (لوؤ ووڼ ی، مسکو** 1974 **(7) مخ.**

[2] **جان، تی، واترمن، سیری در زبان شناسی، ترجمه فریدون بدره ی 1347ص 7 خیاپور، دستور زبان فارسي، چاپ ششم 1347 (ص7).**

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوناني ژبې د ګرامري قاعدو په چوکاټ کې د لاتیني ژبې بېلګې ځای کړلې. وروسته دغه ډول ګرامر لیکنه او طریقه عربو هم د خپلې ژبې د پاره غوره کړه. عربي پوهانو د خپلې ژبې د جوړښت برخې په دې دریو برخو (اسم، فعل، حرف) هم ویشلي دي. د ارستو دغه ویش تر اوسه پورې د عربي ګرامر پوهانو په اثارو کې استعمالیږي چې دغه طریقې فارسي او پښتو ژبو ته هم لاره موندله او د افغاني ګرامر پوهانو له خوا دود شوي دي.

عنعنوي ګرامر چې په لویدیځه نړۍ کې رامنځ ته شو هغه ګرامر دی چې د انیوس تراکس (Dionysius thrax) (2 پېړۍ ق.م) په اروپا کې دارستو د میتود تر څنګ رامنځ ته کړ او ترده وروسته (4 م پېړۍ) دوناتوس (Donatus) د لاتیني ژبې ګرامر رامنځ ته کړ.[1] تراکس د نن نه نژدې 2000 کاله پخوا د یوناني ژبې د ژورې مطالعې او د پخوانیو عالمانو د کشفیاتو څخه په ګټې سره کلمه په اته ډوله (اسم، فعل، فعلي صفت، ارتیکل articulus) ضمیر، حرف اضافت (Prepostion) (پریدلوګ) قید، ربط ویشلې ده[2] چې بیا دوناتوس د څلورمې پېړۍ را په دیخوا لاتیني ګرامر د تراکس د ګرامر پر اساس ولیکه چې ددغو ګرامر لیکونکو لاره بیا وروسته د یورپ ګرامر پستانوونیوله. دغه ګرامریستان په دې عقیده وو، چې ډېرې ژبې په تیره بیا لاتیني ژبه د معتبرو منطقي او عمومي قواعد و درلودونکې ده. همدغه دګریکو رومن د عنعني (دود) پر اساس لیکل شوي ګرامرونه دي چې وروسته یې د نورو ژبو لکه عربی، عبرانی، لاتینی 000 او نورو ژبو دګرامرونو اساس جوړ کړی دی. په کال (1784ع) کې د مقایسي او تاریخي ژبپوهنې پیل کیږي. د مقایسي او تاریخي ژبپوهنې په پرمختیا او انکشاف کې د هندي فلالوژۍ او سانسکریت سره د اروپایي پوهانو اشنایي او بلدتیا ډېره ارزښتناکه خبره ګڼله کیږي. په دې سلسله کې د سرویلم جونز نوم د یادولو وړدی. ده په کلکته کې د بنګال اسیایي ټولنه رامنځ ته کړه. په خپله جونز په هندي ژبو او سانسکریت پوهیده[3].

د (17-18) پېړیو په شاوخواکې اروپایانو د پاڼي نې ګرامرومونډ او د هغه په واسطه د سانسکریت د ژبې سره اشنا شول. د پاڼي نې ګرامر د سانسکریت د ژبې په باب ډېر مفصل او ګټور معلومات خلکو ته په لاس ورکړل. اروپایي پوهانو د پاڼي نې د ګرامر موندنې تر مهاله پورې ددغه ګرامر په شان بل کوم کتاب نه ولیدلی. (بلوم فیلډ) د پاڼي نې د ګرامر په باب داسې ویلي دي، چې د انساني ذکاوت له سترو یادګارونو څخه دی. دا کتاب د سانسکریت د ژبې صرفي، اشتقاقي، ترکیبي او نحوي شکلونه په ډېرې پاملرنې سره شرح کړي دي او تردې د مخه هېڅ یوه ژبه هم دومره بشپړه او پوره نه وه څېړل شوې. د پاڼي نې د ګرامر سره د پوهانو بلدتیا دوې مهمې

---

[1] و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ وون ی) مسکو 1974، 11 مخ
[2] و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ وون ی) مسکو 1974،11 مخ
[3] و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ وون ي) مسکو 1974، 24مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتیجې ورکړې دي. اول دا چې د یورپ پوهان د لومړي ځل له پاره د یوې ژبې د پوره او دقیق تشریح سره مخامخ شول. او ولیدل شول چې ددغه ګرامر د قاعدو او څېړنو اصول د فرضیو او ذهني تصوراتو پر ځای تطبیقي او عملي څېړونو پربنسټ ولاړ دي، بله دا چې پوهان د نړۍ د ډېرو ژبو سره اشنا شوي وو نو د سانسکریټ سره هم اشنا شول، په دې توګه دوي وکولای شول، چې ددغو ژبو کلمې او الفاظ یو له بله سره پرتله کړي چې البته د مقایسې ګرامر لیکنه د پاني نې د ګرامر د موندنې څخه وروسته پیل کېږي. د پاني نې د ګرامر سره په ګرامر لیکنه کې یو نوی باب پرانېستل شو. وروسته تردې د ژبې څېړونکو ته جوته شوه چې د سانسکریټ او د ځینو لرغونو ژبو لکه یوناني، لاتیني او نورو اروپایي لرغونو ژبو ترمنځ هم د ګرامري جوړښت او هم د لغتونو له مخې ښکاره ورته والی موجود دی نو ځکه د سانسکریټ یوناني، لاتیني ژبو د ګرامري جوړښتونو او لغاتو د مقایسوي څېړنو د پرمختګ په ترڅ کې د ژبپوهنې مقایسوي برخه تاسیس شوه او پرمختیایي وموندله.

په دې توګه د لویدیځې نړۍ ژبپوهان د اتلسمې پېړۍ د پیل څخه تر نولسمې پېړۍ پورې یعني پوره سل کاله یوله بله سره تړلي دي. ایندو اروپایي ژبې په مقایسوي توګه مطالعه او ددغو ژبو ترمنځ یې د تقابل قوانین د غږونو بدلون او نورې ګډې ځانګړتیاوې او صوتي، لفظي، نحوي مسائل په ژوره توګه څېړلې مطالعه کړې دي.

په همدې توګه د ژبې د مقایسې، مطالعې سره جوخت تاریخي مطالعه او څېړنه هم پیل شوې ده. په دې وخت کې یوه ډله پوهان د مرقومو اسنادو له مخې د خاصو ژبو د تاریخ په مطالعه او څېړنه بوخت شوي دي. ددغو مطالبو د مطالعې مهمه نتیجه د ژبې ددرې ګونو دورو (کلاسیک، منځنۍ، معاصره (اوسنۍ) ټاکنه وه او په دې توګه د یوې دورې نه بلې دورې ته د انتقال مرحلې شرح شوې. چې د هرې دروې صرفي (مور فولوجیکي) او نحوي (سنتکسي) خصوصیات بیان او ښودل شوي دي .څنګه چې د مخه مو اشاره وکړه معاصره او علمي ژبپوهنه په اروپا کې د شلمې پېړۍ له لومړۍ نیمایي څخه شروع کېږي یعنی د ژبې علمي مطالعه د (20) پېړۍ په لومړي سرکې یوې نوې مرحلې ته ورداخلیږي. دا وخت ځینې پوهان دې نتیجې ته ورسیدل چې ژبه د دوو بېلا بېلو خوا وو څخه مطالعه کیدای شي: یوه په تاریخي او بله په تشریحي توګه.

څنګه چې ژبه د زمانې په یوه خاصه موده کې او یا د زمانې په اوږدو کې تغییر اوبدلون کوي او د ټاکلو قوانینو او قاعدو له مخې عمل کوي، نو که د ژبې د بدلون قوانین د زمانې د یوې مرحلې څخه بلې مرحلې ته په ترتیب سره مطالعه شي نو د تاریخي ژبپوهنې مبحث جوړ وي او که چېرې د ژبې قواعد د زمانې په یوه ټاکلې مرحله کې وڅېړل شي نو بیا د تشریحي ژبپوهنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موضوع جوړوي چې په دې توګه ګرامر د تشريحي او تطبيقي ژېپوهنې يوه برخه ده. البته پوهان په دې نظريه هم دي چې د ژبې تشريحي مطالعه، د تاريخي مطالعې څخه رومبی او مخکې ده. يعنې تر هغه چې د ژبې موجوده حالت شرح نه شي نو تر هغې پورې باید د هغې تېر تاريخ هم مطالعه او تحقيق نه شي[1].

د شلمې پېړۍ د منحنۍ دورې د ژبپوهنې ځانګړتيا او مهم خصوصيت دا دی چې ژبه د يوه ټاکلي جوړښت درلودونکي بولي او په دې توګه هڅه کيږي، چې ژبني علوم د نورو طبيعي علومو سره نژدې کړي. د څېړنې دغه لاره د ژبې د جوړښت د اصالت لاره او مکتب منځ ته راوړي.

د ژبې د جوړښت د اصالت (Structuratism) معنا داده چې ژبه د رابطې سيستم يا يو له بل سره تړلوسيستمونو مجموعه ده. د ژبې جوړونکي عناصر لکه غږونه، الفاظ او نور په خپل منځ کې پرته د متساوي او متناقصو اړيکو درلو څخه په ځانګړې توګه اعتبار او اهميت نه لري نو په دې توګه د ګرامر ليکنې تاريخ راوروسته زمانو ته رسيږي، په 1957 کال کې د چامسکی په نامه يوه عالم د نحوي جوړښت Syntactics Structure تر عنوان لاندې يوه رساله ليکلې ده. دغه ليکنه د ګرامر ليکنې په چوکات کې خورا بدلون ښيي. هغه غوښتل چې د ژبې د جوړښت په باره کې د يوې داسې عمومي او کلي نظريې بنسټ کښيږدي چې د ژبې په باره کې په عام ډول او د هرې ژبې په باره کې په خاص ډول د تطبيق وړوي. ده خپله دغه نظريه د ګزارشي نظريې Transformational theory او هغه ګرامر چې ددغه نظريې په اساس ليکل شوی و. د ګزارشي ګرامر په نامه ياد کړ. ګزارشي يا تطبيقي ګرامر چې يوه نوې ګرامري لاره ده، د انګريزي، روسی او جاپانی ژبو په ګرامر ليکنه کې تطبيق شوې ده، دا ګرامر ليکونکي په دې خبره ټينګک دي چې د ګرامر ليکنې دغه لاره په ټولو ژبو کې تطبيق کيدلای شي. مګر ددې په څنګ کې ځينې ژبپوهان هم شته چې تر اوسه لا ددغې نظريې په رښتينوالي شکمن دي. د تطبيقي يا ګزارشي ګرامر او تشريحي ګرامر تر منځ توپير دادی چې په تشريحي ګرامر کې د ژبې حالت او شکل ته ډېره پاملرنه کيږي او د ژبې تطبيقي يا عملي جنبه له نظره غورځول کيږي، يعنې په تشريحي ګرامر کې د ژبې د حالت او فعالې عملي ترمنځ توپير نه څرګنديږي. په دغه ډول ګرامر کې د ژبې ثابت او ټاکلی شکل په يوه معينه زمانه کې مطالعه کيږي او د ژبې عملي او فعال صورت ته پاملرنه نه

[1] جان، تی، واترمن، سيري د رزبانشناسی، ترجمه بدره ي 1347 ص 101

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیږي، ګزارشي ګرامر د ژبې د عملي جنبې د شرحې پر اساس ټینګک او استواره دی، چې طبعا ددغه هدف د لاس ته راوستلو له پاره د ژبې د حالت څخه هم خبرې کیږي.

اوس په دې برخه کې غواړم د پښتو ژبې ژبنیو څیړونو ته یو لنډ نظرواچوم. د پښتو ژبې په اوږد او لرغوني تاریخ کې دوه وروستې پیړۍ د ژبنیو څېړنو او ژبنیو مواد و په رامنځ ته کیدلو کې ارزښتناکه دوره ګڼله کیږي. تر دې د مخه د پښتو ژبنیو څېړنو ته د چاپام نه دی ورګرځیدلی. مونږ د (18) پیړۍ څخه وړاندې د پښتو ژبې د اصولو په باب څه ځرك نه وینو او په دې برخه کې څه پته نه لګیږي او یا خولادرکه دي.

پښتو یا د افغانانو ژبې ډېرو وروستو زمانو کې د نړۍ د ژبپوهانو پام ځان ته را اړولی دی. په اروپا کې د ژبپوهنې د پرمختګک او د هندي اریایي ژبو سره ددوی بلدتیا ددې سبب شوه چې د پښتو ژبې په باب څېړنې او تحقیقات هم رامنځ ته شي.

د پښتو ژبې د ګرامرونو په باب که څه هم په اول سرکې د پښتنو پوهانو له خوا اثار لیکل شوي دي خو وروسته په کې اروپایي پوهانو هم پوره برخه اخیستې ده او د شرقي ژبو د پلټنو په سلسلې کې یې د پښتو ژبې په باب ښې پلټنې کړي دي. ختیځ پوهانو د علمي پلټنو په لړ کې پښتو ژبې ته هم پوره پاملرنه کړې ده او د بېلو بېلو هیوادو ختیځ پیژندونکو د پښتو ژبې قاموسونه، ګرامرونه او نور ژبني اثار لیکلي او علمي څېړني یې ترسره کړي دي.

دغه څېړنې د نړۍ په بیلو بیلو هیوادونو لکه المان، انګلستان، شوروي اتحاد، فرانسه، امریکا، چکوسلواکیا، ایتالیه، سویس، ناروی او نورو کې شوي دي. د یورپ پوهانو د پښتو ژبې په باب او د هغې د منشا او پیدایښت په باره کې نظریې او څېړنې وړاندې کړې دي او همدارنګه د پښتو ژبې خپلوي او اړیکې د نورو ایندو اروپایي ژبو سره د مقایسوي تاریخي، مقابلوي ژبپوهنې له مخې ثابته کړې ده.

په یورپ کې د جمیز د ارمستېټر (1849-1894) او وریسي د ګایګر (1856-1942) او مارګینستر (1892-1980) ایمل بنونیست (1902-1976) د پښتو په باب ددوي څېړنې د قدر او یا دولوور دي. دار مستتر په 1888 کال په اروپا کې د (افغانانو ژبه) تر سرلیك لاندې یو اثر لیکلی دی چې دواك (اواز شناسی) صرف، اشتقاق او ترکیب برخې لري. او همدارنګه په همدغه اثر کې د پښتو د منشا په باب نظریې ځای شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترده وروسته ویلیم ګایګر (1942-1856) داو ستا د ژبې سره د پښتو مقایسه ترسره کړې چې په دې کې 389 پښتو کلمې د اوستا او نورو لرغونو ژبو سره مقایسه کړې چې بیا مارګنیسترن دغه کار بشپړ کړی دی څکه مارګنسترن خپل اثر ګایګر ته اهدا کړی هم دی.

د ګایګر د کتاب دویمه برخه چې (27) مبحثه لري د پښتو ژبې واکشناسي (تحقیق، تلفظ) په نامه یادیږي.

که د پښتو ژبې د تحول او انکشاف د ډیرو لوړو او ژورو څخه راتېر شو او د ژبې د ژبني موادو او مطالعاتو تاریخچې ته نظر واچوو نو داسې څرګندیږي چې د (19) پیړۍ پیل د پښتو قاعدو په باب لومړني اثرونه په لویدیځه (اروپا) اولره، بره پښتونخوا کې ددغو لاندنیو علتونو له مخې منځ ته راغلي دي.

پښتنو لیکوالو د نورو ژباتو کتابونو ترڅنګه ژبني کتابونه اور سالې لیکلي او د پښتنو پاملرنه یې د پښتو ژبې د ترقۍ او ژوند د پاره راګرځولې چې دلته د لیکوالو مرام او مقصد د ژبې تعلیم او ښوونه ده.

کوم پښتو ګرامرونه چې تر اوسه لیکل شوي، ځیني مفصل او ځیني یې لنډ دي چې پر ټاکلو موضوعګانو بحث کوي او بشپړ او نا بشپړ ډولونه هم په کې لیدلای شو، په هر حال دغه ګرامرونه د لاندنیو مرامونو له پاره جوړ شوي دي.

الف: لومړی ډله د پښتنو لپاره، چې د خپلې ملي ژبې ګرامر تري زده او ګرامري اصطلاحګانو سره بلدتیا پیدا کړي.

ب: دویمه ډله هغه دي چې زده کوونکي د هغو په مرسته پښتو زده کړي چې په دې کې باندنیو او کورنیو پوهانو برخه اخستې ده.

دلته باید زیاته شي چې د خارجي ختیځ پوهانو له خوا ځیني ګرامرونه او یاګرامر ډوله اثرونه اساسا د پښتو زده کړې له پاره په سیاسي او اداري لحاظ لیکل شوي دي. په دې لړکي د هانري والترېیلیو او راورټي (1906-1825) ګرامرونه د بیلګې په توګه نوملی شو. په خپله بیلیو د پښتو زده کړه په افغاني سیمو کې د برتانوي مامورینو داداري او سیاسي اغیزناکۍ د پاره حتمي ګڼله[1].

---

[1] پ تو چاپی اثار و د مقالو مجموعه (وا ه) کابل 1357 کال 87 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لاسته راغلو مدارکو او اسنادو له مخې د پښتو ژبې په ګرامر لیکنه کې د دوومېتودونو څخه کار اخیستل شوی دی.

1- لومړی هغه بڼه ده چې د عربي ګرامر په دود ترتیب شوي چې دغه ډول په اسلامي هیواد کې ډېر رواج موندلی دی.

او بله ډله هغه چې د غربي نمونې رنګ په کې غالب دی. دې ګرامر ته مونږ غربی مېتود یا تحول موندلې نمونه وایو.

ددغه پورتنیو میتودونو په اساس د پښتو ژبې لیکل شوي ګرامرونه چې د ختیځ پوهانو او یا پښتنو پوهانو له خوارامنځ ته شوي د یولنډ فهرست په توګه راوړل کیږي.

الف: هغه اثار چې د کورنیو پوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي په لاندې ډول دي:

1- ریاض المحبت: دا د نواب محبت خان اثر دی چې په (1806ع) کال چاپ شوی دی. دغه اثر درې برخې لري: الف: د پښتو ژبې لغات ب: د فعلونوګردانو نه ج: د تاریخي احوالو بیان. د اثر یوه قلمي نسخه په 1855 کال د کلکتې څخه لیننګراد ته وړل شوې ده او بله نسخه یې د لندن په موزیم کې شته دی.

2- معرفت الافغاني: دغه اثر درسي بڼه لري او د پیر محمد کاکړ له خوا په (1195 هـ ش) کال لیکل شوی دی.

یو ځل په (1341هـ) کې د ملاجان او ملا بسم الله تاجرانو له خوا چاپ شوی او بیا د اطلاعاتو او کلتور وزارت له خوا په (1356ش) کال چاپ شوی دي.

3- پښتو ګرامر: ددغه کتاب لیکونکی نواب انشا الله خان انشا دی. دغه کتاب په (1817ع) کال کې لیکل شوی او خیال بخاري د خپل ګرامر په سریزه کې ددغه اثر ذکر راوړی دی او د کتاب په باره کې نور څه معلومات نشته.

4- وافیه: د پښتو ژبې ګرامر دی چې مولف یې قاضي میر احمد شاه رضوانی دی او دغه کتاب په (1890ع) کال په لاهور کې چاپ شوی دی. یوه نسخه یې د پخواني شوروي د تاجکستان د علومو د اکاډیمۍ په کتابتون کې خوندي ده.

5- اتالیق پښتو: ددې کتاب لیکونکی مولوي محمد اسماعیل نومیرې دغه کتاب په (1896ع) کال په پنجاب کې خپور شوی دی په دې اثر کې دا سمونو، فعلونو او نورو معمولي

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاورو استعمال راغلی دی: ددغه اثر یوه نسخه د پخواني شوروي تاجکستان د علومو د اکاډیمۍ په کتابتون کې خوندي ده.

6- تحفۀ الامیر: څنګه چې دغه اثر د امیر شیر علیخان نامه ته اهدا شوی دی نو په دغه نامه سره یادیږي دا هم د پښتو ګرامر دی چې مولف یې نور محمد افغان دی. دغه کتاب په (1279هـ) کال لیکل شوی دی. اثر په پارسی ژبه لیکل شوی او مثالونه یې په پښتو دي، په اثر کې صرفي او نحوي مسایل راغلي دي او یوم نسخه یې په پښتو ټولنه کې وه.

7- پښتو پښو یه : دغه اثر د پښتو مرکې له خوا لیکل شوی او په (1347هـ ق) کال په کابل کې خپور شوی دی.

8- معلم پښتو: دغه اثر هم د پښتو مرکې له خوا په (1314هـ ش) کال په کندهار کې چاپ شوی دی.

9- ګنجینه افغاني: قاضي رحیم الله پېښاوري دغه نوموړی اثر په (1938ع) کال کې بشپړ کړی دی.[1] همدارنګه قاضی رحیم الله خان یوبل درسي ګرامري کتاب په (1966ع) کال پېښور کې چاپ کړی دی[2] ددغه اثر تشریحات انګریزي دي.

10- خود اموز پښتو: دغه یو درسي ګرامري اثر دی چې په (1313 هـ ش) کال کې د کندهار طلوع افغان له خوا خپور شوی دی. ددې اثر مولف صالح محمد کندهاری دی.

11- پښتو ژبه لومړی او دوهم ټوک:

13- د پښتو ژبې لیاره: د پښتو ژبې د ګرامرونو په لومړي کتار کې ځای لري. ددغه اثر لیکونکی ارواښاد محمد ګل مومند دی. د خپریدو نېټه یې (1317 هـ ش) (1938 ع کال) او په لاهور کې خپور شوی دی. دغه اثر دري برخې لري: د صرف، د نحوې، د مصدرونو برخه.

14- قواعد پښتو : دغه ګرامري لیکنه د محمد اعظم ایازي ده چې په کال (1318هـ ش) د پښتو ټولنې له خوا چاپ شو دی. په اثر کې دپښتو ژبې صرفي او نحوي قواعد څېړل شوي دي.

(1) Qazi rahimullah Khan. The Modern Pushto Instructor. Peshawar, I-II, 1938 -1943.
(2) Qazi Rahimullah Khan. The Modern Pashto Instructor. Peshawar, Volume I, 1966.

(c) ketabton.com: The Digital Library

15- د پښتو درسي ګرامر: (پښتو شپږمه کلي) د ګرامري قواعد و ساده، روان درسي کتاب دی چې په کال (1945ع 1324هـ ش) کې پوهاند رښتین لیکلی او د پښتو ټولنې له خوا په کابل مطبعه کې چاپ شوی دی.

16- لومړی لیاربښوونکی: دغه اثر په کال (1326 هـ ش) (1947ع) د پښتو ټولنې له خوا د کابل په مطبعه کې چاپ شوی او ددغه کتاب لیکونکی هم پوهاند صدیق الله رښتین دی. په دې کې ګرامري قواعد په درسي بڼه لیکل شوي دي.

17- پښتو ګرامر لومړی جز: دغه ګرامر د ژبې د دستور او قاعدې ښودلو کتاب دی. د کتاب لیکوال پوهاند صدیق الله رښتین دی. نوموړی اثر په (1327 هـ ش) کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. په دغه اثر کې ډېر نوي پښتو ګرامري قواعد او اصطلاحګانې راغلي دي. دغه اثر یو لوی اکاډیمیک علمي ګرامر دی؟.او د پښتو ژبې د قاعدو ښودلو ښه علمي اثر ګڼل کیږي.

18- د پښتو ګرامر دویم جز: دغه مهم اثر په کال 1359 لمریز کې د لوی استاذ پوهاند صدیق الله رښتین له خوالیکل شوی و. دغه ګرامر بیا په 1370 لمریز کال د ښوونې او روزنې دوزات له خوا په دولتي مطبعې کې په 223 مخونو کې چاپ شوی دی. "په پښتو ګرامر لیکنه کې د ارواښاد لوی استاد پوهاند صدیق الله رشتین علمي څېړنې او اثار ستر ځای لري. د ګرامر لیکنې د اصولو په اساس یې داسې ګرامري څېړنې کړی او داسې اثار خپاره کړي چې تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې په افغانستان کې ساری نه لري.

د لوی استاد دغه اثار نه یوازې په افغانستان کې بلکې د اکثرو بهرنیو ژبپوهانو لپاره چې د پښتو ژبې ګرامرونه یې لیکلی دي د استفادې مستند اسناد او اساسي منابع دی او په افغانستان کې تر اوسه پورې هم داسې د پښتو ګرامر نه دی لیکل شوی، چې د پښتو ژبې د عملي زده کړې له پلوه دې د لوی استاد پوهاند ریشتن د اثار ورځای ونیسي".

19- پښتو ګرامر: د لوی استاد پوهاند رښتین پښتو ګرامر (اول او دویم جز) دواړه ټوکه یو ځای په یوه ټوک کې د یونیورستي بك ایجنسي له خوا خپور شوی دی. د پوهاندرشیتن دغه ګرامر د پښتو ژبې اکاډیمیك اعلمي معیاری او مکمل اثردی. د نوموړي اثر فارسي متن ښاغلي سید محی الدین "هاشمي" د ارواښاد پوهاند صاحب په مشوره په پښتو ژباړلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

20- ژبښودنه : ددې تدريسي اثر ليکوال هم پوهاند صديق الله رښتين دی. په دغه اثر کې د ژبښود يا ژب دود، د ليك دود او ليك ښود برخې راغلي دي. دغه اثر په 1341 لمريز بيا په 1342 لمريز دريم ځل په 1347 لمريز کال خپور شوی دی او څلورم ځل په پېښور کې چاپ شوی دی.

21- د پښتو مصدرونو لارښود: دا کتاب د پښتو ژبې د مصدرونو او د فعلي صرفي مسايلو ښه لارښود دی دغه اثر په کال 1344 د پښتو ټولنې له خوا خپور شوی دی. ددې اثر ليکونکی هم استاد پوهاند رشتين دی.

22- صرف و نحو پښتو: ددې کتاب مولف ښاغلی عظيم شاه خيال نوميږي کتاب په پېښور کې چاپ شوی ولی د چاپ نيټه يې نه ده ښودلې شوې، يوازې ليکوال د کتاب په سريزه کې ليکي چې دغه اثر د 1940 څخه تر 1944 ع کاله پورې ليکل شوی دی.

23- د پښتو قواعد: د ښاغلي حافظ محمد ادريس او ښاغلي عبدالحليم (اثر) ليکنه ده، چې د منځنيو ښوونځيو له پاره د درسي کتاب په توګه ورځني کار اخيستل کيږي دغه ګرامر په اردو ژبې ليکل شوی دی.

24- د پښتو قاعدې: ددغه کوچني ګرامري اثر ليکوال سيد راحت زاخيلی دی چې په (1954ع) کال په پيښور کې خپور شوی دی.

25- د پښتو قواعد: ددې اثر مولفين سيد تقويم الحق کاکا خيل او سيد تسنيم الحق کاکا خيل دي. په 1953 کې پښتو اکاډيمي چاپ کړی دی.

26- د پښتو ژبې لنډ ګرامر: دغه کوچنوټی کتاب په 1320 شمسی کال په کندهار کې د فضل محمد کندهاري له خوا ليکل شوی دي.

27- اتاليق پښتو: خيال بخاری په اردو ژبه ليکلی دی. دغه رساله په کال 1969ع کې خپره شوې ده.

27- د پښتوګرامر طرحه: په دې نامه د پوهاند محمد رحيم الهام هغه څېړنې دي چې د پښتو ګرامر د فونولوژی په برخه کې معلومات وړاندی کوي. همدارنګه د ژبپوهنې د څانګې په برخه کې تشريحي معلومات هم لري دغه رساله د وږمې مجلې د 1344 لمريز کال په (1-2-3) ګڼو کې خپره شوې ده.

28- جامع القواعد د پښتو: مولف يې عبدالکريم بريالی دی. پښتو اکاديمي بلوچستان کويټه له خوا چاپ دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- پښتو پښويه دښاغلي مجاور احمد زيار له خوا ليکل شوی دی.
30- پښتو نحوه: دغه اثر هم په کال 1366 لمريز د کابل پوهنتون له خوا ګستتنر په توګه چاپ شوی دی.
31- سوچه پښتو يوه جايزه: د ډاکتر خدايداد اثر دی په 1988ع کال د بلوچستان پښتو اکيډيمۍ چاپ کړی دی.
هغه ګرامري قلمي نسخې چې تراوسه چاپ شوي نه دي په لاندې ډول پيژندل کيږي:
1- پښتو ګرامر: دا د ښاغلي عبدالواحد خان له خواليکل شوی او دعامه کتابخانې په کتابتون کې د جوايزو په څانګه کې خوندی دی.
2- د پښتو مفصله صرف ونحو: د غلام جيلاني خان جلالي ليکنه ده، چې د عامه کتابخانې په قلمي نسخو کې ځای لري.
3- د پښتو کوچنی ګرامر: دغه اثر محمد دلاور ليکلی او په عامه کتابخانه کې خوندی دی.
4- پښتو ګرامر: دا د ښاغلي مولوي شيرګل هغه ليکنه ده، چې په پښتو ټولنه (د افغانستان د علومو اکاډيمي) کې خوندي ده.

ب: د هغو ختيځپوهانو د ګرامري اثارو يادونه کوو چې د اتلسمې پيړۍ را په ديخوا ليکل شوي او خپاره شوي دي.

1- دروسي پوهان کلاپورت څېړنې د پښتو ګرامر په برخه کې د لومړي ځل له پاره لومړنۍ هڅه ده. ده خپل اثر په 1810ع کال چاپ کړ.
2- ترده وروسته ايوريسمن د کلاپروت د تحقيقاتو پر اساس څېړنې ترسره کړلې او دده دغه څېړنې په 1833ع کال د چاپ له ډګر څخه راوتلي دي.
3- په 1839ع کال کې ميجر. ر. ليچ د پښتو ژبې د ګرامر په برخه کې يوه وړه رساله ليکلې ده.
4- په 1842-1845 ع کلونو کې د پښتو ژبې ګرامري اثرونه د پروفيسور دورن له خوا ليکل شوي او چاپ شوي دي. د ختيځ پوهانو په ډله کې لومړی سړی دی چې د پښتو ژبې د علمي مطالعې له پاره يې هلې ځلې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- په 1854ع کال کې د پښتو کوچنی ګرامر د واګن (Vaughan) لـه خوا پـه کلکتې کې خپور شو.

6- (د پښتو یا افغانانو د ژبې قواعد) په نامه ګرامر د جارج، هانري راورټي لـه خوا پـه 1855-1856 او دوهم چاپ 1960 کال په لندن کې له چاپه راوتلی دی.

7- (د پښتو یا پختو ژبې قواعد) د هانري والتربیلیوله خوا په 1867ع کال په لندن کې خپور شوی دی. او دوهم ځل چاپ یې په 1901 په لاهور کې شوی دی. دغه اثر په 1318هـ ش کال په پښتو ټولنه کې ترجمه شوی خو تر اوسه لاچاپ شوی نه دی

Grammar of the Pashto or the Language of the Afghans-8

دغه پښتو ګرامر په 1873ع کال کې د جرمنی ختیځ پوه ترومپ (Trumpp) لیکلی چې په لندن کې خپور شوی دی. اثر په جرمنی ژبه لیکل شوی او مثالونه یې په پښتو او هندي راوړي دي.

9- ګولډن شتیت: لومړنی جرمنی ختیځ پوه دی، چې د پښتو په باب یې یو اثر لیکلی دی. د معاصر روسی ختیځ پوه برتلس[1] په قول نوموړی د ختیځپوهانو له ډلې څخه لومړنی سړی دی چې د پښتو ژبې په هکله یې څېړنې شروع کړي دي. دده په اثر کې د ګرامر او لغتونو فهرست لیدل کیږي. دغه اثر په (1791ع) په سنت بتر زبورګ (لیننګراد) کې خپور شوی دی او داسې ښکاري چې دغه اثر تر اوسه د (برټش موزیم) په کتابتون کې خوندي دی[2].

10- ډارمستتر فرانسوی ختیځ پوهان دی په 1888ع کال کې (د افغانانو ژبه)[3] په نامه یو اثر لیکلی چې علمي او ګرامري ارزښت لري.

11- په المانی ختیځ پوهانو کې دګایګر نوم مشهور دی. ده پـه 1893ع کـال کې دپښتـو ژبې د فلالوژی په برخه کې یوه رساله لیکلې ده.

ده په دې رسالې کې د تهجی حروف په ترتیب سره او ډېر پښتـو لغتونـه د سانسکریټ، او ستا پخوانی او اوسنی پارسو سره پرتله کړي دي.

12- د پښتو ژبې لنډ ګرامر د بیدولف له خوا په 1890ع کال په لندن کې خپور شوی دی.

13- په 1901ع کال د روس کیپل له خوا د پښتو ژبې یو ګرامر لیکل شوی دی[1].

---

[1] برتلس، د پ تو ژبی کندهاري لهجهء لینن راد 1935 کال 173 مخ

[2] اولس مجله 1972ع کال 201 مخ

[3] James Darmesteter, La lanague des Afghans, premier chapter dansla collection chants populaires des Afghans Paris 1888-189

[1]A.G.Roos keppal, A Manual of Pashto. London. 1901

(c) ketabton.com: The Digital Library

14- ج، لاریمر هم د ختیځ پوهانو له ډلې څخه دی چې دوزیرو د لهجې یوګرامر او قاموس لیکلی دی. دغه اثر په 1902ع کال په لندن کې خپور شوی دی[2].

15- په 1908ع کال د پښتو ژبې د ګرامر او لغت په باره کې یوه کوچنۍ رساله د تومانوویچ له خوا په تاشکند کې خپره شوې ده. دغه اثر په روسی ژبه لیکل شوی دی.

16- داي. دي کاکس له خوا د پښتو ژبې ګرامر په 1911ع کال په لندن کې چاپ شوی دی.

17- لاریمر (ډ.ل.ز) (د پښتو نحوه) په نامه خپل اثر لیکلی او په 1915 کال په اکسفورډ کې خپور شوی دی.[3] دغه کتاب 377 مخونه لري او په پای کې د پښتو لغتونه په انګریزي ترجمه شوي دي. دغه اثر په 1319 ش کال د پښتو ټولنې له خوا پښتو شوی دی.

18- مارګن ستېرن د ختیځ پوهانو له ډلې څخه هغه ژبپوهان دی چې د پښتو ژبې په باب او د افغانستان د نورو ژبو لکه (پراچي، اورمړي، پامیري او نورستانی) ژبو کې هم څېړنې کړې دي.

څکه ورته د پښتو پېژندونکو استاد او لارښود ویلی شوی دی. دده ادبي او ژبنۍ څېړنې نه هیریدونکي دي. نوموړي د پښتو کلمو د ایتمالوجۍ په باب یو ښه علمی او ارزښت ناك اثر لیکلی دی. دغه اثر په 1927 کال په اوسلوکی چاپ شوی دی.

19- برتلس روسی ختیځ پوه په 1935 کال د پښتو ژبې کندهارۍ لهجه په نامه یوه رساله لیکلې او په لیننګراد کې خپره شوې ده. رساله په 1356 کال ترجمه او د هم دغه کال د وږمې مجلې په دویمه ګڼه کې خپره شوې ده.

همدارنګه برتلس د پښتو ژبې ترکیب او ساختمان په باب هم یوه رساله لیکلې چې په کال 1936 په لیننګراد کې خپره شوې ده.

20- اسلانوف د پښتو ژبې د ګرامر او لغاتو په باب د یادولو وړ خدمت ترسره کړی دی. اسلانوف د پښتو ژبې لنډ ګرامر د پښتو زده کوونکو د پاره په 1936 کال په مسکو کې چاپ کړی دی.

او بل اثرېي د پښتو ژبې داصواتو ترکیب په 1950ع کال په مسکو کې خپور شوی او په پای کې د پښتو روسی قاموس ضمیمه هم لري. د پښتو ژبې معاصر ګرامر هم د نوموړي بل اثردی. ددغه اثر په باب زما په نظر بشپړ معلومات نه دي راغلی.

---

[2] د زیاتو معلوماتو دپاره د 1355 کال د وږمې مجلی دریمه ګڼه (46) مخ کې خپله د لیکوال مقاله و ګورئ.

[3] د همدغه مجلې دریمه ګڼه (46) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

21- ك. ا. ليبديف- د پښتو ژبې په ګرامر ليکنه کې زښت زيات کارګړی دی. د پښتو ژبې ګرامرونه يې په جلاټوکو (1) چې 1945 (2) په 1956ع (3) په 1970ع کلونو کې چاپ کړي دي.

22- ن. ا. دوريانکوف (د پښتو ژبه) په نامه يوګرامري اثر لري چې په1960ع کال په مسکو کې خپور شوی دی.

23- دوکتور ا. م. ارانسکی د پښتو ژبې ګرامر په نامه يوه وړه رساله ليکلې ده. د پښتو د معاصرې ژبې د فعل شکل او د تکرار دکته ګوريو په باب علمي ليکنه ګڼله کيږي. [1]

24- هربرت پنزل په افغانستان کې د خپلې استوګنې په موده کې ځيني علمي څېړنې کړي او په دغه وخت کې يې ځيني مواد راټول کړي او په دې اساس يې يو پښتو ګرامر د A Descriptive Study of the Dialect of Kandahar په نامه ليکلی دی. دغه کتاب په 1955ع کال په واشنګټن کې خپور شوی دي. دغه اثر پوهاند الهام ترجمه کړی او په 1340هـ. ش کال د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوي دی. په دغه ليکنه کې د پښتو کندهاری لهجې فونيټيکی، ګرامري برخې څېړلې دي او د ننګرهاری کندهاری لهجې ځيني توپيرونه يې څرګند کړي دي.

25- ډاکتربرژي بيچکا چکوسلواکی ختيځ پوه د پښتو خج په نامه يوه وړه رساله ليکلې ده.

26- زويا، مارتيا نيونا، کالينينا: د شوروي اتحاد د ختيځ پوهانو له ډلې څخه ده. دا ختيځ پيژندنې په انستيتوت کې د افغانستان څانګې يوه تکړه غړې وه. د کالينيني ټولې ليکنې او څېړنې د پښتو په ژبني او ګرامي موضوعګانو پورې اړه لري.

د معاصري ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه 1972 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې مرکبې تابع جملې 1966 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې امريه جملې (1) شرطيه او تمنايي جملې (2) مقالې په روسي ژبه د نومورې ليکنې دي.

27- د پښتو ژبې د ګرامر ځيني اساسات: د ا-د- شافيف ليکنه ده. دغه اثر په روسي ژبه د زودين روسي پښتو قاموس په پای کې خپور شوی دی.

28- عبدالحفيظ- غنی يف هم د پښتو ژبې په باره کې ځيني ليکنې کړي دي. د پښتو ژبې د افعالو مجهولې صيغې او د پښتو ژبې د افعالو مجهولو صيغو جوړښت په باب ليکنې دي.

---

[1] د تاجکستان دولتي پوهنتون علمي ياد ـتونه د بشري علومو سلسله، 1954 کال د (201-223) مخونو پورې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- پښتو ګرامر د پروفیسر (ا-ل- ګرونبرګ) له خوا لیکل شوی دی چې په لیننګراد کې په 1987ع کال چاپ دی او دغه ګرامر زما په خیال په شوروی اتحاد کې وروستنی لیکل شوی ګرامر دی چې چاپ شوی دی.

ګرامر Grammar: د ګرامر اصطلاح د لاتیني ژبې د ګراماتکس (Grammatics) او یوناني ګراماتیکې (Grammatike) له اړې (ریښې) څخه راپاتې ده.

په انګریزی کې (ګرامر Grammar) روسي کې ګراماتیکه ویل کیږي. ګرامر د تشریحي ژبپوهنې یوه غوره او ستره څانګه ده چې د یوې ټاکلې ژبې د کلمو، جملو درغاونې او جوړښت د قاعدو سیستم تشریح او مطالعه کوي او یا د ژبې صرفي (مور فولوجیکی)، نحوي (سینتکسي جوړښت او ساختمان ترکتنې او څېړنې لاندې نیسي. په دې معنا چې د یوې ژبې د الفاظو (لغاتو) د تغیر او بدلون اشکال د هغوی ترکیب د جملو جوړښت او څرنګوالی مطالعه او تشریح کوي.

په ګرامري څېړنو کې ژبه د قوانینو تابع نه ګرځوله کیږي، بلکې ګرامر د ژبې قاعدې څنګه چې د هغې ژبې اصلي ویونکي استعمالوي راباسي اوشرح کوي یې. څنګه چې هره ژبه ځانته د جوړښت اصول او قاعدې لري نو ځکه د ټاکلې ژبې په ګرامري لیکنو کې خپله د هم هغې ژبې قواعد او اساس غوره ګڼل کیږي، چې د نوې ژبپوهنې د اصولو او اساساتو سره برابره خبره ده.

په ډېرو زیاتو لیکنو کې لیدل کیږي چې دغه موضوع په دوو اساسي برخو ویشله شوې ده:

1- مورفولوژي (د یوناني د مورف (Morph) (فورمه) او لوګوس (Logos) (پوهه) څخه لاس ته راغلې ده.

2- سینتکس د یوناني (Syntaxis) څخه د (یو ځای کیدنه) (جوړښت) (ترتیب) او (رابطی) په معنا رواج موندلی دی[1].

د صرف او نحوې (مورفولوژي او سنتېکس) تر منځ بېلوالی اواړیکی:

Syntax سنتېکس (نحوه)

[1] یو. د. ماسلوف. د ژبپوهنې مقدمه. ویشایا شکوله. مسکو. 1975 (163) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصل کې نحوه یوه عربی اصطلاح ده چې لغوي معنا يې لاره، طریقه، روش- دود- طرز ده مګر د ګرامري معنا له مخې له ګرامر هغه برخه ده، چې په جمله کې د کلمو په مطابقت ارتباط، ترتیب او ترکیب باندې غږیږي یا په بله وینا نحوه هغې پوهنې ته وایي چې د یوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، غونډونو د جوړښت، ترتیب، تنظیم او جوړښت څېړي. نحوه (سینټېکس) له مورفولوژۍ، سره نژدې او مستقیمه رابطه لري ځکه د ژبې صرفي جوړښتونه تر ډېره ممکنه ځایه پورې د نحوي نظم جوړښت او ترتیب سره مشخصه او ټاکلې وظیفه لري. برسېره پردې په اساسي توګه هغه معنا لرونکي عناصر چې عبارتونه او جملې جوړوي په واقعیت کې همدغه مورفیمونه (ازاد، مقید) دي چې د یوې ژبې په ګرامري ساختمانو کې ستره برخه اخلي.

په پښتو ژبه کې (نحوه او سینټېکس) دواړه اصطلاحګانې د ټاکلي ګرامري مفهوم او معنا له پاره کارول کېږي او په ګڼ شمیر ګرامرونو کې چې په پښتو ژبه کې لیکل شوي دي د عربي اصطلاحات لکه (صرف- نحوه) مروج اوتر اوسه پورې هم رواج لري، ولې په شلمه پېړۍ کې سنیټېکس د نحوي په معنا یا نحوه د سنیټېکس په معنا رواج شوې ده، چې البته د معنا او مفهوم له مخې د یوه ټاکلي مقصد د پاره استعمالیږي. که د سینټېکس اصطلاح ته ځیرشو او هغه هم د یوناني ژبې سینټېیس د اصطلاح سره مقایسه کړو، ګورو چې په دواړو کلمو کې یوه ګډه ریښه پرته ده یعنی د (Synt سینټ) برخه په دواړو کې شریکه ده. چې د ترکیب، یو ځای کېدو، ګډون په معنا راتلای شي، نو څنګه چې Sinthesis د برخو د اجزاو د ترکیب په معنا دی نو Syntax سینټېکس هم د ژبني ترکیب په معنا ترجمه کېدای شي. ددې له پاره چې د سینټېکس په برخه کې زیاتې څرګندونې تر لاسه کړو نو بده به نه وي چې د ژبپوهنې ددغې اصطلاح د استعمال ځای او څرنګوالی وپېژنو. ښکاره ده، چې ژبنی سیستم د ترکیب او د ونې څخه پرته نه شي راتلای او په دې توګه (سینټېکټیك) ژبنی سیستم په جمله کې د کلمو او لغاتو د ټاکلو ځایونو، د کلمو د استعمالولو ترتیب او تنظیم څخه پرته بل شی نه دی او یا دا چې په نحوي سیستم کې د نحوي واحدونو او د هغوی مربوطه اجزاو تجزیې، ترکیب، ترتیب او څرنګوالی نحوه بلل کیږي.

همدارنګه دا سیستم د ژبني ترکیب د لغتونو او کلماتو د یووالي او په ژبه کې د لغتونو له استعمال څخه بحث کوي. دلته خو ددې خبرې یوه یادونه هم بې ځایه نه بریښي چې په مورفولوژۍ کې هم د لغاتو جوړونې او ترکیب څخه خبرې کیږي خو دا ډول لغات جوړونه او ترکیب باید د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(Syntax) سينټېکس) او نورو ژبنيو ترکيبونو سره ګډ نه شي. څنګه چې وينو په ترمينالوژۍ کې هم د کلمو او اصطلاحګانو د جوړوني او ترکيبونو څخه خبرې کيږي ولې سينټېکس، مورفولوژي، ترمينالوژي او نور ژبني ترکيبونه بايد سره ګډ نه شي. د پورتنيو څانګو تر منځ پر مشابهتونو سربېره توپيرونه هم شته او هم شريکې نښې نښانې يې تر څېړنې لاندې بايد ونيول شي څکه پرته له دغه ډول څېړنې څخه نه شوکولای چې سينټېکس باندې ويوهيږو خو دا حقيقت ښايي هم هېرنه شي چې د ژبپوهنې د پورتنيو څانګو ترمنځ د توپير کرښه دومره پراخه اوارته نه ده، چې يو تر بله دي نژديوالی او ژبني اړيکي ونه لري.

2- صرف (مورفولوژی) د ګرامر د بلې اساسي برخې په توګه:

په دې پوهيږو چې مورفولوژي د ژبپوهنې د يوې څانګې په توګه د ژبې د کوچنيو واحدونو د جوړښت او سترکچربيان دی. يا په بله وينا سره مورفولوژي د ژبې د مورفيمونو د همدغو کوچنيو واحدونو ترکيب او رغاونې، ګردان او د هغو له ډولونو سره سروکار لري. دغه د ژبې مورفولوژيك سيستم دوې برخې لري:

1- انفلکشن (صرف):

2- ډرايويشن (اشتقاق).

د ګرامر په دې څانګې کې د ځينو اصطلاحګانو لکه (مختاړي، وروستاړي، منځتاړي، تنه، مونډ ياريشه) سره مخامخ کيږو- همدارنګه د مورفيم- الومورف او داسې نور مورفولوژيکي اصطلاحات هم تر سترګو کيږي. په سينټېکس کې هم د ځينو اصطلاح ګانو سره مخامخ کيږو لکه تکميم او سينتاکم، نوله دې پلوه مورفولوژي له سينټېکس څخه جلا او بېلولی شو. څنګه چې د مخه موهم وويل، نحوه Syntax هغه علم ته وايي چې مونږ ته د جملې د جوړولو قاعدې او د هغې داجزاو ترتيب او د کلمو ترمنځ رابطه يو د بل سره راښيي. همدارنګه ويلی شو چې مورفولوژی او سينټېکس د خپلو ځانګړو اصطلاحګانو او خصوصياتو په درلودلو سره په تيوريتکي لحاظ که له يوې خوا سره بېل دي نو له بلې خوا يو تر بله اړيکی هم لري.

د پورتنيو څانګو د تيوری سيستمونه او نظامونه يو له بله توپير لري. سينټېکس د مورفولوژي، ترمينالوژي او نورو ژبنيو مرکباتو سره هم ژبنی اړيکې ساتي مګر د ژبې د نحوي واحدونو او نحوي کته ګوريو اصلي برخه جمله ده. دلته د اسوال رامنځته کيږي چې جمله د ژبې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو نحوي واحدونو څخه څه توپير لري، د ژبې د جملو او نـورو واحدونو (فـونيم، مورفيم، کلمـه، ترکيب (غونډ) توپير په څه کې دی؟

د ژبې دغه نور واحدونه لکه (فونيم، مورفيم، کلمه، ترکيب (غونډ) په ځانګړې توګه پوره مطلب نه رسوي يا په ساده ډول وايو:

مونږ پرته لـه جملو څخه پوره، مطلب ترلاسه کولای نه شو. د جملې پـه بـاب يـو ژبپـوه داسې ځرګندونه هم کړې ده:

(جمله يو بشپړ پوره مطلب رسوي)[1] ولـې بيـا دا خبـره تـر يـوې انـدازې پـورې پـه منطقـي لحـاظ سمه نه ګڼي. دی وايي چې د بشپړتوب او نابشپړتوب په باب کوم خاص بريدنه شو ټاکلی، ځکه پـه وينا کې جملې يو په بل پسې دوام پيدا کوي او يا دا چې جمله د خپلې قرينې په نسبت پـه ډېـر لنـډ چوکاټ کې ځرګنديدای هم شي. د مثال په توګه په سوال او ځواب کې دغـه خبـره ښـه ځرګنديـدای شي[2].

په دې حساب سينټکس او فونولوژي هم يو تر بله ژبني اړيکي درلود لای شي. د مثـال پـه توګـه که ووايو: ميرويس پوهنتون ته ولاړ؟

ته ښه يې؟

ځواب به داسې وي- هويا اه

دلته که (هو- اه) په يوازې او ګوښې توګه و څيړو نوليدل کيږي چې (اه) يـو فـونيم دی او (1) هـم د فونيمونو په ډله کې راځي که (1) ياهو ته د نورو ګرامري ځانګو لـه نظره وکتلی شـي نـو ځرګنـده به شي چې د ګرامر له مخې دغه (1)، (هو) جمله، متن، ځواب دی.

د سينټکس له مخې به فريزاو د مورفولوژي له مخې به ورته مورفيم وويلای شـو لـه دې کبلـه د ژبپوهنې يا د ګرامر د ځانګو ترمنځ ژبني خام مواد په ځينو وختونو کې شريك وي خو دا چې هـره ځانګـه يـې د خـپلې تيـوری لـه مخـې پـه خپـل مربوطـه او ټـاکلي چوکـاټ کـې څيـړي، بيـلا بيـل خصوصيات لـري. بلـه دا چې تيـوري او تطبيـق د ژبپـوهنې د ټولـو تيوريګـانو زيږنـده ده يـا پـه بـل عبارت د تيوري او عمل خصوصيت د ژبپوهنې د ټولو ځانګو ګډه او شريکه خاصه او مميزه ده. لـه دې امله په ټولو برخو کې په کاريږي.

---

[1] ب، ن، کوله وين. د ژبپوهنې مقدمه. ويشيا شکوله، مسکو 1973ع کال (197-177) مخونه.

[2] همدا ماخذ (197مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چې ليدل کيږي ننی سينټکسي تيوري پراخه ساحه لري. د ژبې د علم مطالعه او څېړنه دغه ټولې خواوې په پوره او بشپړه توګه نه شي څېړلی. مونږ هم په دې برخه کې اړيو چې د ژبې د نحوي ساختمان او جوړښت د پوهيدانې له پاره ځينې خاصې او مهمې نښانې په ګوته کړو.

نحوه: هغه پوهه ده، چې د جملو، فقرو، عبارتونو، غونډونو د جوړښت د قاعدو څخه غږيږي. د جملې د اجزاو، قاعدې هم په کې بيان او څرګنديږي. په نحوي چاپيريال کې نحوي ترکيبونه (غونډونه) او جملې د معنا او جوړښت له مخې په نظر کې نيول کيږي. په سينټکسي چاپيريال کې د نحوي واحدونو يعنی تګميم په تشکل او جوړښت کې دمورفيونو ترکيب، تنظيم، بدلون او ګرامري رابطو باندې خبري کيږي.

له دې کبله د ژبپوهانو له خوا د ژبې د مختلفو او بېلا بېلو برخو د پېژندنې او مطالعې له پاره ځينې خاص او جلا واحدونه ټاکل شوي دي. لکه فونيم چې د صوتي جوړښت تر ټولو ډېر کوچنی واحد دی او مورفيم د لفظي جوړښت تر ټولو معنا لرونکی کوچنی واحد دی. دغه راز په نحوي چاپيريال کې هم سنتاګک، تګميم (نحوي واحد) تر ټولو کوچنی واحد ګڼل شوی دی.

تګميم: د نحوي جوړښت هغه واحد دی چې د خپل ځان نه د کوم بل لوی واحد کومه برخه نه وي او هم د جوړښت په لحاظ د تجزيې وړ هم نه وي. يعنی هغه کوچنی واحد دی چې په سينتاکتيکي يا نحوي سيستم دننه ژبنی فورم پرې اندازه او ښودل کيږي ځکه چې په نحوي جوړښت کې (سيستم) تګميم (نحوي واحد) دی او د يوه نه تجزيه کيدونکي جز په توګه منل شوي دی نو جمله هم نه تجزيه کيدونکی واحد ګڼل شوې ده. (په هره ژبه کې جمله د جوړښت په لحاظ يونه تجزيه کېدونکی واحد دی) په دې معنا چې که تجزيه شي، پوره مفهوم له لاسه ورکوي.

څنګه چې هره ژبه بې شميره جملې لري نو ښايي چې داسې فکرونه شي چې د هرې جملې لپاره دې بې شميره ساختماني شرحې او قاعدې ولري. په واقعيت کې د هرې ژبې اصلي ويونکي يو لړ محدود قواعد د ژبې د جملو د پېژندنې (درك) او توليد (رغاونې) له پاره لري او د مفاهيمو د څرګندولو د پاره د همدغو ټاکلو (محدودو) قاعدو څخه ګټه اخيستل کيږي. په دې توګه نحوه هم په ژبه کې محدود قواعد د جملو ټاکلو او ښودلو لپاره شرح او توضيح کوي. د همدې اصل له مخې نحوه دغه ډول پېژنو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نحوه د جملو په معنا او مفهوم باندې پوهيدل دي. ددغه نظر له مخې په نحوه کې د معنا مطالعې ته زيات ارزښت ورکول کيږي.

د يوې ژبې شکل د هغې د معنا نه ډېر با ثباته دی او په اسانۍ سره د هغې پوهيدنه او پېژندنه کيدای شي او علت يې هم هغه د ژبې چاپيريال دی چې د ژبې شکلونه (فونيمونه، مورفيمونه، نحوي واحدونه تکميمونه) په کې شامل دي. مګر په مقابل کې د معنا چاپيريال او سيمه ډېره پراخه وي په دې علت سره چې ډير ژبني شکلونه د يوې څخه ډيرې معنا ګاني لري او په ډېرو ځايونو کې کارول کيږي.

څنګه چې په نحوې کې د کلمو تنظيم د هغوي ترون او ارتباط د يو بل سره چې څنګه خبرې، فقرې، غونډو نه، عبارات او جملې جوړ وي څېړل کيږي نو ځکه وايو چې د نحوې (Syntax) وظيفه د جملو او د هغوی ساختماني شرح ده يعنی د يوې ژبې د عبارتونو، فقرو (غونډونو) جملو او کلمو د نظام او جوړښت اصول او لارې چارې مطالعه کوي. په عمومي توګه يا په کلي ډول ښايي د نحوې برخه د هرې جملې په باب لاندينيو پوښتنو ته سم او علمي ځواب ورکړي.

1. د يوې جملې تر ټولو کوچنۍ برخه کومه ده، يعنی هغه کوچني واحدونه چې جملې جوړ وي؟

2. د جملې دغه برخې (اجزا) څنګه يو دبل سره يو ځای کيږي تر څو جملې جوړې کړي؟ يوه جمله بايد تر وروستي بريده پورې وويشل شي.

3. وروسته له هغې چې د يوې جملې مورفيمونه مو په ګرامري واحدونو وويشل لاژمه بريښي چې ددې پوښتنې د ځواب په لټه کې شو چې دغه ګرامري واحدونه څه نوميږي. او کوم دي؟

د ژبې په ګرامري مطالعې کې د الفاظو معنا او ساختمان دواړه په نظر کې نيول کيږي.

د نړۍ په ژبو کې هره ژبه په خپل وار که له يوې خوا د ژبپوهنې په بنسټ ځينې ګډ ګرامري خصوصيات لري ولي له بله پلوه ځانګړې او ټاکلې خصوصيات هم لري چې د هرې ژبې په سترکچر او جوړښت پورې اړه لري.

د مثال په توګه که د نړۍ ژبوته ځير شو په ځينو ژبو کې د صرف او نحوې ترمنځ کوم ټاکلی او معين بېلوالی نه ليدل کيږي نو په دې توګه صرف او نحوه په بېلا بېلو برخو او فصلونو (څېرکو)

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندي نه څيړل کيږي. خو د نړۍ په اکثروژبو کې صرفي او نحوي جوړښتونه (سربېره پر ځينو اړيکو) په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کيږي.

څنګه چې زمونږ مطلب د پښتو ژبې د نحوي موضوع ده د څېړل شويو موادو له مخې په پښتو ژبه کې صرفي او نحوي جوړښتونه په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کيږي.

په دې توګه د مورفيم پوهنې او سينټکسي بحثونه په بېلو بېلو برخو بېليږي. په نحوي کې نحوي ترکيبونه، غونډونه او جوړښتونه د ترتيب او تنظيم داسې اصول او قواعد لري چې د اشتقاق او ګردان د طريقو او ډولونو تابع دي.

نحوي ترکيبونه (غونډونه)، جملې او د جملو ترکيبونه د نحوي واحدونو په توګه:

څنګه چې د مخه وويل شو، نحوه د ګرامر د يوې څانګې (برخې) په توګه د يوې ژبې ترکيبونو، عبارتونو، غونډونو، فقرو، جملو د جوړښت ساختمان او په هغوی کې د کلماتو د ترتيب، مطابقت او رابطې اصول او قاعدې مطالعه او ترڅېړنې لاندې نيسي او يا د هغوی د قاعدو څخه غږيږي او د جملې د اجزاوو، ارکانو، قاعدو او قوانينو بيان په کې کيږي، نو له دې کبله ژبپوهانو د ژبې د مختلفو او بېلا بېلو برخو (اجزاو) د پيژندنې او مطالعې له مخې ځينې بېل او خاص واحدونه ټاکلي دي. د بېلګې په توګه د ژبې د صوتي جوړښت او ساختمان دپاره فونيم (Phoneme) او د صرفي (لفظي) ساختمان له پاره مورفيم (Morpheme) د واحدونو په توګه منل شوي دي په دې معنا چې:

1- فونيم د فونيم پوهنې (Phonology) واحد يا نه تجزيه کيدونکي صوتي غږې په توګه.

2- مورفيم د مورفيم پوهنې (مورفولوژۍ Morphology) يا نه تجزيه کيدونکي لفظي واحد په توګه.

3- دغه راز په (Syntax نحوه) کې هم د ځانګړو اصطلاحګانو سره مخامخ کيږو که څه هم په پښتو ژبه کې دغه سينټکسي اصطلاحګانې خاصه نومونه نه لري مګر په نورو ژبو لکه (انګريزي، لاتيني، روسي او داسې نورو ژبو کې د (Tagmeme) تګميم (Syntagam سينتاګم) اصطلاحات شته چې په هماغه ژبو کې خپله معنا څرګندولای شي.

تګميم، سينتاګم، تاکسيم يا سينټاکتيکي ترکيب (نحوي جوړښت) هغه کوچنی نحوي واحد دی چې (د سينټاکتيکي) يا نحوي سيستم د ننه ژبنی فورم پرې اندازه او ښودل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصره ژبپوهنه کې د تګميم، سينتاګم اصطلاح د يونانی سينتاګمه (Syntagma)څخه د يو ځاي کيدو په معنا سره راغلی دی ولې په مختلفو او جلا اثارو کې يې معناګانې په توپير سره راغلي دي(1).

په دې برخه کې د شوروي ژبپوه ريفرماتسکي نظر د سينتاګم په باب داسې دی:

(سينتاګم ددوو غړو د ترکيب (مورفيم، لغت، د کلماتو ترکيب) څخه چې يو تر بله اړيکې ولري عبارت دي).

همدارنګه نحوه (Syntax) په دې ډول پېژندلی او څېړلی شو.

په نحوي سيستم کې د تګميم سينتاګم تجزې او ترکيب او د هغوي ترتيب او تنظيم ته سينټېکس ويل کيږي. په بله وينا سره په نحوي سيستم کې د نحوي واحدونو او د هغوي د مربوطه اجزا وو تجزيه، ترکيب، تنظيم او څرنګوالي ته نحوه (سينټکس) ويل کيږي.

څنګه چې په نحوي جوړښت کې (تګميم Tagmeme يا سينتهاګم Syntagma يو نحوي واحد دی او بيا يو نه تجزيه کيدونکی (نه بيليدونکی) نحوی واحد په توګه راوړل شوی دی.

نو دغه نحوي واحدونه ازاد ګرامري شکلونه جوړوي، په دې معنا چې هر يو غونډ (ترکيب) په مستقله توګه پوره مطلب ورسوي. جمله چې د معنا له مخې يو نه تجزيه کيدونکی نحوي واحد دی نو په پښتو ژبه کې مونږ جمله د نحوي واحد په توګه منو (په هرې ژبې کې جمله د جوړښت، معنا له مخې يو نه تجزيه کيدونکی واحد دی چې بشپړ مطلب رسوي).

په دې اساس (نحوه) د جملو او کلماتو د ترکيب د پوهې او مطالعې بحث ته وايي. د کلمو د ترکيب يا هغه اصطلاحات چې د دوويا ډېرو کلمو (لغتونو) د يو ځاي کيدو څخه منځته راغلي وي يا دا چې د دوويا زياتو لغاتو او اداتو د يو ځاي کيدو (پيوستون) له کبله جوړ شوي وي.

يادونه:

ځيني پوهان د ژبني ترکيبونو Phrases (جملوي جزيا نيمګړې جملې) مطالعې او څېړنې ته هم (Syntax) وايي.

که چېرې دا ومنل شي نو په سينټېکس پورې تړلی تيوري به هم د ترکيبونو (Phrases) تيوري وي.

---

(1) ب. ن له وين، د ژبپوهنې مقدمه، مسکو 1973 (253) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترکیبونو یا فریز د تیورۍ څخه مطلب هغه مېتود دی چې د هغه په واسطه د جملې متن بیان او جملوي اجزا جوړیږي او یا دا چې د ترکیبونو (Phrases) له مخې متن بیان او جمله جوړیږي.

څنګه چې پوهیږو ژبه د علایمو (نخښو) یوه دستګاه ده. صوتي نخښې، لفظي نخښې یعنې دا چې صوتي نخښې یوازې او یا هم په ترکیبي ډول لفظي نخښې جوړوي او مطلب تر سره کوي او دغه نخښې بیا په خپل وار یوازې او یا هم په ګډه کلي (عمومي) معناوي جوړوي چې ګرامري شکل ګټل کیږي او په پای کې خبرې جوړیږي. دغه اړیکې چې د خبرو د مختلفو برخو او همدا راز د هغوي د اشکالو ترمنځ موجود دي د نحوې موضوع جوړوي.

کله چې یو ګرامري شکل د یوه لوی شکل یوه برخه وي نو داسې ویلی شي، چې دغه نوموړی شکل مقید (ناخپلواک) دی خو که چېرې د یوه لوی شکل برخه (جز) نه وي بیانو ازاد ګرامري شکل دی چې مونږ دغه ازاد مستقل ګرامري شکل د تکمیم یا نحوي واحد په نامه یا دوو چې جمله یې محتوا ده.

د مثال په توګه که وو ایو: دغه څوک دی؟ نو ددغه سوالیه جملې په ځواب کې که وویل شي، هلك نو مطلب پوره رسول کیږي په دې توګه هلك په دغه حالت کې یو تکمیم دی ځکه یو ازاد او خپلواك ګرامري شکل دی او د خپل ځان نه د کوم بل لوی شکل برخه (جز) نه دی مګر که د (هلك سره د هوښیار لفظ ورزیات کړای شي او د یوګرامري شکل په توګه (هوښیار.. هلك) په ترکیب کې ولیدل شي نو بیا دلته (هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل (ساختمان) د جز په حیث کارول شوی دی او مقید دی نو ځکه تکمیم ورته ویلای نه شو.

مګر که چېرې دغه ترکیب په ځانګړې توګه سره وګورو یعنی (هوښیار هلك) په توصیفي حالت کې تکمیم دی، ولې بیا هم که د (هوښیار هلك راغی) په ګرامري شکل کې څنګه چې (هوښیار هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل یوه برخه ده نو ځکه تکمیم نه دی مګر (هوښیار هلك راغی) په خپل ذات کې تکمیم او یوه جمله ده. که چېرې دغه جمله په دې ډول سره (کله چې هوښیار هلك راغی) ووایو دلته ګورو چې په ګرامري شکل کې څنګه چې په یوازې او ځانګړې توګه یې معنا بشپړه او پوره نه ده او یو بل ګرامري شکل ته اړتیا لري نو ځکه دغه غونډ په دغه ډول سره تکمیم او جمله نه شو بللی، بلکې د یو بل شکل سره یو ځای ګرامري شکل یعنی پوره جمله (Sentence) جوړ وي لکه (کله چې هوښیار هلك راغی کارونه وویشل شول) دلته (کله چې هوښیار هلك راغی) او (کارونه وویشل شول) ګرامري شکلونه دواړه مقید دي یعنی د معنا له مخې یو بل سره رابطه او تړون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چې د شکل له مخې ګورو چې د جملې دواړه برخې هره یوه يې تقریبا پوره جملې دي او کیداي شي په خپلواك صورت کې هم استعمال شي او تګمیم وګڼل شي، چې دا جملې د فقرې (Clause) په نامه یادیږي. نو ځکه د ژبپوهنې د اساسونو په دې برخه کې د علمي څېړنو له مخې تګمیم چې د جملې محتوا هم ګڼل کیږي داسې تعریفوو: (تګمیم یا نحوی واحد، داسې یو ګرامري شکل دی چې د خپل ځان نه د لوی شکل برخه (جز) نه وی او یا د ګرامري شکلونو تر ټولو کوچنی معنالرونکی واحد تګمیم (Tagmeme) دی. نو تګمیم تر ټولو کوچنی نه تجزیه کیدونکی نحوي واحد دی چې یو مستقیم، مستقل او با مفهومه ګرامري شکل دی چې په نحوه کې پراخه برخه لري.

په دې لاندې مثال کې ګورو:

(هلکه) د ندا په حالت کې که څه هم دغه ډول خپلواك ګرامري شکل د جوړښت له مخې نیمګړی دی مګر څنګه چې پوره معنا انتقالوي نوځکه (Uttrance) ورته وايي او (هوښیاره هلکه) هم همدا ډول دی. خو (هوښیار هلك راغی) که څه هم د شکل او مفهوم له مخې پوره دی مګر ددې له پاره چې ځینې وخت مقید کیږي لکه په دې مثال کې (کله چې هوښیار هلك راغی.. دلته جمله مقیده شوه تر څو چې دویمه برخه رانه شي مطلب نه بشپړیږي.

په دې اساس (کله چې هوښیار هلك راغی) مقیده فقره یا (Clause) بلل کیږي مګر (هوښیار هلك راغی) خپلواك ګرامري شکل دی. که په خپلواکه توګه وکارول شي. نو ځکه یې جمله Sentence یا تګمیم بولو.

که چېرې یوګرامري شکل د خپل ځان نه د کوم بل لوی شکل برخه یا جزوي نو مقید ګرامري شکل دی او که چېرې، د خپل ځان نه د لوی شکل برخه نه وي نو خپلواك ګرامري شکل دی چې تګمیم یا نحوي واحد هم ګڼل کیږي.

اوس چې مو د تګمیم یا نحوي واحد په باب څرګندونې کړې نو لومړی غواړو د جملې په باب ځینی لنډې څرګندونې او هم د ژبپوهانو له خوا د جملې په باب نظریې وړاندې کړو بیا به د پښتو ژبې ترکیبونو (Phrases) جلمو په ډولونو، جوړښتونو باندې رڼا واچوو. البته زمونږ د موضوع اصلی برخه ده.

جمله (Sentence)

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمله یوه عربي کلمه ده، په لغت کې مجموعې ته ویل کېږي.
جملــه د انګریــزي Sentence ، فرانــسوي Propostion ، جرمنــی Staz ، هــسپانوي Oracion او روسی ژبی پریدلو ژینیه سره برابره معنا لري، په هره ژبه کې د خپلو خپلو ځانګړو معناګانو درلودونکی وی. ولې ګرامري معناګاني یې سره ورته یا یوګنل کیږي[1] د مثال په توګه:
(په انګریزي ژبه کې که د سېنتېنس کلمې ته ځیر شو او څېړنه پرې وکړای شي سربېره پردې چې د جملې معنا لري یو لړ داسې نورې معناګانې لکه (پریکړه، حکم، جزا) او نورې هم لري.
همدارنګه د سېنتېنس کلمه درټلو لغت پرویلو او محکمې ته راکښلو په معناګانو سره هم راځي[2].
دلته مونږ د جملې یا سینتېنس د لغوي معنا سره څه کار نه لرو، بلکې غواړو په دې برخه کې د جملې په هکله د ګرامر له مخې رڼا واچوله شي یعنی د جملې پیژندنه او څېړنه په ګرامري چاپیریال کې تر سره شي. ښایي چې ددې مطلب د څرګندولو له پاره څه نا څه ګرامرونو ته پاملرنه وکړو، خو مخکې تردې چې د جملې پېژندنه او تعریف وکړو باید یادونه وشي، د جملې په باب بشپړ او مکمل تعریف چې هیڅ ډول سمونه او اصلاح ونه غواړي او د تل له پاره ثابت او ځای پر ځای وي نشته ځکه تعریفونه او مفاهیم ورځ په ورځ لاپسې کره او بدلون مومي. د تفکر دودې او پرمختګ پروسه (جریان) ځای په ځای نه دریږي د بشپړتیا او پرمختګ په لور درومي.
په دې برخه کې ممکن په ګرامرونو کې په عنعنوي تعریفاتو باندې زیات ټینګار شوی وي خو ددې پرنسیب له مخې چې په څېړنه کې تېر معلومات او پخوانی شتمنې که څه هم نیمګرتیاوې به ولري د نویو څېړنو په هکله باید تر مطالعې لاندې ونیول شي تر څو نسبتا کره او نوې معلومات تر لاسه شي.
که نن د جملې په باب زمونږ معلومات نیمګړي وي نو ښایي چې بله ورځ بـه لاپسې بشپړ او زیات شي. د پخوا څخه د جملې پـه هکله ډیر تعریفونـه شوي او د بېلو بېلو پوهانو لـه خوا ورتـه جلا جلا تعریفونه او څرګندوني شوي دي ولې په علمي توګه د جملې پـه باب معین تاکلی او ثابت تعریف نه لیدل کیږي مګر په مقابل کې یې د دوو سونه زیات تعریفونه په دې برخه کې موجود دي[1].

د جملې په باب د پوهانو نظریې

[1] و.س. اخمانووه، ژبنی اصطلاحي قاموس، مسکو 1966، 347 مخ.
[2] کابل مجله، 1356ل کال، لومړی ه (10) مخ.
[1] د. ای. روزینتل. معاصره روسي ژبه، مسکو 1964 (280) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چي مونږ په وينا او ليکنه کې خپل فکر په شفاهي ياليکلي بڼه افاده کوو نومجبوريو چې جملې جوړې کړو څکه چي زمونږ وينا د جملو په مرسته څرګنديږي يا (د جملو څخه جوړه ده) په دې توګه زمونږ افکار يوازې په جملو کې او د هغوي په مرسته افاده کيږي. په دې ترتيب د جملې پيژندنه د ارستو زماني څخه پيل کوو.

جمله د يو منطقي قضاوت د افادې او پوهولو سلسله ده.

ارستو د جملې په باب داسې ويلي دي:

(هره نظريه (مفهوم) د جملې په شکل څرګنديږي مګر ټولې جملې مفاهيم نه څرګندوي. په جملو کې ممکن سوال، خبر داري او داسې نور مفاهيم ځاى شي خوپرته له دې څخه ممکنه ده، چې يو فکر – د شعور د ځينو نورو اشکالو په واسطه هم ورسول شي. د دماغ فعاليت انځوروي:

جمله د احساس د څرګندولو وسيله هم ده)[2]. همدارنګه په پخوانى فلالوژي کې جمله (مفاهيم د الفاظو په مرسته څرګند شوي وي او يا د الفاظو ترکيب چې پوره يو مطلب څرګند کړي[3] په په لرغوني يونان کې د نن نه 2000 کاله د مخه يوناني پوه د يونيوس تراکس Dionysius Thrax د يوناني ژبې د قاعدې په باب يوه کوچنۍ رساله ليکلې وه. په هغې کې يې د جملې تعريف او پيژندنه په لاندې ډول کړې ده:

(جمله په نظم او نثر کې د کلمو او الفاظو د مجموعې څخه عبارت ده چې پوره معنا او مفهوم څرګند کړي)[1]

وروسته بياغربي (لويديځ) ګرامريستانو هم دغه تعريف منلى او کارولى دى. ولې د غربي ګرامريستانو څخه د مخه عربى ګرامر پوهانو هم دغه تعريف منلى دى چې کلام يا جمله هغې ته ويل کيږي چې اوريدونکي د هغې څخه پوره مطلب لاس ته راوړي.

په 19 پيړۍ کې دا هڅه رامنځ ته شوې ده چې جمله د يوه منطقي قضاوت فعلي ترکيب په توګه وپيژندل شي. د منطق له نظره د جملې په هکله بوسلايف ويلى دي (هغه قضاوت (نظر) چې د الفاظو په واسطه څرګند کړاي شي جمله ده)[2].

---

[2] همدغه اثر او همدا مخ.

(3) يو، س، ماسلوف، د ژبپوهنـ مقدمه (اساسات) مسکو، 1975، (633) مخ.

(1) پوهنوال محمد رحيم الهام روشى جديد در تحقيق (دستور زب ان دري، پوهنـ ى ادبيات و علوم بشري، کابل (1349 ش کال).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د 19 پېړۍ پای او 20 پېړۍ پیل په لویدیځه نړۍ او روسیې کې د جملې په باب روحیاتي نظر منځ ته راغلی دی.

ددغه نظریې نمایندګانو څخه په روسیه (شوروی) کې 1-1 شاخمتوف دی چې د جملو په باب یې خورا زیاتې څېړنې کړې دي خو بشپړې نتیجې ته هم نه دی رارسیدلی[3] تر دې وروسته ف.ف فورتوناتوف د عنعنوي ګرامر پلوي د جملې په باب داسې بیان کړی دی. جمله یو ډول د کلمو د ترکیب څخه ګڼي او لیکلي دي:

(دوینا هغه ګرامري ترکیبونه چې په جمله کې استعمالیږي په جمله کې د ګرامري مبتدا او ګرامري خبر په توګه راځي)[4].

ایراني ژبپوه ډاکتر پرویز خانلري د جملې تعریف د تراکس په توګه کړی دی یوازې (د نظم او نثر الفاظ یې ترینه ویستلي دي. په دې ډول (جمله مجموعه یې از کلمات است که بر روی هم دارائی یك مفهوم تمام وکامل باشد)[5].

همدارنګه ځینو پوهانو د جملې تعریف داسې کړی دی:

---

[2] ف.ي. بوسلایف، د روسي ژبـ تاریخي ـرامر، 1858 (110) مخ.
[3] یو. س. ماسلوف، د ژبپوهی اساسات، مسکو، 1975 -233 مخ.
[4] ف.ف. فورتونانوف د روسي ژبـ ـرامر مسکو 1899 - (36مخ).
[5] پوهنوال محمدرحیم الهام، روش جدید در تحقیق دستور زبان دري، پوهنـ ی ادبیات وعلوم بشري، کابل 1349- (141) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمله - د الفاظو او کلمویو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم افاده کړي. تر اوسه پورې په ګڼ شمیر ګرامرونو کې جمله یا کلام داسې راپېژندل شوی دی.

کلام، جمله هغه عبارت ته وایي چې لږ تر لږه له دووکلمو څخه جوړه شوې وي او بیا په دوه ډوله بېلېږي، بشپړه جمله او نیمګړې جمله.

د بشپړې جملې څخه په همدغو ګرامرونو کې مطلب دا دی چې اروېدونکي یې په اورېدو سره پوره مطلب ورځیني واخلي.

نیمګړې جمله چې اورېدونکي ترې پوره او بشپړ مطلب وانخیستیلای شي. لکه (د ګلانو غونچې، توره وریځ) ... او نور.

همدارنګه د جملې تعریف داسې هم راغلی دی: جمله د کلمو د یو ځای کېدو څخه جوړېږي چې د نحوي کوچنی واحد دی.

په بل ځای کې داسې بیان راغلی دی:

د یو مقصد د څرګندولو دپاره مجبوریو چې کلمې سره یو ځای کړو نوله دې امله د یو شمیر کلمو او لفظونو له یو ځای کېدو څخه کلام او جمله منځ ته راځي او د جملې په مرسته خپل مقصدونه یو بل ته څرګندولای شو. هغه توکي چې جمله یا کلام ورڅخه جوړېږي د کلام جزیا اجزابلل کیږي.

دغه پورتني تعریفونه د پښتو ژبې په ګرامرونو کې لکه د محمد اعظم ایازی قواعد پښتو د محمد ګل مومند (د پښتو ژبې لیاره) د پوهاند رښتین په (ژبښودنه)، (پښتو ګرامر، د عظیم شاه خیال) صرف و نحو پښتو) ... او داسې نورو کې راغلي دي.

د امریکې ژبپوهان بلوم فیلډ د جملې ساختماني تعریف دا ډول کړی دی. د جملې ساختماني معنا هغه معنا ده چې د جملې د توکونو په مرسته څرګندېږي ببله دې چې قاموسي (لغوي) خواوې په نظر کې ونیول شي.

د جملې د جوړښت او ساختماني معنا یوازې د بلوم فیلډ په ذریعه نه ده ښودل شوې بلکې اکاډیمیسن ډ.ل. و شیر به هم دغه ډول موضوع بیان کړې ده.

د بلوم فیلډ مقصد د جملې له ساختماني معنا څخه د مورفیمونو هغه تنظیم او ترتیب دی چې د جملې په لغتونو پورې اړه نه لري یعنی لغوي ترتیب او تنظیم نه دی چې دا نظریه هم د چا مسکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا پر مخ ولاړه او پراختيا يې وموندله[1] ترانسفور ميشنل ګرامر چې په 1957کال چا مسکي ليکلی دی د نحوي جوړ ښتونو په نامه اثر دی. دوي څرګنده کړه، چې که د يوې جملې کلمې په غير شعوري ډول انتخاب شوي وي نو بيا به هم ساختماني معنا ولري خو په دې شرط که ژبني فورمونه منظم او سم ترتيب شوي وي. نوموړي ژبپوهان (بلوم فيلډ) ګرامر ته د ژبنيو فورمونو د معنا لرونکي نظم په توګه ګوري او زياتوي چې په ژبه کې د ژبنيو فورمونو معنا لرونکي نظم او ترتيب د ژبې ګرامر جوړوي او دا هم زياتوي چې د ژبنيو فورمونو د پاره دا لاندې څلور لارې شته دي.

1- ترتيب 2- داواز برابروالی 3- فونيټکي مشخصات 4- د هغو فورمونو انتخاب چې د معنا په څرګندولو کې د عامل په توګه مرسته کوي.

د جملې د تعريف د کره کولو له پاره ښايي جمله د فورم او معنا له مخې په پام کې ونيوله شي څکه يوازې فورم جمله نه شي راپېژندلې او معنا هم په ګوښې توګه سره د جملې پيژندنه نه شي کولای.

که چېرې داومنو چې جمله يو داسې نحوي واحد دی چې د فورم او معنا په شريك او ګډ ارتباط سره ځانګړی ژبنی سيستم جوړوي نو دا به هم ومنو چې دا نحوي واحد (جمله) يو ژبنی سيستم هم دی. څنګه چې ژبه يو جلا ژبنی سيستم دی او جمله په دې سيستم کې د نحوي واحد په توګه پېژنو نو بيا ويلی شو چې جمله هم يوکوچنی ژبنی سيستم دی.

په دې کې هيڅ شك نشته چې جمله معنا لري او يو مفهوم افاده کوي نوله دې کبله ښه به داوي چې د بلوم فيلډ نظريې ته پاملرنه وکړو.

دی وايي متکلم او خبري کوونکی د عبارت په ذريعه اوريدونکی دې ته اړباسي چې شرايطو او حالاتو ته ځواب ورکړي. دغو شرايطو او حالاتو او په هغوی پورې مربوط ځواب ته د هغه عبارت معنا وايي يا په بل عبارت کله چې يو ژبنی فورم له خولې څخه ووځي نو اوريدونکي هغې ته هم هغسې ځواب او عکس العمل ورکوي، چې د ټاکلي مربوطه ژبنې شکل معنا ګڼل کيږي.

بلوم فيلډ وايي چې د ژبني فورمونو معناګانې په عملي او علمي توګه هغه وخت ټاکل کيدای شي چې د پوهې ټولې څانګې بشپړې شي او پرمختګ ته ورسيږي نو بيا ويلی شو، چې جمله سربېره پر نورو سيستمونو يو سيمبوتيك سيستم هم دی په دغه سيستم کې (جمله د سيميم له

---

[1] Transformational Generative Grammar.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظره اندازه کيږي او سيميم د جملې د اندازې له پاره معنوي واحد دي. څنګه چې څرګنده ده په کوي جوړښت کې اساس د نحوي واحد جمله (تکميم) دی په دې معنا جمله دوينا هغه واحد دی چې مطلب ورسوي. جمله يا خبري يا پوښتني يا تعجبي يا امري وي او هر يو نحوي واحد د دوورکنونو د اساس څخه جوړ شوی وي لکه مسنداليه او مسند، لاکن جمله داجزاو په لحاظ په بسيط، مرکب او، مختلط شکل تقسيميږي.

اوس چې په ګرامرونو کې د جملې په باب څه معلومات وړاندې شو ښه به داوي چې د جملې په هکله د مورفيم بحث ته هم ورننوځو.

ليدل کيږي چې د نحوي واحدونو Syntactic Structure په جوړښت کې لفظي واحدونه Morphologicl Structure برخه لري. دغه واحدونه د موقعيت او نورو خصوصياتو له مخې په ترکيبونو او جملو کې په اسمونو، صفتونو، قيدونو، فعلونو او نورو اقسامو باندې تقسيميږي، چې بيا دغه لفظي واحدونه د مستقل والي او استعمال له مخې په ازاد (خپلواك) او مقيد (نا خپلواك) باندې سره بېليږي.

مقيد لفظي واحدونه: په صرفي او اشتقاقي جوړښتونو کې د ازادو لفظي واحدونو سره وند مختاړي، ورستاړي نښلي. په ژبه کې (ازاد- اساسی واحدونه) د مقيدو واحدونو سره ارتباط پيدا کوي يعنی په ترکيبونو او جملو کې د الفاظو ارتباط او يو ځای کيدنه صورت مومي او په دغه ترتيب سره الفاظ په يوه ټاکلي نحوي حالت کې واقع کيږي چې د ساختماني شکل Function Forma په نامه ياديږي.

لفظي واحدونه هر يو ځانته يوه خاصه ګرامري ګټه ګوري لري لکه اسمونه چې د جنس (نارينه، ښځينه) عدد (مفرد، جمع) حالت (مستقيم، غيرمستقيم (اصلي، غيراصلي) صورتونه لري. او فعلو نه دوجهه لازمي، متعدي د شخص (1،2،3) او زماني مقولات لري. اشاري نژدې او لري صورتونه هم ښيي.

که مونږ د مورفيم د تعريف د پاره د جزياتو څخه تېر شونو خپل بيان داسې لنډوو، د يوې ژبې په خبرو کې کوچنی لفظي واحد دی چې معنا ولري. که چېرې په جمله کې ددغه مورفيمونو دريځ ته پاملرنه وکړونو وبه ليدل شي، چې په جمله کې د مورفيمونو د ځاي تغيير او تبديل د جملې په ارګانيزيشن (جوړښت) کې تغيير او بدلون پيښوي، له دې کبله هره جمله ځان ته جلا سيستم لري. همدغه علت دی چې ديوې ژبې زده کړه د جملو په يادولو اوزده کولو باندې زيات اړخ لګوي. د مجردو لغتونو په يادولو سره ژبه نه زده کيږي.

که په يوې جملې کې د مورفيمونو د راوړلو په وخت کې د دوي ترمنځ د لازم زماني او مکاني تناسب او رابطه ونه ساتله شي نو په داسې حالت کې سمه او اصلي معنا په لاس نه راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه د (زه له پوهنځي څخه راغلم) 2- (زه له پوهنځي څخه راتلم) په جملو کې ګورو:
1- که (زه) څخه وروسته (را) مورفیم د زماني فاصلې له مخې داسې راشي چې د (غل) او (تل) دريبنو څخه وروسته (em م) د مورفیم سره زماني رابطه ونه ساتي نو بیا دغه تاکلې معنا نه ځرګندوي.
له دې امله جمله سربېره پر مورفیمیك سیستم زماني او مکاني سیستم هم لري که چېرې دغو سیستمونو ته پاملرنه ونه شي دجملې څخه معنا نه شو اخیستلای.
اوس به دې ټکي ته ځیر شو، چې د جملې سیستم څه شی دی که څه هم د جملې سیستمونه زیات دي خو مونږ د تعریف د پاره په خپله سیستم تعریفوو، وروسته به بیا تروسه وسه د جملې په نورو سیستمونو باندې خبرې وکړو.
سیستم: هغه نظم او ترتیب دی چې د هغه په تغییر سره په (جوړښت) کې هم تغییر او بدلون راځي.
ترڅو چې د جملې د ساختمان اجزا او په هغې پورې مربوطه جریانونه او ممیزات ونه پېژندل شي تر هغه وخته پورې د جملې پېژندنه ګرانه ښکاري.
ځرګنده شوه چې جمله د ژبنیو فورمونو داسې مجموعه ده، چې نحوي واحدیې جوړ کړې دی نو دلته بې ځایه نه ده، چې دغه مجموعه مطالعه کړو.
د ژبنۍ جملې د توکونو مجموعه یو میخانکي مجموعه او امبارنه دی بلکې داسې مجموعه ده، چې هره پرزه = برخه (ژبنۍ فورم) جلا او ځانګړی ځای لري.
د مثال په توګه د پښتو ژبې په یوې جملې کې ګورو چې فعلي ژبنۍ فورم داسمي ژبني فورم پر ځای او اسمي ژبنۍ فورم د فعلي ژبني فورم پر ځای نه شي راتلای مګر که را هم شي یا به جمله بې معنا او یا به د هغه مفهوم بل ډول افاده کېږي.
که وواېو: قلم مات شو. په دې ساده جملې کې (قلم) د یو اسمي جز په توګه د جملې د مبتدا په حیث او که ددغه اسم (قلم) ځای بدل کړو او د جملې په خبر پورې یې و تړولکه دغه لاندې جمله:
اخك قلم مات کړ یا اخك قلم واخیست.
په دې جملو کې (قلم) د جملې په فعلي برخه کې راغلی چې د خبر له اجزاو (متمم) څخه ګڼل کېږي.
همدارنګه صوتي واحدونه د ماقبل دستوري جوړښتونو[1] په نامه یادیږي که څه هم په خپله معنا نه لري مګر د معنا د تغییر سبب کېږي. د ژبې په دواړو دستوري (ګرامري) ساختمانونو کې ونده لري.

---

[1] **محمد رحیم الهام، تیوري های نحو در زبان دري، کابل پوهنتون،** 1358 **هـ ش کال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه جمله د فونو لوژي لـه مخـې د ژبنیـو اوازونـو داسـې مجموعـه ده، چـې نحـوي واحد جوړوي. دغـه ژبنـي اوازونـه د ځـانګړي سیسـتم لانـدې خـاص نظـم او ترتیـب پیـدا کـوي. او داسـې اختیـاري تسلسـل نـه دی، چـې د ژبنـي سیسـتم د اصـولو لـه رعـایتولو څخـه پرتـه زده شـي بلکـي د ټولني د اجتماعي قرار داد سره سم منځته راځي او په هم هغه چوکاټ کې دننه زده کیږي.

په هر صورت جمله د ګرامر له مخې اوس داسې پېژندل شوې ده:

د وینـا یـو داسـې خپلـواك او مـستقل صـورت دی، چـې پـه کـوم بـل صـورت (سـاختمان) کـې د ګرامري ساختمان د کومې بلې برخې حیثیت ونه لري.

د مثال په توګه:

1. څوك خبرې کوي؟
2. چا خبرې وکړې؟
3. په کوټه کې څوك ناست دی؟
4. تا څوك ولید؟
5. دغه لیکوال څوك دی؟

د پورتنیو سوالیه جملو ځواب د قرینې له مخې داسې راځي: (میرویس) چې دغه ځواب یو ځانګړی او مستقل شکل دی او د کومې بلې جملې یا (د کوم بل صورت) د کومې برخې حیثیت نه لري.

مګر د پورتنیو جملو بشپړ ځوابونه داسې دي:

1. میرویس خبرې کوي.
2. میرویس خبرې وکړې
3. په کوټه کې میرویس ناست دی.
4. مامیرویس ولید
5. دغه لیکوال میرویس دی.

میرویس په دریو لومړیو جملو کې د مبتدا (فاعل) په توګه ځواب دی.

په څلورمه جمله کې د مفعول په توګه ځواب دی.

په پنځمه جمله کې د خبر د جز په توګه ځواب ګڼل کیږي.

په دې لحاظ میرویس یوازې او په ځانګړې توګه هم سم ګڼل کیدای شي.

ولې په دا ډول جمله کې لکه: میرویس توره او میړانه وکړه.

دلته وینو چې میرویس په پورتنۍ جملې کې د یوه غړي (جز) په توګه دنده ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يعنى ميرويس د جملې معنا نه لري، بلکې په دغه غونډ (ترکيب) کې يوه برخه ده. چې په يوه مستقل او خپلواك صورت کې د ګرامري جوړښت او ساختمان د يوې برخې حيثيت لري، چې دلته ميرويس توره او ميړانه وکړه، ټول عبارت يوه جمله ده.

په عمومي توګه پوره جمله هغه ساختمان دى چې مسند اليه (فاعل) مفعول او مسند (فعل) په کې موجود وي.

لنډ عبارت: يا جمله هغه ته وايي چې منصرف (اوښتونکى) فعل ونه لري او په خپله د کومې پوره جملې (ساختمان) برخه نه وي.

همدارنګه مونږ دغه ډول جملې په مقايسوي ډول تر ځيړنې لاندې نيسو لکه:

1- زرميني – راشه !   ځواب : ښه درځم

2- زرميني راځې؟   هو درځم

دغه دواړه جملې د ساختمان او جوړښت له مخې د مبتدا او خبر د ترکيب او رغاونې له مخې زيات توپير نه لري مګر د خصوصياتو او مميزاتو د سيستم له مخې پوره توپير په کې ليدل کيږي، ځکه پورتنۍ هره يوه جمله د جلا او ځانګړي ځواب او عکس العمل غوښتنه کوي. د همدغه اصل له مخې وايو چې جمله هغه نحوي واحد دى چې په تشريحي ساختمان کې د ځانګړو اصولو تابع دى يادا چې جمله هغه نحوي واحد دى چې ټاکلى اهنګ، تون، لحن او موسقيت لري. له دې امله جمله د پورتنيو مميزاتو له مخې هم يوه له بلې څخه بېليږي په دې لحاظ د جملې په ښلونه کې عروضي واحدونه لکه (فشار، اهنګ، لحن، فصل ، وصل) خاص ارزښت لري.

د تيرو خبرو په استناد يوه جمله لاندينې خصوصيتونه به لري:

1- نحوي واحد دى   2- دا نحوي واحد د مورفيمونو ترکيب دى.

3- د ژبنيو اوازونو سيستم دى.   4- دخاص زماني او مکاني سيستم تابع دى.

5- هره جمله ځانګړى لحن، تون او موسقيت لري.

6- (د بلوم فيلډ په نظر جمله کيداى شي يو اواز وي يا يو نوم وي)[1] لکه ددغې لاندې جملې ځواب: اکارونه دې خلاص شول؟

ځواب هو

2- د پښتو ژبې او ادب پلار څوك دى؟

ځواب، خوشحال

7- جملې ته د متن د اندازه کولو واحد هم ويلى شو.

---

[1] **کابل مجله، 1356 کال (6-2) مخ لومړۍ ه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

8- جمله د معاشرت په جریان کې د فکر د انتقال، اخبار اساسي وسیله ده. همدارنګه جمله دوینا او محاورې ژبني واحد په توګه دیوه بشپړ او مکمل فکر څرګندونه ده. دغه رازهره جمله په ذهن کې د منعکس شوي واقعیت څرګندویه او ددغه ډول واقعیت په باب ټاکلې اظهار یه ده، ځکه ویونکی د جملې په چوکاټ کې نه یوازې د خارجی نړۍ او چاپیریال د پېښو په باب د څه شي اظهار کوي بلکې په دې باب د خپل نظر ټکي بیانوي چې ویل یې له واقعیت سره څه ارتباط ولري[1] مونږ په خپلې څېړنې کې د پښتو ژبې د نحوي واحدونو (جملو) په شاوخوا کې د پورتنیو یا دوشوو نظریو له مخې دغه لاندې پرنسیبونه په خیال کې ساتل غواړو او دیوې بشپړې جملې عمومي مشخصات داسې بیانوو:

1- د بشپړې جملې څخه مطلب هغه خپلواك (مستقل) ګرامري شکل دی چې د جوړښت او معنا له مخې بشپړ مطلب وي.

2- د جملې په جوړښت کې د جملې اصلي او اساسي ارکان[2] موجود وي.

3- جمله (نحوي واحد) چې د کوم بل لوی شکل (ساختمان) برخه (جز) نه وي.

4- جمله نه تجزیه کیدونکی نحوي واحد یعنی تګمیم د یکه تجزیه شي خپله بشپړه معنا له لاسه ورکوي.

5- په جمله کې د تشکیلېدونکو اجزاو (برخو)[3] ترمنځ نحوي رابطه موجوده وي او په وینا (خبرو) کې مشخص عروضي خصوصیات (چې وروسته به پرې رڼا واچوله شي) او هم په لیکنې کې دلیك دود د نبنو نښانو په مرسته د هرې جملې حدود (بریدونه) سره جلا کیږي چې ددغو نښو د استعمال د ځایونو پېژندنه ضروري ده.

---

[1] ز. م. کالینینا، په معاصره ادبي پ تو ک مرکبي جمل ، مسکو 1966 ع،4 مخ.

[2] عبّارت له (مسند الیه، مسند) یا (مبتدا او خبر) خه دي چ عمده او اساسي ساختماني اجزاوې په دې أول وي (اسیمه- اسم، ضمیر. . .) + فعل یا اسمی غوڼأ + فعلی غوڼأ.

3- تشکیلوونکی برخه Constituent داسـ یوه کلمه یایو ساختمان یا یو مورفیم ته وایي چ په کوم یوه لوی جوؤ ت ک د هغه د جز په تو ه شامل وي. باید په یاد ک وساتل شي چ ول تشکیلوونکي اجزا نحوي ساختمانونه دي، خو خورا أ ر واؤه او کوچني تشکیلوونکي اجزا نحوي جوؤ تونه نه دي. همدارن ه ول نحوي ساختمانونه تشکیلوونکي اجزادي خوبیخي نحوي ستر ساختمانونه تشکیلوونکي اجزا نه دي. ددې خبرې معنا داده چ که عبارت (جمله) په خپله د کوم بل اوإده عبارت (جملی) یوه برخه وي نو تشکیلوونکي جزورته ویلای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

ترکيب (غونډ - عبارت)

څرګنده ده چې ويل پوهنه (نحوه) د ګرامر د يوې برخې په توګه او په يوې جملې کې د کلمو (مورفيمونو) د ګرامري ترکيب يو ځای کيدو طريقه، ترتيب او معنوي رابطه په ټاکلې ژبې کې څيړي په دې معنا چې د جملو لفظي جوړښت او معنوي رابطه څيړي او همدارنګه د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانګړتياوې مطالعه کوي، نو څنګه چې د نحوي څيړنې د مطالعې او څيړلو اصلي او اساسي مواد جملې دي نو په هم دې توګه د کلمو ترکيب (د الفاظو، غونډونو) هم د جملو په جوړښت کې يو توکی يا يوه برخه ګڼله کيږي.

لکه: هلك ولويد. يوه ساده جمله ده او دغه جمله د دووکلمو څخه جوړه ده. لومړۍ برخه يې (هلك) چې د جملې فاعل (مسند اليه) اودو همه برخه يې (ولويد) فعل (مسند) دی. که چيرې په همدغې جملې کې دجملې د فاعل (هلك) سره ځينې مورفيمونه چې نحوي رابطه سره ولري يو ځای شي په دې وخت کې دغه فاعل (هلك) د خپلو مربوطه اجزاوء سره يو ترکيب (عبارت) دی لکه:

ښه هلك، يو ډېر ښه هلك، يوغښتلی تکړه ښه هلك . . . دغه ډله کلمې د يوبل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلك سره د مبتدا په حيث راځي او هم د هلك په ځای راتلای شي چې دغه د ترکيب (غونډ) (عبارت) په نامه ياديږي. همدارنګه د (ولويد) فعل سره چې د جملې مسند دی يو شمير نورې کلمې يو ځای شي. دغه ډله کلمې چې نحوي رابطه هم سره ولري د جملې مسند (خبر) کې سره راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لكه: سخت ولويد. په زوره ولويد. سخت په زوره ولويد. يا وران ولويد. ډېر وران ولويد. خورا ډېر وران ولويد. بې ځايه خورا ډېر وران ولويد.

په پورتني اسمي غونډ كې ګورو چې هلك د غونډ اصلي جزدي او د خپلو متعلقاتو سره يو اسمي غونډ ګڼل كيږي او په دويمه برخه كې ولويد د فعلي (غونډ) (عبارت) اصلي او اساسي جزدی نو فعلي غونډ (تركيب) ورته ويلی شو. مګر دواړه تركيبونه (اسمي او فعلي) په ځانګړي توګه بشپړ مطلب نه رسوي او ديوه غونډ (تركيب) په راوړو سره په ځانګړي توګه معنا ناتمامه پاتې كيږي.

2- د تركيب اصطلاحګاني او نظريې:

اوس چې د تركيب (Phrase) په هكله څه معلومات ترلاسه شول. غواړو په پښتو ژبه كې د افغاني او خارجي ګرامر پوهانو نظريې او اصطلاح ګاني هم ذكر كړو.

په دې برخه كې تر هر څه د مخه غواړو د پښتو ژبې د كلمو تركيب چې په لاندې ماخذونو كې د سلواسچېتانيا[1] د كلمو تركيب (Phrases [2] نيمګړي تركيبونه[3] كلام ناقص[4] ناقص مركب[5] عبارت[6] او غونډ په نومو سره نومول شوي دي تر غور او مطالعې لاندې ونيسو.

دا خو جوته خبره ده، چې دوينا او خبرو په ترڅ كې الفاظ او وئيونه په ځانګړي توګه پوره معنا نه شي څرګندولی، نو د يوې معنا د پوره او بشپړې څرګندونې له پاره د ويئونو (الفاظو) تركيب، يو ځاى كيدنه او د هغوي ترمنځ نحوي رابطه ضروري خبره ګڼله كيږي.

په جملو كې د كلمو تركيب، رابطه او د ګرامري قاعدو خيال ساتل ډېره ضروري خبره او مهم ركن دی. څنګه چې تركيبونه په جملو كې ستره نحوي دنده لري نو ښايي چې ددغو تركيبونو په برخه كې پوره څېړنه او مطالعه وشي.

مونږ ته معلومه ده چې د نړۍ په ډېرو ژبو كې د تركيبونو موضوع ډېره ستره برخه لري چې بيا په بېلا بېلو ډلو او ګروپونو ويشل كيږي.

---

[1] ب. ن، كله وين، د ژبپوهنی مقدمه، مسكو 1974 (193) مخ.
[2] انـ ليسي پـ تو قاموس، پـ تو ولنه، كابل 1354 (451) مخ.
[3] محمد ـل مومند، د پـ تو ژبـ لياره. بلخ 1317، (317) مخ.
[4] محمد اعظم ايازي، قواعد پـ تو، كابل 1327 (182) مخ.
[5] عظيم شاه خيال، صرف ونحو پـ تو (283) مخ.
[6] محمد رحيم الهام روشی جديد در تحيقيق دستور زبان دري. كابل پوهنتون 1349(15) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې مونږ خپلې لرغونې مورنۍ پښتو ژبې ته پاملرنه وکړو او په ډېر غوراو ځير ورته وګورونو جوته به شي چې په پښتو ژبه کې هم دغه ترکيبونه راز، راز او د اندازې نه زيات دي. او هر ترکيب په خپل ځای او موقع ځانګړې معنا او مفهوم ښندي.

په پښتو ژبه کې ترکيبونه ځانله خاص ډولونه او قسمونه لري چې هر يوبه يې په خپل ځای وښودل شي.

دلته دا خبره ضروري ده، چې د مستقلو ترکيبونو Phrases ، اصطلاح (ايډ يوم Idiom) او داسې نورو ترکيبونو سره توپير وشي.

ترکيب (غونډ)

ترکيب د دوويا زياتو (خپلواکو او ناخپلواکو) کلمو او مورفيمونو يو ځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزايې يو له بله سره ګرامري ارتباط ولري، يا د دوو يا زياتو خپلواکو او نا خپلواکو مورفيمونو مجموعه ده چې برخې يې يو بل سره ګرامري رابطه ولري. د ترکيبونو د څېړنې او مطالعې څخه داسې جوتېږي چې ترکيبونه د معنا ، جوړښت له مخې بيل ډولونه لري.

ترکيبونه (غونډونه) برسېره پردې چې د جملو په جوړونه کې برخه لري په ځانګړې توګه د نحوي واحدونو وظيفه هم سرته رسوي.

ځيني ګرامريستان لکه ف.ف. فورتون اتوف[1] اوم. ن. پيترسون[2] نحوه Syntax د ترکيبونو (Phrases): څېړنې او مطالعې ته وايي او جملې يې د ترکيبونو يو ډول (قسم) ګڼلي دي.

د پښتو ژبې په ګرامرونو کې د ترکيبونو ذکر په لاندې ډول راغلی دی. پښتو ژبې ليارە کې داسې څرګندونه شوې ده:

(د نحوي علم د خبرې کلام ترکيب او تاليف او د کلمو د استعمال موقع بيانوي.

کلام: هغه نطق او عبارت ته وايه شي چې د مقصد د بيان د پاره ويل کيږي.

ترکيب: د خبرو هغه بيئت (ډلګی) ته ويل کيږي چې د دووليا زياتو کلمو څخه حاصله شوي وي. ترکيب دوه ډوله دی يو (نيم ګړی ترکيب بل بشپړ ترکيب)[1].

---

[1] معاصره روسي ژبه. مسکو 1970.

[2] همدا اثر.

[1] محمد ل مومند، د پ تو ژبي ليارە، بلخ، 1317 کال 316 مخ د زياتو معلوماتو د پاره همدغه ماخذ و وري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه محمد اعظم ایازي په خپلې کوچنۍ رسالې پښتونحوه کې د ترکیبونو یادونه کړې او د کلام اقسام تر سرلیك لاندې داسې لیکي: کلام پردوو ډولو دی:

(کلام ناقص او کلام تام)[2]

همدارنګه د هر برت پنزل پښتو ګرامر کې د پوره عبارت او لنډ عبارت ذکر راغلی او هم د مرکبو کلمو یعنی د ترکیب Phrases اصطلاحګانې یادې شوي دي. دلته عبّارت مقصد له جملې څخه دی. په دې توګه د ترکیب په برخه کې دا داتي ترکیبونو اسمي غبرګو ترکیبونو، فعلی ترکیبونو او داسې نورو یادونه یې کړې ده. عظیم شاه خیال (د پښتو رف ونحوه) کې د ترکیبونو په باب داسې څرګندونه کړې ده: مرکب د دوو یا ددوو څخه زیاتو کلمو یو ځای کولو ته ترتیب وایې او په دې کې چې کومه خبره یا جمعه جوړه شي هغه ته مرکب کلام وایې مرکب یا کلام دوه قسمه دی.

1- ناقص یا نیمګړی مرکب کلام (2) تام مرکب یا کلام یا جمله.

په ناقص مرکب کې داسې وایې: هغه مرکب ته وایه شي چې څه پوره خیال یا مطلب ترې نه څرګندیږي یعنی داسې مرکب چې اوریدونکی ترې پوره فایده وانخستی شي او تسله یې پرې ونه شي او هغه د پوره مطلب د بیان منتظر وي لکه:

د انوراس، هغه دارو، ناقص مرکب تل د یوې جملې جزوی[3].

همدارنګه د ترکیبونو په باب د پوهاند رښتین علمي اثر[4] په لاس کې لرو چې د لغت پوهنې (لکسیکالوجی) په برخه کې ډېر ښه معتبر مواد لري. د ترکیبونو په برخه کې هم په زړه پورې مواد لري، چې پوره د استفادې وړ ګڼل کیږي. په دغه اثر کې د اسمي ترکیبونو ټول ډولونه. غبرګ ترکیبونه، بشپړ نابشپړ، عددي، ضمیري، قیدي، صفتي او داسې نور... او هم دارنګه د فعلي ترکیبونو مثالونه هم راوړل شوي دي.

---

[2] محمد اعظم ایازي، پ تو نحوه، کابل 1327.

[3] عظیم شاه خیال، صرف نحو پ تو، پ ور. 283 مخ.

[4] صدیق الله ر تین، پ تو اشتقانونه او ترکیبونه، کابل 1327هـ ش کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه پوهاند رښتين د پښتو ګرامر دويم ټوک کې د نحوي واحدونو (ترکيبونو) په برخه کې پوره مفصل معلومات وړاندي کړي دي[1].

د ترکيب مشخصات:

اصل مطلب په دی کې دی چې دغه ډول ترکيبونه د مفهوم او معنا د افادې له مخې د الفاظو، کلمو سره يو شي ګڼل کيږي مګر فرق يې دادی چې دغه ډول ترکيبونه مرکب مفهومونه څرګندوي او د نومونو، فعلونو معنا ګانو ته زياته ټاکلې او مشخصه بڼه ورکوي.

د مثال په توګه: خواږه انار، لومړی لوست، د پښتو لوست، اته بجې. نو په دې اړه ويلې شو:

1. ترکيب د دوويا زياتو مستقلو يا نامستقلو کلمو څخه جوړيږي.
2. په ترکيب کې يوه کلمه د بلې تابع ګرځي.
3. په ترکيب کې د کلمو ترمنځ نحوي رابطه ټينګيږي.
4. ترکيب نسبت کلمې ته پراخه او مرکب مفهوم څرګندوي.
5. د جملې او ترکيب ترمنځ توپير او بېلوالی ضروري دی.

د پښتو ژبې په ترکيبونو کې د کلمو ترتيب:

د کلمو ترکيب د ګرامري قاعدې (دمطابقت) له لارې سرته رسيږي او په دې کې د کلمو ترتيب هم برخه لري.

په دې اساس که چيرته د کلمو په ترکيب کې د کلمو ترتيب او مطابقت (سمون) په پام کې ونه نيول شي نو پوره مطلب او معنا هم لاس ته نه راځي.

د بېلګې په توګه: په پښتو ژبه کې د توصيفي ترکيب (غونډ) ترتيب داسې دی چې لومړی صفت او بيا موصوف راځي. (صفت + نوم). په ګرامري لحاظ صفت د موصوف تابع وي لکه: ناولې ښځه، ښېرازه سيمه، ښکلې ودانۍ/ مګر که وواېو ښځه ناولې، سيمه ښيرازه نو بيا دا هغه ترکيب (Phrase) نه دی چې ټاکلې معنا څرګنده کړي په دغه صورت سره د کلمو او ويئونو بې اساسه ترکيب (يو ځای کيدنه) کومه ټاکلې معنا نه ورکوي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر 2 وك (**1359**كال)،** 1370 **لمريز كال كابل چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- د پښتو ژبې په نحوي سیستم کې د کلمو د رابطې وسیله (سرينې، پسينې) دي چې د هغو په مرسته هم ترکیبونه جوړیږي لکه: د هېواد شاړې دښتې، د افغانستان غرونه.

3- څنګه چې د کلمو په ترکیب کې د کلمو (الفاظو) رابطه او ترتیب ارزښت لري نو همدارنګه په جملو کې هم ډېر ارزښت لري، ځکه د ټول ترکیب معنا او مطلب د کلمو په ترتیب پورې اړه لري.

4- په پښتو ژبه کې د ترکیبونو د څېړنې له مخې ویلی شو چې ترکیبونه د نورو اریایي ژبو په څېر په جلا او بېلو ډلو او ډولونو ویشل کیږي.

د معنا او جوړښت له مخې:

په پښتو ژبه کې خپلواك ترکیبونه: هغه دي چې د مستقلو مورفیمونو له ترکیب څخه جوړ شوي وي دغه ترکیبونه په ټاکلو او ناټاکلو باندې هم بیلیږي:

الف: ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې د ترکیب اجزا يې ټاکلي او ثابت وي[1] او د هغو اجزاو پر ځاي نشو کولای بله کلمه راوړو ځکه دغه ترکیب په خپل ځای ټاکلی او پوره مطلب په مستقیمه توګه وړاندې کوي لکه:

د کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، د قبایلو وزارت، د پښتنو مشر، د میوند ځلی، د ملالۍ مېړانه، د پښتنو مېړانه، نوی ښار، پښتني دودونه.

ټاکلي ترکیبونه معمولاً د یوې مرکبې کلمې په توګه پریوه معین او مشخص شي یاکس پورې اړیکه پیدا کوي.

ځیني دغه ډول (ترکیبونه) او عبارتونه هم خاص نومونه جوړ وي. ټاکلي ترکیبونه د اضافي او توصیفي له ډول څخه دی[2].

ب: نا ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې جوړوونکي یا ترتیبوونکي برخې يې ټاکلي او ثابتې نه وي په دې معنا چې د جوړ شوي ترکیب د اجزاو پر ځای په بېل بېلو مواردو (ځایونو) کې ځیني نورې کلمې راوړل کېدای شي لکه:

---

[1] **د. ك. ا سكالوف، 1،س، صديتوف، 101 عبدالظهو روف.**

[2] **په پ تو ژبه ک کله هم (د (اضافت(د) حذفيإي او د توصيفى تركيب په دودهم را ي لكه: كابل پوهنتون، ميرويس ميدان، انار ل.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملالۍ کمیس، د اجمل کوټه، زمونږ کتابونه، تورکمیس، لس تنه، څو تنه... او داسې نور. . . په پښتو ژبه کې د ځینو ټاکلو او مشخصو اضافي او توصیفي ترکیبونو څخه پرته نور ټول ترکیبونه د ناټاکلو (غیر ثابتو) ترکیبونو له جملې څخه دي.

ج: - په پښتو ژبه کې زیات شمیر ترکیبونه شته چې د یوې معنا د پوره او بشپړې افادې د پاره په مقیده توګه استعمالیږي چې دغه ترکیبونه په جوړه تکراري... توګه مروج دي. دغه ترکیبونه د جوړښت له مخې په بشپړ او نا بشپړ (مکمل- نا مکمل) باندې ویشل کیږي.

په بشپړو او نابشپړو ترکیبونو کې یوه کلمه د بلې کلمې سره نه تابع کیږي خو په تکراري او جوړه توګه سره راځي. لکه: پاك سپیڅلی، مخامخ، غرونه غرونه، ډول ډول، رنګ رنګ، خواره خواره، جوړه جوړه، نیغ نیغ، ژر ژر، من من، خروار خروار، سور سور.

نیمګړي یا نابشپړ مثالونه لکه: چای مای، ډوډۍ موډۍ، کارمار، کوږ وږ، کډوډ، البته د پورتنیو ترکیبونو په باب بشپړ معلومات د لوی استاد پوهاند رشتین اثر وګورئ[1]

څنګه چې دمخه مو اشاره کړې ده خپلواك (ازاد) ترکیبونه په اسمي او فعلي ډلو باندې ویشل کیږي نو دلته دا هم زیاتو چې داسمي اوفعلي ترکیبونو ترمنځ زیات توپیر هم لیدل کیږي، ځکه اسمي ترکیبو نه او فعلي ترکیبونه د معنا د بشپړ تابه یا نابشپړ تا به له مخې سره توپیر لري یو اسمي ترکیب د جملې د مبتدا په حیث او فعلي ترکیب د جملې د خبر په توګه راځي چې په دې برخه کې به په خپل ځای د اسمي او فعلي ترکیبونو (عبارت) مثالونه راوړل شي.

د جملې او ترکیب (غونډ) ترمنځ توپیر:

د جملې او ترکیب ترمنځ خاص توپیر شته ځکه هغه ځانګړتیا چې د جملې په جوړښت کې موجوده ده، په ترکیب کې نه لیدله کیږي. د یوې جملې مبتدا او یا خبر هر یو د ترکیبونو (غونډونو) (اسمي- فعلي) څخه جوړیږي. د مثال په توګه. په بشپړې او پوره جملې کې مبتداء او خبر او همدرانګه د هغوی متعلقات ځای لري مګر په ترکیب کې دغه برخې نیمګړې وي خو په پښتو ژبه کې هر ډول کلمې او داسمي یا اداتي ترکیب یو لنډ (Utterance) عبارت (جمله تشکیلولای شي. د لنډ عبارت څخه د رومبي یا وروستي عبارتونو له قرینې څخه ددغه عبارت مستقلوالی د عبارت له سر او اهنګ څخه معلومیږي لکه:

سبا؟، زما په کورکې؟، ای سریه!

---

[1] **صدیق الله ر تین، پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه، کابل** 1327 **لمریز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

هو صاحبه!، بلی هو!، نه نه، (وا وا! او داسې نور ترکیبونه[1] مګر که چېرې دغه لاندنیو ترکیبونو ته نظرواچو، نو بیا د عبارت (لنډ عبارت) یا جملې په بڼه نه شي راتلای، خو د یو بشپړ او مکمل ترکیب (Phrase) حیثیت به ولري.

لکه: سور قلم، ښکلې نندارہ، ګران هېواد

که چېرې ووایو: (دا) سور قلم دی.

(دا) ښکلې ننداره ده. نو دا به ساده جملې وي. په دغه ډول ترکیبونو کې معمولاً کلمې یو له بلې سره په جنس، عدد، حالت کې ګرامري مطابقت څرګندوي. په پښتو ژبه کې د کلمو او عبارتونو ترتیب او ګرامري مطابقت ضروري دی.

لکه: د سپند څپه، داسونو ښنا، مست هاتیان، شنه زمریان، لوی غر

په پښتو ژبه کې د ترکیب (غونډ) ډولونه:

په پښتو ژبه کې ترکیبونه په دوو ډلو سره (اسمي اوفعلي) بېلېږي چې بیا هره ډله یې په خپل وار سره په جلا ډلګیو وېشل کېږي.

لومړی: اسمي ترکیبونه (Phrases) او ډولونه یې:

اسمي ترکیبونه هغه دي چې د ترکیب اصلي او اساسي برخه (اجزا) یې نوم (اسم). وي او دغه اسمي ترکیبونه په جمله کې د مبتدا (مسندالیه) او په اسمي جمله کې د خبر (مسند) په برخه کې راځي.

اسمي ترکیبونه په لاندې ډلګیو وېشل کېږي:

اضافي ترکیب:

دا هغه ډول ترکیبونه دي چې د یو اسم نسبت یو بل اسم یا ضمیر ته شوی وي یا په بله وینا سره که چېرې دوه نومونه د (اضافت (د) د مالکیت مقید مورفیم په واسطه له یو بل سره ارتباط پیدا کړي نو یو اضافي ترکیب لاس ته راځي[2].

د پښتو ژبې په اضافي ترکیبونو کې معمولاً یونوم مضاف الیه او بل نوم د مضاف په توګه وي چې مضاف د مضاف الیه څخه وروسته راځي.

---

[1] **هر برت پنزل، دپ تو رامر، کابل** 1340 (194) **مخ.**

[2] **محمد رحیم الهام، روش جدید در تحقیق د ستور زبان دري، کابل** 1349، (150) **مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ژبه کې اضافي ترکيبونه په لاندې توګه جوړيږي:

(د) د اضافت توری + نوم + نوم

د + مضاف اليه + مضاف

بيلګه: د ننګرهار ولايت، د پښتو نخوا غرونه، د پوهنتون کتابتون، د خوشحال خان د ستار نامه، د کابل ښار.

الف: اضافي ترکيب (عبارت) د معنا له مخې د لاندينيو مقصدونو لپاره راځي.

1- د ملکيت يا نسبت او قرابت معنا ځرګندوي لکه:

د پوهنځي محصلين،د افغانستان خلك، د زمرك کتاب، د ملالۍ کخوره، د ځلمي ورور.

2- د اختصاص په مفهوم سره:

د بڼ ګلونه، د کابل ښار، د کابل منې، د ښار و ځاله، د جرګو وطن، د زمريو کور، د قبايلو جرګه، د مشرانو جرګه.

3- د بيان او وضاحت په معنا :

د زرو ګوته، د خاورو کنډولی، د اخترو ورځ، د سپوږمۍ شپه.

4- د تشبيه په مقصد:

د سترګو تور، دبېلتون اور، د ښو غشی، د مينې اور، د لستوني مار، د انځرګل، د فکر تال، د عقل لاس.

5- د ظرفيت په معنا : داوبو جام، د غوړو ټيم، د چايو ډبلی، د اوبو ګيلاس، دوينو جام، د ميو جام.

6- د ورتوب په مفهوم:

د ليدني وړ، د مرکې وړ، د دوستۍ وړ، د خوړ لومنه، د وژلو سړی، د دوستۍ خلك، د اشنايۍ وړ، دويلو خبره.

ب: د جوړښت له مخې اسمي ترکيبونه:

نوميز (اسمي) ترکيبونه په ساده او مرکب ډول دي:

الف: هغه ترکيبونه چې د دووساده و (مفرد) نومونو څخه جوړ شوي وي. لکه :

د+ نوم+ نوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیند غاړه، د پسرلي موسم، د علم رڼا، د انصاف تله، د نارنج مېله، د پسرلي ورېمه، د انارګل.

ب: هغه ترکیبونه چې لومړی اسم (مضاف الیه) یې یو مفرد اسم او دویم اسم (مضاف) یې دجمع عدد نوم وي:

د + اسم (مفرد) + اسم (جمع)

د ننګرهار باغونه، د نارنج ګلونه، د باغ ګلونه، د بڼ چوڼې، د هوا مرغان د داور توري د اور لمبې.

ج: هغه ترکیبونه چې لومړی اسم (مضاف الیه) د جمع عدد او دویم نوم (مضاف) یې مفرد نوم وي:

د + (جمع عدد) نوم + مفرد (اسم).

د غرونو هوسۍ، د ستورو رڼا، د ګلانو ښکلا، د تورو بریښنا، د اسونو شڼا.

د: اوس به دلته مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نو مونه وي:

د+ جمع عدد نوم + جمع عدد نوم.

د خلکو ارزګاني، د بورګانو اوازونه، د خاټولو جنډې. یا مضاف الیه مرکب نوم او مضاف ساده (مفرد) نوم وي.

د قصه خانۍ بازار، د کابل پوهنتون محصل، د پښتو ټولني ودانۍ

هـ: مضاف الیه (مفرد نوم) او مضاف صفت وي.

د + (مفرد) نوم + صفت: دروغتون ناروغ، د لیونتون لیونی، د زماني پوه. د کور مشر، د زماني هوښیار.

و: هغه ترکیبونه چې مضاف الیه د جمع عدد نوم او مضاف یې اسم معنا وي لکه:

د زړو ورو خپلوي، دنا اهلو دوستي، د خلکو اشنايي.

ز- مضاف الیه (اسم) (مفرد، جمع) او مضاف فعلي صفت وي:

د + نوم (مفرد – جمع) + فاعلی صفت:

د پسرلي ښکلوونکي، د مجلي چلوونکی، د مجلې چلوونکي، د مجلو چلوونکي، د جریدو خپرونکي.

د + نوم (مفرد) + مفعولي صفت:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زماني رټلی، د خلکو ځپلی.
ح: مضاف الیه د توصیفی ترکیب مفرد په توګه او مضاف د مفرد نوم په توګه راغلی وي.
د + توصیفی ترکیب (مفرد) + (مفرد) نوم.
د نوي ښار جمات، دسره قلم قیمت، د نوي کال ورځ، د لوی خدای کلام.
ط: مضاف الیه د توصیفی ترکیب (جمع(او مضاف د مفرد نوم وي.
د توصیفی ترکیب (جمع) + (مفرد) نوم
د لویو ښارونو اوسیدونکی، د رڼا ورځو غل.
د ژیړو ګلو باغ، د تورو سترګو رنګ.
ك: مضاف الیه توصیفی ترکیب (جمع) او مضاف هم دجمع عدد نوم وي.
د تور و غرونو لیوان، د سرو انارو باغونه (ونې). د لویو غرونو زمریان، د شنوونو توتیان.
ل: هغه ترکیبونه چې مضاف الیه مفرد اسم او مضاف یې توصیفی ترکیب وي.
د + اسم + توصیفی ترکیب (مفرد).
مفرد : د زماني هوښیار سړی، د قوم سپین ږیری، د پسرلي خوږه ورږمه.
د + اسم (مفرد) + توصیفی ترکیب (جمع عدد).
دغم درانه خوبونه، د خوشحالۍ لنډ وختونه، د ملګرتوب ښې ورځې، د ژمي اوږدې شپې، د ژمي لنډې ورځې.
م: مضاف الیه د جمع عدد نوم او مضاف توصیفی ترکیب (مفرد) (جمع)
د + جمع عدد د نوم + توصیفی ترکیب (مفرد)،
د + جمع عدد نوم + توصیفی ترکیب (جمع).
د اوبو ډك جام یا د اوبو ډك جامونه
د شودو غټ پیروی- د کوچیانو اوږده کتارونه
د مستو ډکه کټوه- د سیندونو مستې څپې، د بوراګانو سوې نغمې.
ن: پـه دې ډول ترکیـب کې مـضاف الیـه فعلي صفت (فـاعلي، مفعـولي) او مـضاف توصـیفي ترکیب، عددي، اشاري... ترکیبونه وي.
الف: د + فعلي صفت (فاعلی مفرد) + توصیفي ترکیب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمع	مفرد
د ليکونکو ښې مقالې	د ليکونکي ښه مقاله
دپوهاندانو پاخه فکرونه	د پوهاند پوخ نظر
د څېړاندانو درنې وظيفې	د څېړاند علمي څېړنه
د څارندويانو درنې وظيفې	د څارندوی درنه وظيفه
د تللو هېريادونه	د تللي هېرياد

2- د + فعلي صفت (مفعولي) + توصيفي ترکيب.

د ډبيدلي ژيړه څېره

دوهلي تيزه منډه.

درټل شوي ځوړند سر

ب: فعلی صفت + عددي صفت.

د + فعلی صفت + عددي صفت:

د ګنډونکي يو ماشين.	د ښوونکي يو کتاب
د ځورول شوي يوه خبره.	د پرزول شوي خړه څېره.

جمع :

د ګنډونکو درې ماشينونه

د ښوونکو لس کتابونه.

ج : د + نوم + اشاري ترکيب =

د ښوال دغه باغونه.

د وطن هغه دښتې.

د کلی وال هوغه ونې.

د + مضاف اليه (مفرد، جمع) نوم او مضاف عددي ترکيب وي:

1- د + نوم (مفرد) + عددي ترکيب:

د ژوند يوه ښکلا، د سريو وينبته، دونې يوه لښته، د کوټې څلور ديوالونه.

2- د + نوم (جمع) + عددي ترکيب:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کورونو څلور ګوټونه، د لاسونو پنځه ګوتې، د ملګرو پنځه بکسونه.

3- بل داسې چې: د + عددي ترکیب + نوم (مفرد).

د یوې ونې مڼه، د څلورو تنو خیال، د لسو تنو زور.

4- د + عددي ترکیب + نوم (جمع)

د څلورو تنو نظریې، د سلو تنو جرګې.

5- د + عددي ترکیب + عددي ترکیب:

د پنځو تنو پنځه برخې، دیوه کلي یو مشر، د یوه کلي یو سپین ږیري.

ح: مضاف الیه عددي ترکیب او مضاف توصیفي ترکیب راغلی وي. د یوه مین درمند زړه د یوې ونې لویه څانګه، د یوه کتاب لویه برخه.

اوس په دې برخه کې ګورو چې مضاف الیه توصیفي ترکیب او مضاف هم د توصیفي ترکیب په توګه راغلي وي.

د + توصیفي ترکیب + توصیفي ترکیب.

الف: د لوی خدای پاك کلام، د لوړ انسان لوړ فکر

ب: د لوړو انسانانو لوړ شخصیتونه

د غمجنوزړونو سوي اهونه.

د درندو خلکو درانه خو یونه.

بیا هغه ترکیبونه ګورو چې په پښتو ژبه کې هم زښت زیات مروج دي لکه:

مضاف الیه د عطف په صورت کې (عطفي ترکیب) او مضاف یې ساده نوم وي یا جمع وي.

د + مضاف الیه + مضاف:

د + عطفي ترکیب + (نوم):

د موسی خان او ګلمکۍ فلم، د دوست او دښمن مقابله.

دادم خان او درخانۍ داستان، دغم اوښادۍ وختونه (ورځې)

د نن او سبا فکر، د سبا او بېګا خواړه.

ددې نه پرته مضاف الیه کیدای شي چې ددوونه زیات نومونه، صفتونه، ضمیرونه... د عطف په توګه راشي لکه: د کابل، کندهار، ننګرهار، ښارونه، دا څك، بریالي، زمرك او ځلمي دوستي.

بله دا چې مضاف الیه نوم (مفرد، جمع) وي او مضاف د عطف په صورت سره راغلی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د + مضاف اليه + مضاف:

د + نوم (مفرد، جمع) + عطفي ترکيب:

د کندهار منېي انګور او انار، دا څك بوتلونه کتابونه او قلم، د خلکو ارزوګاني او هيلې

د + مضاف اليه + مضاف په دې ترتيب سره چې:

(د + عطفي ترکيب + توصيفي ترکيب) وي.

د کابل او ننګرهار لويه لار، د سوز او ساز ډکې نغمې

د بلبلو او بورګانو سوې نغمې (لوړ اوازونه).

د شتمنو او دولتمنو بدنيتونه.

پاتې دې نه وي چې په اضافي ترکيب کې برسېره په نومونو و ترکيبونو د پښتو ژبې تکراري جوړه، مترادف- مشابه او متضاد ترکيبونه هم د مضاف اليه او يا د مضاف په توګه راځي، چې د ټولو راوړنه دلته ډېر وخت غواړي، يوازې دغه څو مثالونه يې د بېلګې په توګه راوړو:

1- د دوستانو غرونه غرونه سلامونه، د دوستانو ځولۍ ځولۍ سلامونه.

2- د لويې ونې خواره واره ښاخونه، دغتې ونې خورې ورې څانګې.

3- د زرکو سترګو تيز تيز کاته، د هو سيو سترګو ترنده ترنده کاته.

4- د پېغلو لنډ لنډ قدمونه.

5- د لسو لسو تنو ډلې.

6- د تك راتګ لار، د خوا په خوا مرکه، د شورماشور خبرې.

يا د ملګرې تګ راتګ، د خلکو شورماشور.

يادونه:

په اضافي ترکيبونو کې که چېرې د يوه نوم (مضاف اليه) پر ځاي ضمير راشي نو په دغه ډول ترکيب کې هم د اضافت (د): مضاف اليه + مضاف خپل دريځ ثابت ساتي لکه:

(د) زما کتاب، زمونږ هيواد، ستا خونه، ستاسي هيله، دده ورور، ددې کتابچه، ددوى خبره، دهغه (هغې) ملګرې، د هغوى.. چې په دغو ترکيبونو کې هم د مفرد او جمع صورتونه را تلاى شي. په دغه ډول ترکيب کې هم مضاف اليه تر مضاف د مخه راځي.

په پښتو ژبه کې يوازې په هغه صورت کې مضاف تر مضاف اليه د مخه راتلاى شي چې،

1- مضاف اليه ناخپلواك (اداتي) ضميرونه وي.

2- کله نا کله د بدل په توګه هم مضاف د مخه راځي البته په شعر او ځينو ادبي هنري ليکنو کې دغه طريقه دود لري.

لکه: ونه د چنار، پاڼه دګور ګوري، لښته دوني، سر د زړه.

توصيفي ترکيب:

داړ له ترکيبونه هم داسمي (نوميز) ترکيبونو (عبارت، غونډ) په ډله کې راغلي دي، چې دغه ترکيبونو ته په عامه توګه مرکب صفتونه[1] وايي البته په هغه صورت کې چې مرکب مفهوم ورسوي دغه ډول ترکيبونه (Phrases) د يو اسمي مرکز (زړي) سره د صفتي ډلې (کلمو) له ترکيب څخه لاس ته راځي.

توصيفي ترکيبونه (غونډونه) هغه دي چې ديوه اسم (نوم) يا ضمير حالت څرنګوالی د صفت په واسطه بيان او څرګند شي.

په پښتو ژبه کې توصيفي ترکيبونه د جوړښت له مخې په لاندې توګه جوړيږي.

د مثال په توګه:

(صفت + اسم)، (نوم + نوم)، (نوم + صفت)، (نوم + قيد)، (نوم + فعلی صفت)، (صفت + صفت).

ددغه ډول ترکيبونو بشپړ فهرست په لاندنيو ماخذونو کې ليدلی شو[2][3][4][5].

په پښتو ژبه کې صفت د نوم (مرکز، زړي) موصوف څخه دمخه راځي او د ګرامري قاعدې له مخې صفت د نوم موصوف تابع دی.

که چېرې (موصوف) د نارينه يا ښځينه مفرد يا جمع وي نو صفت ورسره هم په هماغه ډول د عدد ، جنس، حالت له مخې سمون کوي[1].

---

(1) **صديق الله ر تين، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل،** 1327، **(77) مخ.**

(2) **صديق الله ر تين، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل،** 1327، **(77-79) مخونه**

(3) **داکتر زرغونه، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل پوهنتون،** 1357 **کال د پوهن ي درسي نوټ (52-54) مخونه.**

(4) **عظيم شاه خيال، پ تو صرف ونحو، پي ور** 1942 **ع کال.**

(5) **د ارمستر، ا ي ر، مور نسترن، تاريخ تلفظ و صرف پ تو لومؤی وك، کابل.** 1356 **ل کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه: نارینه (مفرد) ستړی هلك، سبزنی کال، لنډ فکر

نارینه جمع، ستړي هلکان، خواږه نثرونه.

ښځینه (مفرد): خوږه ورېمه، تازه هوا.

ښځینه (جمع) خوږې نغمې، ترخې ورځې.

په پښتو ژبه کې توصیفي ترکیبونه په لاندې توګه ښودلی شو:

الف: صفت (مفرد) + نوم (مفرد)؛ لنډ فکر، اوږد تار، رڼا ورځ، لنډه ورځ، نوي مفکوره

ب: صفت (جمع) + نوم (جمع) لکه: زاړه خیالونه، تاوده سلامونه، کاږه ورمېږونه، لنډې ورځې، اوږدې شپې.

ج: ضمیر + صفت: هغه خوار، دغه بې وزلی، ته خوار، ته خواره، ځولیوني، ځومره ډېر، ځومره لوړ، څه ښکلی.

د: نسبتي صفت + نوم = توصیفي ترکیب.

کابلی سړی، ننګرهاري خلك، افغاني کلتور، ادبي جرګه، ملي پانګه، لاندینی پوړ، ننۍ ورځ، دولتي موسسه، خاورین کنډولی، وریښمین کالی، او بلن ماسته، خیرن کالي، زړ ور خلك، ګټېه ورکار، شته من سړي، غیرتمن پښتون، کرکجن سړي، کبرجن سړي، تورځن سړي.

هـ: نسبتي عددي صفت + اسم.

شلیز نوټ، سلګون نوټ، لسیز نوټ، پنځوس ګون نوټ.

و: مجرد (معنا) نوم + نوم = ستوصیفی ترکیب:

تورېالی سړی، تورېالي جنګیالي خلك، فرهنګیالی خوشحال.

ز: فعلي صفت (فاعلی) + نوم = توصیفي ترکیب:

راغلی سړی، تللي وختونه، سوځونکی بم، تلونکي دوره، تلونی هلك، وتښدوی هلك، ګرځندوی موټر، خوځندوی (ځوځند) ماشوم.

ح: فعلي صفت (مفعولی) + نوم.

رټلی هلك، وهلی هلك، ځپلی هلك، رټل شوی هلك، وهل شوی ماشوم، ځورول شوي خلك.

---

[1] یادونه: په ینو شریکو صفتونو ک ددغه قانون خه مستثني دي لکه : هو سا، ساده، قوي، أاأه، خپه (سؤي، ه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ط: اشاري ضمير + اسم[1]:

1- دا	دغه	هغه	ښار.
دا	دغه	هغه	جونګړه.
دا	دغه	هغه	وګړي
دا	دغه	هغه	ورځ

2- استفهامي ضمير + نوم: کوم خلك، څه شيان، څو سړي، څومره کسان، څو تنه، څووم سړی.

په پورته مثالونو کې موولیدل چې صفت او موصوف د بسيطې او ساده کلمې څخه دي ولې پرته له دې څخه په پښتو ژبه کې ډېر داسې مثالونه وينو چې د ترکيب يوه برخه يې مرکب او بله يې ساده او يا برعکس وي او يا دواړه برخې يې مرکبې وي.

لکه: ډېرې خوږې مڼې، خورا ډېرې لنډې ورځې.

1- ډېر درانه او سپيڅلي خويونه.

مړ ژواندی سړی، روغ جوړ خلك، وچ کلك لرګی، سره سپينه خبره، خواره واره کالي، وړې ترې مسافر.

لنډ لنډ کميسونه، اوږده اوږده کالي، اته اته برخې.

2- شنه باغونه او چمنونه، شنې ونې او څانګې.

3- هغه يوه ښکلې نجلۍ، دغه يوښه پوخ مضمون.

علمي خپره شوې مقاله، دغه يوه خپره شوې علمي مقاله.

روښانه ليدله شوې مياشت، رټل شوي مظلوم خلك.

يو ډېر ښه اسان کار، دغه راغلې پښتنه مېلمنه پېغله.

په پ و ژبه ک د صفتونو د ينو ألو او د ينو ضميري صورتونو أولونه په کاره تو ه ر ند نه وي نو داسمي مرکز او د هغوي د متعلقو صفتونو په من ک کله دغه د اسم او صفت مطابقت کاره نه ر نديإي لکه: ته خوار يا ته خواره، ته ساده، هغه ار، هغه جون ؤه! دغه کار، دغه پوهه . . .

[1] که د اشاري ضمير ونو سره د مرجع (نوم) يادونه شوي وي اشاري صفت بيا توصيفي ترکيب دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عـددي ترکيبونـه: چې د عـدد (شـمېر) او نـوم (معـدود) څخـه رغيـدلي وي. پـه دې ترکيبونو کې بيا هم نوم د ترکيب مرکزي (زړی) وي. په پښتـو ژبـه کې عـدد هم تر څپل معدود د مخه راځي او د عدد، جنس په لحاظ د معدود تابع وي[1].

په لاندې توګه عددي ترکيبونه دي:

1- عدد + نوم : دوه کتابونه، دوې ښاڅکې، يو خبر، يوه مانۍ، درې کتابونه، درې کتابچې.

2- عدد + ضمير : يو هغه، يوزه، دوه دوی، دوه مونږ، دوه تاسې، دوه هغوی، يوته، يـوزه، يـو څوک، يو چا.

3- ضمير + عدد: هغه دوه، دغه يو، دغه لس. کوم يو، کومه يوه هريو، هره ګړۍ، هر ساعت.

4- ترتيبي عدد + اسم: پنځم سړی، لسم ټولګی، شلمه پېری، پنځمه برخه.

5- داسمونو او عددونو ترمنځ کله کله قيـدي (تميزي) کلمـې هم راوړل کيـږي: دوه تنه سړي، ديرش کسه ميلمانه، څلور سره غويان، دوه دانې قلمونه، څلور ټوکه کتابونه، يو تختـه کاغذ، دوه تانه رخت، يوه ټوټه ځمکه، يوه پايه الماری، څلور جوړې بوټان.

6- د مطلقو عددونو ترکيب د (پر) پريدلوك (سرينه) سره:

دوه پرپنځه، درې پرلس، يوه پر څلور، يو پر څلور.

7- مطلق عدد + رتبي عدد + نوم : دوه پنځمه برخه (5/2) دوه شلمه برخه (20/2)[2].

8- په مرکبه توګه: عدد + توصيفي ترکيب (غونډ):

يوه ښکلې مرغی دوې هوښيارې نجونې، درې غټې چرګې، لس تنه پاخه مشران، يوه ډېره لويه درنه جرګه.

قيدي ترکيبونه:

د نوميزو ترکيبونو په ډله کې قيدونه هم ستره برخه لري، چې ددغـو ترکيبونـو اصـلي او اساسـي توکي قيدونه دي او د جلا او بېلا بېلو معناګانو په غرض ځيني نور مورفيمونه (تاکيد، عدد، نوم،

---

(1) په پ تو ژبه ک عدد د يو خه وروسته د جمع په تو ه راوؤل کيإي او دجنس په لحاظ (يـو او دوه) تـصريفيإي م ر ددرې شمير خه وروسته د ولو جنسونو له پاره يو أول را ي.

(2) د زياتو معلوماتو د پاره و وري:

د پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر. لومؤی وك. کابل. 1327 لمريز کال (121) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرينه او پسينه) ورسره يو ځای کيږي او ټول ترکيب د قيد په توګه په جمله کې استعماليږي. د پښتو ژبې قيدي ترکيبونه (Adverbial) په لاندې توګه لنډ لنډ راوړل کيږي.

الف: قيد + قيد = قيدي غونډ (ترکيب)

لره بره، وړاندې وروسته، هلته دلته، اخوا ديخوا. کښته پورته، لاندې باندې، اپلو دې پلو په تکراري توګه: اوس اوس، کله کله، ژر ژر. ورو ورو، چابك چابك، ګړندی ګړندی.

ب: نوم + نوم = قيدي غونډ.

اغزي اغزي، غرونه غرونه، کلي کلي، سيندونه سيندونه، پنډ پنډ، ځولی ځولی، ډلې ډلې.

ج: صفت + صفت = قيدي غونډ:

پټ پټ، پوست پوست، لوی لوی، تود تود، خوار خوار، شور شور، غټ غټ، غلی غلی، ګڼ ګڼ، وران وران، مات مات، ټوك ټوك.

د: عدد + عدد = قيدي غونډ.

پنځه پنځه، شل شل، لس لس،

ه : عدد + عدد + نوم = قيدي ترکيب (غونډ).

يو دوه ورځې، دوه درې ساعته، درې څلور کتابه، پنځه شپږ کاله.

عدد + اسم = قيدي ترکيب (غونډ).

دوه ورځې، درې مياشتې، يوه ورځ، يو ځلې.

و: صفت + قيد = ترکيب (غونډ).

ډېر نژدې، ډېر لرې = ښه کښته، ډېر ژر. ډېر لږ، لږ ورو، سپين سبا، توره شپه

ز: ضمير + ضمير = قيدی ترکيب.

څوك څوك، چا چا، څه څه، کوم کوم.

ح: صفت + صفت:

ډير هوښيار، ښه غښتلی، توره خره.

ط: ټاکلی ضمير + نوم:

هر ځای، هر چېرته (مکاني قيد)

هر وخت، هر کله (دزماني قيد)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ي: سرينه + نوم = مکاني قيدي ترکيب.

هم هلته، هم دلته.

ك: نوم + په + نوم = مکاني، زماني

ځای په ځای، کور په کور، کوڅه په کوڅه، کلي په کلي، وخت په وخت، کال په کال، میاشت په میاشت، ټك په ټك، ګړی په ګړی.

ل: صفت + په + صفت = حالتي قيدي ترکيب: پټ په پټه

(عدد + په + عدد): يو په يو. دوه په دوه.

م: نوم + تر + نوم = زماني قيدي ترکيب:

کال تر کاله، ساعت تر ساعته، ورځ تر ورځې

ن: قيد + تر + قيد:

ژر تر ژره، تل ترتله.

ق: صفت + تر + صفت : لرې تر لرې، ډېر تر ډېره.

ر: قيد + تر + نا خپلواك ضمير.

وروسته تردې يا تردې وروسته، پخوا تر دې، مخکې تردې.

ش: (سرينه) سر بل په + صفت + نوم (قيد):

په ښه توګه، په ډېره بېړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ت: (سرينه) سر بل په + نوم: په خندا، په ژړا، په مړانه، په تلوار، په منډه

ض: سربل په + نوم + نوم = قيدي ترکيب: په منډه منډه، په د انګو دانګو، په خندا خندا، په ژړا ژړا، په نارو نارو، په چيغو چيغو، په کړيکو کړيکو.

تاکيدي ترکيبونه:

په پښتو ژبه کې تاکيدي ترکيبونه له دووهم اهنګه او هم معنا کلمو څخه جوړ شوي وي.

تاکيدي ترکيبونه په دوه ډوله دي:

الف: چې يو لفظ (کلمه) په ترکيب کې کټ مټ تکرار شوي وي. لکه پورتني ځيني مثالونه:

ب: چې يو لفظ په کې په لږ تغير سره تکرار شوي وي لکه: ټک ټوک، ډزډوز، ټيل ټال.

ج: چې په دوهمې کلمې کې داول توري په ځاي (م) يا (پ) يا (ب) يا (و) راوړل شوي وي لکه:

لرګي مرګي، ډوډوی موډی، اوبه موبه، غنم منم، زوړ پوړ، خړپړ، ژېړپيړ، کلك پلك، هك پك، سوړ پوړ، خيرې ويرې، کوږ وږ، خورور، ګډوډ، تور بور. د زياتو معلوماتو د پاره وګورئ[1][2][3].

اداتي (ارتباطي) ترکيبونه (غونډونه)

اداتي ترکيبونه ځکه ورته وايو چې له اداتو او اسمي مرکز څخه جوړ شوي وي. ددې ترکيبونو اسمي مرکز ضمير يا اسم، صفت او يا کوم بل هر ډول اسمي ترکيب وې. په دې ترکيبونو کې ادات هم له اسم[4] څخه وروسته او هم د مخه او هم داسمي مرکز په دواړو خواو وکې استعماليداى شي.

هغه ادات يا توري چې په يوې جملې يا يو ترکيب کې د کلمې يا له يوه نوم څخه د مخه يا وروسته راغلي وي د هغه ټاکلی حالت او دريځ څرګندوي.

دغه ادات چې د کلمو (نومونو) نه د مخه راشي سرينه او هغه چې وروسته راغلي وي پسينه ورته ويل کيږي.

---

(1) ر تين پوهاند صديق الله. د پ تو اشتقاقونو او ترکيبونه. کابل، 1327. لمريز کال

(2) ز. م. کالينينا، د پ تو ژب لغت پوهنه، مسکو، 1970. ع

(3) أاکتر زرغونه، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل، 1357، درسي لکچر نوټ.

(4) اسمی مرکز.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې په زياتو ګرامرونو کې دغه ادات د جاره، جري توري[5][6] کلمات غير متغير[7] (د مفعول توري)[8]ادات يا توري[9][10][11] مغيره تورو په نامه راغلي دي.

په هر صورت څرګنده ده، چې دغه ادات (پيشيني، پسيني) په ځانګړي توګه کومه خاصه لغوي معنا نه لري ولې چې په جمله يا ترکيب کې د ناخپلواکو يا مرستيالو توکونو په توګه راځي چې معنايې د هماغو نومونو، فعلونو، قيدونو سره په استعمال کې څرګنديداې شي.

په اداتي ترکيبونو کې هره سرينه د خاص او ټاکلي معنا د څرګندولو لـه کبلـه خاصـه او ځانګړې پسينه قبلوي ليکن په پښتو ژبه کې که سرينه له پسينو سره جوړه په ترکيبونو کې برخه اخلي نوپه زياتو مواردو کې يوازې سرينه او يا يوازې پسينه هم د مطلب ټکی بيانولی شي.

لکه: د (پرميز باندې پرځاي که وواېو ميز باندې

1- د (ترکوره پورې پر ځاي که وواېو (کوره پورې)

2- د (پر کتاب بآندې پر ځاي که وواېو، پر کتاب.

3- مګر په دې لاندې مثالو کې ګورو چې يوازې سرينه راوړل کيږي، خو پسينه يې عامه نه بريښي لکه: په پښو لاړم.

په توره يې وواهه، په چاړه يې پرې کړ، په دعا ښه شو، په ژړاله کوره ووت.

4- مګر که ځينو مثالونو ته ځير شو نو بيا ګورو چې هلته دواړه توکونه (سرينه، پسينه) لازمي دي.

لکه: په کورکې، په منګې کې، په پوهه کې[1].

5- په ارتباطی حالت کې داسې هم ليدل کيږي، چې پسينه پرته له سرينې په ځانګړې توګه راځي.

کورته، هغه ته، غرمې ته، سباته، خواته، زړه ته...

---

[5] عظيم شاه (خيال) صرف و نحو پ تو، پيـ ور (238) مخ.

[6] محمد اعظم ايازي، قواعد پ تو، کابل 1318.

[7] جميزه د ارمستتر، تاريخ تلفظ و صرف پ تو، ترجمه 1356. ل

[8] محمد ل مومند، د پ تو ژبـ ليارە، بلخ 1317 (309) مخ.

[9] پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر (1- وك) کابل، 1327 (30) مخ.

[10] پوهاند صديق الله ر تين ژبـ و دنه، کابل 1343 (6) مخ.

[11] هر برت پنزل، پ تو رامر، کابل، 1340 (18) مخ.

[1] دلته کله کيداي شي، چ سرينه حذف شي م ر پسينه به خامخا را ي لکه: کورک ، من ي ک ، پوهه ک .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس غواړو د پښتو ژبې د بېلا بېلو سرینو او پسینو مثالونه د ترکیبونو په توګه راوړو:
سرینه یې او پسینه یې ترکیبونه (غونډونه، عبارتونه):

لومړي: د (په) سره دغه لاندې پسینې راځي:

الف: د (په) سرینه او (کې) پسینه.

سرینه + اسمیه + پسینه.

1- په کوټې کې، په الماری کې، په افغانستان کې، په هیواد کې.

2- په میاشت کې، په دوبي کې، په شپه کې، په کال کې، په ورځ کې.

دلته ګورو چې (په، کې) د مربوطه نوم ظرفي حالت ښي (مکاني، زماني) حالت څرګندوي.
سربېره په ظرفیت د شمولیت معنا هم لري لکه:
زه په کې نه یم: یازه په دې خبره کې نه یم. په دې برخه کې پوهاند رښتین داسې نظر څرګند کړی دی.
د ظرفیت ادات (په،کې) که د ظرف مکان او ظرف زمان سره استعمال شي حقیقي ظرفیت افاده کوي او که د نورو اسمونو سره راوړل شي غیر حقیقي ظرفیت ښکاره کوي لکه:

1- سلیم په کوټې کې دی.
2- په اوړي کې ګرمي ده.
3- په سلیم کې دروغ نشته.
4- حمید په کارکی مړنی دی.
5- په منډه کې تېزدی.
6- په پوهه کې زیات دی.
7- په لوستلو کې مړنی دی[1].

ب: د (په) سرینه او (پورې) پسینه وریورې پیوستون ښي.

سرینه + اسمیه + پسینه: په ځان پورې، په زړه پورې، په خوا پورې

سرینه + ضمیر + پسینه:
په تاپورې، په چاپورې، په هغه پورې، په مونږ پورې.
دلته ګورو چې الحاقیه (پیوستون) حالت څرګندوي.

ج: د (په) سرینه او (سره) پسینه.

(1) دغه ترکیب داله توب یادالې حالت ښیي.

---

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین. پ تو رامر** 2 **وك، کابل،** 1359 **نا چاپ.** 1370 **لم**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په + اسمیه + سره

په زور سره، په خوښۍ سره، په چړې سره

(2) (په) سرینه او باندې پسینه.

دغه هم دالې حالت څرګندوي. لکه: په چاړه باندې، په تبر باندې او د (باندې) پسینه د (په) سریني سره د پښتو ژبې په شرقي لهجو کې راځي ولې که عامې او اصلي محاورې ته ځیر شو دلته د ډېرو مثالونو څخه جوتېږي چې د (په) سرینه غېرلـه پسینو (سره، باندې) څخه دالې حالت څرګندوي لکه:

په خوښه، په (په بیاتي) په توري، په قلم، په پښو، په دستمال، په چاکو، په ټوپك، په لرګي.

اوس به دغه مثالونه په جملو کې وګورو:

په خوښه لاړشه. په بیاتي یې پرې کړه. په توره یې وواهه،

په پښو ولاړم، په قلم یې ولیکه، په دستمال یې وچ کړه.

په چاکویې پرې کړه، په تور ټوپك ویشتلی راشې، په لرګي یې سرمات کړ.

(3) د (په) سرینه د نوم سره د قید معنا ورکوي:

په منډه، په ژړا، په نڅا، په بیړه، په تلوار، په زوره.

د (په) او (پسې):

نومونې (سرینه او پسینه) د پرله پسې والي معنا څرګندوي:

(په) + اسیمه (ضمیر) + پسې:

په ملالۍ پسې، په او بوپسې، په دوبي پسې، په ګرمۍ پسې، په غم پسې، په شوي کارپسې.

په ما پسې، په هغه پسې، په ده پسې، په تاپسې[1].

دویم: د (پر= په) پیشنه او (باندې) پسینه، استعلایي ادات دي چې معمولاً د پورته معنا لري.

د (پر = په) سریني په ډېرو ځایونو کې د یوه مفهوم دپاره راځي، که څه هم په ځینو لهجو (غربۍ) کې د (پر اوپه) د استعمال موارد بیل دي، ولې د پښتو ژبې په نورو اکثرو لهجو کې (پر=په) د استعلایی اداتو په توګه استعمالیږي البته د قریني او د جملې د محتوا څخه معنا لاس ته راتلای شي.

د (پر، په) سرینه د باندې پسیني سره په لاندې توګه ترکیب جوړ وي.

---

[1] په دغو مثالونو ک   د (په) سرینه حذفیدای شي ول   د (پس) پسینه به خامخا وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه پر دښمن باندې، پر سرحد باندې، پر لاري باندې تك راتگ، پر کتاب باندې، پر ځمکه باندې، پر زړه باندې.

ولی په دغو مثالونو کې ګورو چې د (باندې) پسينه زياتره غورځېږي او د (پر=په)سرينه پرته له پسينې (باندې) څخه هم په دغه مفهوم سره راوړل کيږي. لکه: (سرينه + اسميه) پر دښمن يې يرغل وکړ. پر اوږو باردی، پر کتاب پروت دی، په پرميز پروت دی، اپرديوال ځوړند دی، پر زړه يې تياره ده، په زړه يو څه پر خوله بله.

کله داسې هم وي چې اسميه + پسينه راځي په دې معنا چې د (پر) سرينه حذفيږي (غورځي) يوازې (باندې) پسينه ورسره راځي لکه: ميز باندې، بام باندې، کوټې باندې، الماری بآندې، زړه باندې، سرباندې، ده بآندې.

درېيم: د (تر) سرينه او (لاندې) پسينه:

(تر- لاندې) استيلايي حالت ښيي يعنی د لاندې معنا ورکوي چې دغه حالت کې د لاندې پسينه هيڅکله نه غورځيږي مګر د (تر) سرينه که رانه وړ له شي خو خپله معنا لـه لاسه نه ورکوي. اصلی صورت يې داسې دی:

الف: پېشينه + اسميه + پسينه.

ترکوټې لاندې، ترميز لاندې، تر اوبو لاندې، چې لاس لاندې، کوټې لاندې، ميز لاندې، اوبو لاندې هم راځي.

ب: (تر، پورې، ان) چې دغه ادات اتصالي حالت ښيي.

همدارنګه نوموړې سرينې او پسينې ته د انتها يا (تم ځای) ادات هم وايي چې د يو فعل د اظهار ختم انتها او انجام ښيي.

ترکيب يې داسې دی: تر + اسيمه + پورې:

ترکابله پورې، تر کوره پورې، تر مازيګره پورې، تر غرمې پورې، تر اوسه پورې، ترماپورې.

په دغو مثالونو کې مکاني او زماني څرګندونه کيږي.

کله هم (تر) او (پورې) په جلا توګه هم راوړل کيږي خو په معنا کې کومه نيمګړتيا نه راځي. کوره پورې، کابله پورې، غرمې پورې، ماښامه پورې، يا تر بازاره، تر کوره، تر کابله، تر غرمې، ترماښامه او داسې نور...

ج: (تر) د وروسته يا راوروسته (د مخه) قيد سره:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر + اسمیه + وروسته

تر غرمې وروسته، تردې وروسته، ترما وروسته، تر مارا وروسته،

د : (تر) د (ځینې، نه) سره:

دغه ادات د مقایسې مطلب څرګندوي: ترتاځینې، ترتانه، او یا خوپرته له پسینې راځي لکه:

ترتا ، داکور تر هغه ښه دی، دی تر هغه مشر دی.

دلته (تر) د (له) معنی هم ورکوي[1] [2].

هـ: تر یوازې د سرینې په توګه هم راځي: تر ټولو مشر، ترما ښامه، ترګریوانه، ترستوني.

څلورم: د (له) سرینه (پېشینه) د لاندنیو پسینو سره راتلای شي:

الف: (له) د (ثخه، نه، ځني) سره ادات ابتدادي چې پیل ځاي یامنشایي حالت څرګندوي یعنې د یوه کار پیل او ابتدابنیې.

1- له + اسمیه + ثخه 2- له + اسمیه + نه 3- له + اسمیه + ځینې.

1- له کور ثخه، 2- له کورنه، 3- له کورځني.

له بآزار ثخه، له افغانستان نه، له بازار ځني

له افغانستان ثخه له، ننګرهارنه.

د (له) سرینه کله هم یوازې پرته له٫(ثخه، نه) پسینو ثخه استعمالیږي.

لکه: له کوره، له ښاره ووځه له نرخه مه وځه.

او یا بازار ثخه، کور ثخه، میلې نه، لوبغالې نه. دلته باید ووایو چې (نه، ثخه) پسینو سره د (را- در، ور) ضمیرونه راځي. لکه سلیم رانه. خپه ولاړ. ټولې پیسې ورنه بې ځایه ولاړې[1].

الف: (له، ثخه، نه) نسبي یا مقایسې (پرتلیز) مطلب هم ورکوي.

له تا ثخه، له تانه مشریم، له تا ځني وړاندې یم.

ب: (له) او (ثخه، نه) سببي علتې حالت ښیي.

له ګرځیدو ثخه ستړی شوم، له ګرځیدو نه ستړی شوم.

1	2	3	4	
له اوریدو ثخه	له اوریدونه	له اوریدو	اوریدونه	(ثخه)

---

[1] (تر) په ای (د) هم را ي او همدغه معنا ر ندوي لکه د کو لاندې د میز لاندې، د اوبو لاندې.

[2] د تر په ای د (له) سرینه هم را ي لکه: تر تازه ه یم = له تازه ه یم.

[1] پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر 2 وك اوس چاپ کابل د پوهن وزارت، 1370 لمریز کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له نول ښخه	له نول نه	له نوله	نول نه	(ښخه)
له غم ښخه	له غم نه	له غمه	غم نه	(ښخه)
1	2	3	4	
له ويرې ښخه	له ويرې نه	له ويرې	ويرې نه	(ښخه)
له لوږې ښخه	له لوږې نه	له لوږې	لوږې نه	(ښخه)
له ستړيا ښخه	له ستړيانه	له ستړيا	ستړيانه	(ښخه)

يادونه: پورتني مثالونه (1-2) د پيشينو او پسينو په مرسته بشپړ تركيبونه دي. خو (3) پرتـه لـه پسينو ښخه او (4) بې له پيشينو ذكر شوي دي.

ج: (له) د (سره) قيد سره راځي:

(سره) د معيت او ملګرتيا ادات ګڼل كيږي، چې د (له) او (د) سره يو ځاي استعماليږي.

پيشينه + اسميه + پسينه:

له ځلمي سره	له خلكو سره	له دوي سره	له هغوى سره
له هر چا سره	له ټولو سره	له هيواد والو سره.	

په دغه تركيب كې پيشينه حذفيداى شي لكـه: خلكـو سره ملګرتيا كـوي. ملالـۍ دوي سره روانه ده. ولې (سره) پسينه معمولا راوړل كيږي. كه رانـه وړل شي نـو بيـا دغـه مطلب ورځـني پـه لاس نه راځي. د (سره) توری كه لازم الاضافه وي د ضـميرونو او اسمونو سره اضـافي حالـت لـري لكه دده قلم زما سره دى[1].

د: د (راهيسې، راسې) ادات دي چې اصلا د (له) سره يو ځاى استعماليږي چې زماني (مهالي) قيد جوړوي. دغه ادات د وخت پيل او د يو فعل شروع څرګندوي لكه:

له پروسږكال راهيسې په تمه يم، له ډيرو كالورا هيسې نه دي راغلي.

له پرونه راهيسې مانه دى ليدلي، دى له بيګا راسې وږى دى.

او كله (راهيسې) يوازې هم راځي لكه: دى مې بيګا راسې (راهيسې) نه دى ليدلى.

هـ: د پرته پسينه ده چې د (له) سره راځي. د بېلوالي او استثنا معنا وركوي.

لكه: له مباحثو پرته، له كوربنو پرته، له تاپرته.

---

[1] پوهاند صديق الله ر تين، پشتو رامر 2 وك، كابل 1370 لمريز كال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ترکیب کله په مقلوب شکل هم راتلای شي: پرته له کور بنو، پرته له تا د (له تا غیر او غیر له تا) هم دغه مطلب لري.

پنځم: د (ته) پسینه ده، چې معمولا پیشنه نه غواړي، که څه هم د پښتو ژبې په غربی (کندهاری) لهجه کې د (و) پیشینه استعمالیږي مګر د پښتو ژبې په نورو ټولو لهجو کې یوازې (ته) کارول کیږي. په ځینو لهجو کې، د (ته) په ځاي (له) یا (لره) هم راځي لکه:

هغه ته کتاب ورکړه. هغه له کتاب ورکړه.

خوازك (ته) مې کتاب ورکړ. کورته ځم. څه ته راغلی).

همدارنګه پوهاند رښتین په خپل اثر[2] کې د (ته، له، لره) ادات د مفعولیت ادات په نامه یاد کړي دي.

لکه: سلیم ته مې خپل قلم وبانبه، ماته وګوره، دا قلم واخله او هغه له ورکړه. یا دا قلم واخله او هغه لره یې یو سه (لره) په اشعار وکې زیات استعمالیږي.

د (ته) ادات که د مکاني او زماني نومونو په اخر کې راوړل شي د فعل انتها (پاي) ښيي.

لکه: زه غواړم چې نن جلال اباد ته ولاړ شم. دی ښوونځي ته تللی دی. پسرلي ته به راشي.

مني ته به یې بوځم. او کله (ته) د ظرفیت معنا ورکوي لکه:

سلیم د کټ سرته ناست دی او حمید یې پښوته[1].

دا هلك ډوډی ته ناست دی. غوږونه اوریدوله (ته) پیدا دي.

هر سړي پیدا دی خپل خپل کارلره کنه
سترګې چې پیدا دي خو دیدار لره کنه
زلفې چې ولول شي خو خپل یار لره کنه

همدارنګه (ته، له) توري د (دپاره، له پاره) په ځاي هم راځي لکه:

زه دا ټولې خوارۍ تاله کوم = (تاله پاره کوم).

زه دا ټولې خوارۍ تاته کوم = (تا لپاره کوم). (تا دپاره کرم)

---

[2] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر 2 وك، کابل چاپ** 1370**ل.**

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین پ تو رامر** 2 **وك، کابل** 1359 **قلمي،** 1370 **لمریز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادونه: کومه پیشینه چې د (ته) سره راځي هغه د (واو) وصلیه په نامه یادیږي او د غیر مستقیم مفعول څخه د مخه راځي او د مفعولیت معنا افاده کوي. خو زیاتره د (ته) پسینې سره استعمالیږي. لکه و ده ته وواېه چې راشي. وماته څه وایې.

مګر د پښتو ژبې په اشعارو کې د نومورې مفهوم د پاره یوازې (و) پرته له پسینې هم استعمالیږي.

هرګوره چې ګورم و عالم وته حیران یم
پسینه خوله یې وما راکړ وی مې مور شوم

شپږم: (د) د اضافت توری دی چې د نومونو، خپلواکو ضمیرونو څخه وړاندې راځي لکه: دوړمې قلم، د زرګې سترګې، د ما نظر، د تافکر، چې (زما) او (ستا) په دود زیات استعمالیږي.

(د) پیشینه پربدلوګ دغو وروستیو معناګانو د پاره په کاریږي[2].

الف: د څیزیا یوشي تعلق او ملکیت دپاره: د کابل پوهنتون، د کابل ښار، د کبر جام.

ب: د تشبهه او مکاني اداتو سره د پیشینې په توګه:

1- د مارغوندې، د ګلانو په رنګك، د ملالۍ په څېر، د مثال په ډول.

2- د کور دننه، د کور د باندې.

اوم: همدرانګه (د) (له پاره) په ترکیب کې د مقصد او کړنې د ټاکلو له پاره راځي: د پلار د پاره – د هغه له پاره. یا ستا لپاره.

دوهم: فعلی غونډونه (ترکیبونه) :

د نومیزو ترکیبونو په باب مو څه ناڅه یادونه وکړه اوس به د پښتو ژبې د فعلي ترکیبونو په باب یو څه رڼاواچو.

څنګه چې د پښتو ژبې د فعلونو برخه ډېره پېچلې ده نوځکه پراخه څېړنه هم غواړې. دلته مونږ نه غواړو یوازې په دې هکله ژوره او هر اړخیزه څېړنه وکړو ځکه یوازې د پښتو ژبې د فعلونو په برخه کې پوره یو بشپړ علمي اثر لیکل کیدای شي.

د څېړنې له مخې داسې ښکاره شوې، چې داسمې نحوي ترکیبونو او ډولونو په برخه کې ځینې لیکنې شته خو د فعلي ترکیبونو په هلکه کوم جلا اثر نه وینو. البته فعلی ترکیبونه د جملو د خبر

---

[2] داکتر زرغونه. زیور، د پ تو رامر لومړی برخه، کابل پوهنتون 1360 ل کال، (144-145) مخونه درسي لکچر نوټ ستتنر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په برخه کې ښودل شوي او اشاره ورته شوې ده. ولې په ژبښودنو (ګرامرونو) کې د صرف په باب کې د **فعل** صرفي قاعدې د ټولو زمانو له مخې په ساده او مرکبه‌ول راغلي دي. په بېلو بېلو ماخذونو کې دغه موضوع لیدلی شو.

او په همدې ترتیب د پوهاند رشتین د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه چې دپښتو ژبې د لغت پوهنې مشهور او علمي اثر دی. په دې اثر کې یوه برخه یې د مرکبو فعلونو تر عنوان لاندې راغلی او هم دارنګه د حالیه او ماضیه فعلونو د جوړولو د ترکیب صورتونه په پوره توګه څېړل شوي دي. وروسته تردې په کال 1340 د پنزل پښتوګرامر کې د فعلي ترکیبونو په باب نومورې داسې لیکلي دي:

د پښتو فعل له ادواتو سره ترکیبږي او هغه ادوات دادي:

د فعل د ډول څرګندونکي ادات: ضمیري ادوات لکه: (مې، دې، یې، مو) او د نفی (نه) له دغه راز ترکیبونو څخه دي.

الف: داسم + فعل څخه ترکیبونه چې په عین حال کې پوره جملې دي، تشکیلېږي دا ډول ادات+ فعل، ترکیبونه هغه وخت زیات استعمالیږي چې 1نور اسمي صورتونه په عبارت کې موجود نه وي په دې راز مواردو کې ادات په یوه ټاکلې ترتیب سره استعمالیږي. څرګندوونکي ادات یا د نورو هر ډول پسینو څخه او د مطلق فعل د تجزیه کیدونکو برخو څخه وروسته استعمالیږي لکه:

وبه ګوري. را به ورم. ولاړ به شم. یو به سم.

ب: ضمیري ادوات: په مرکبو ترکیبونو کې له (به) څخه سمدستي وروسته استعمالیږي لکه:

بوبه مې ځي، تاسې به مو امتحان ته پرېږدئ؟ هوپرې به مورږ دو، ومې ویل.

ج: منفی کوونکی (نه) ادات په ترکیبونو کې تر ټولو ادواتو وروسته راځي او د منصرف فعل د مادې په سرکې نښلي لکه: ونه رسیدم، بونه تی (بونه ته) رابه نه ورې. رابه نه شي. و می نکړ.

وادې نه ورید، وبه یې نه ترم، پرې به مونه ږدي- د زیاتو معلوماتو د پاره وګوري[1].

د: همدارنګه د اسم فعل د ترکیبونو ډولونه هم په ګوته کوي او مثالونه یې راوړي چې دلته د کول او کیدل د فعلونو ترکیب د (نومیزو) اسمی نومونو سره ښودلي او هم یې د (یم) (وم) کومکی

---

[1] **هرپرت پنزل، پ تو رامر، کابل** 1340 **(**202**) مخ،.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلونو ترکیب د اقتداري او تمنايي فعلونو صورتونه د متعدي مجهولو فعلونو ترکیبونه د مثالونو سره راوړل شوي دي د زياتو معلوماتو دپاره وګوری[2].

په فعلی ترکیبونو کې اصلي او اساسي توکی فعل وی چې دغه ډول ترکیب معمولاً په جملې کې د مسند (خبر) برخه جوړوي، دغه ترکیبونه په ځانګړې توګه د ګرامري مانا له مخې مانا هم څرګندوي او په ځانګړي توګه یوه جمله هم ګڼله کیدای شي. پښتو ژبه کې فعلی ترکیبونه په لاندې صورتونو سره جوړیږي:

1- اسم + د فعل نوم (مصدر)

الف: بی واسطې: کتاب لوستل، ارام لتړول، لیك لیکل.

ب: ارتباطي صورت کې: (په لاره کې دریدل)، (کورته تلل)، (پرمیز باندې ایښودل)، (د ملګرو سره لیدنه کول)، (د هنر په باب خبرې کول).

2- مصدر + فعل = ترکیب: غوښتل کوم، لیدل کوي، کتل کوو، رتل کوي، جوړول یا سازول کوم.

3- د قید + فعلي ترکیب: عادلانه چلند کول[1].

فعلي ترکیبونه تل د جملې د خبر (مسند) په برخې کې راځي یعنی د جملې خبر وي نو ځکه ورته فعلي ترکیب (غونډ) هم ویل کیږي. که چیرې دغه فعلي ترکیبونه په جمله کې د مسند الیه (مبتدا) سره رانه شي او په جلا توګه راوړل شي نو بیا هم یوه پوره او بشپړه معنا ترینه ترلاسه کیږي او په ځانګړي توګه جمله هم ده[2].

ځکه په ځینو ترکیبونو کې د فعل د ګرامري مشخصاتو له مخې د مبتداء یا فاعل دریځ څرګندیدای شي. د پښتو ژبې په جملو کې فعلي ترکیبونه (غونډونه Phrases) په لاندینیو شکلونو سره راځي.

1- نوم (اسمی ډله) + فعل = فعلی غونډ (ترکیب)

2- (فعلی نوم) + فعل = فعلی غونډ (ترکیب).

3- قید + فعل = فعلی غونډ (ترکیب).

---

[2] **همدا اثر** (204-203) **مخونه.**

[1] **معاصره روسي ژبه مسکو، د لوؤ و تحصیلاتو مطبعه.** 1966 (288-287) **مخونه**

[2] **په پ تو ژبه ک یوازي ساده او یوستوي فعلونو ته هم جمله ویلي شو.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- الف: د نوم + فعل په ترکيبونو کې بشپړ فعلونه (لازمي- متعدي) فعلي ترکيبونه جوړوي لکه: نوم + بشپړ فعل: کتاب لولم. کور اخلم. ناري وهي. قيد + بشپړ فعل: پاس خيژوم. لاندې کښته کوم. وړاندې بوځم.

1- ب: د نومونو، صفتونو، قيدونو، اعدادو فعلي صفاتو سره د (يم)،(وم)[3] کومکي فعلونو ترکيب:

1- نوم + کومکی فعل:

انسان يم، انسان يې، انسان ياست، سړي دي.

ښځه ده. خلك يو. خبر ياست. هلك دی. خلك وو.

2- صفت + کومکی فعل: جوړيم (وم)، ناروغه دی (و). ووړ دی (و) وړه ده (وه)، سپين دی (و)، سپينه ده (وه)، سپيني دي (وې).

3- قيد + کومکی فعل: لرې يم (وم)، نژدې يم (وم)، پورته دی (و) جګه ده (وه).

4- عدد + کومکی فعل: يو دی (و)، يوه ده (وه)، دوه دي (وو)، دوې دي (وې)، څلور دي (وو)، څلور دي (وې).

لومړي دی (و)، شلم دی (و)، لومړۍ ده، شلمه (وه).

5- ديم، وم کومکی فعلونه د فعلي صفتونو سره په دغه لاندې توګه فعلي غونډ ونه (ترکيبونه جوړ وي:

الف: راغلی، تللی، ګرځيدلی، پاڅيدلی، جوړ شوی، جوړ کړی (يم) (وم).

د مونث په صورت کې: راغلې، تللې، ګرځيدلې، پاڅيدلې، جوړه شوې، جوړه کړې (يم، يمه (وم، ومه) راځي.

او د جمع په صورت کې: راغلي، تللي، ګرځيدلي، پاڅيدلي (يو) (وو).

ب: مفرد، راغلی، تللی، ګرځيدلې، پاڅيدلې (يې، وې).

جمع، راغلی، تللی، ګرځيدلي، پاڅيدلي (ياست، يئ، وئ)

ج: مفرد مذکر، تللی، راغلي، ګرځيدلي، پاڅيدلي (دی- و).

مفرد مونث- تللې، راغلې، راګرځيدلې، پاڅيدلې (ده) (وه).

---

[3] د (يم) او (وم) کومکي فعلونه د غايب له پاره ب قاعدې صورتونه لري او په دريم شخص ک د جنس له مخ هم تغير مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د: د دريم شخص د جمع صورتونه:
مذكر: راغلي ګرځيدلي، پاڅيدلي (دي) (وو).
مونث: راغلي. ګرځيدلي، پاڅيدلي (دي) (وې).
د متعدي فعلونو سره د كومكي فعلونو تركيب: (وهلی دی (و) (رټل شوی دی (و).
په مجهول صورت كې: فعلي مجهول صفت + (يم) (وم) :
وهل شوی يم (وم)، وهلې شوې يم (وم).
د كول- كيدل فعلونو سره:
الف – اسم (نوم) + كول
متعدی فعل اوسنی زمانه: (پخلا كوم). (اشنا كوم)، (او بـه كـوم)، (رڼا كـوي)، (تيـاره كـوي)، كاركوي).
ب: مصدر (فعلی نوم) + كول: ليدل كوي، خوړل كوي، سازول كوي.
ج: فعلی نوم (حاصل مصدر) + فعل: ليدنه، كتنه كوي، (روزنـه كـوي)، (ښوونه كوم)، (څورونه كوي).
د: قيد + كول: (نژدې كوم)، (وړاندې كوم)، (لرې كوم)، (پورته كوم)، (نژدې كاوه) (وړاندې كاوه)، (پورته كاوه).
2- قيد + فعلی نوم + كول (فعل): (له ورايه ليدل كوي)، (په ستركو خوړل كوي).
هـ: عدد + كول: (يو كول)، (دوه كول)، (يو كوي)، (دوه كوي).
ترتيبي اعداد هم راځي: (لومړی كوي)، دريم كوو).
د كيدل كومكي فعل سره تركيب:
لازمي فعل:
نوم + كيدل: (اشنا كيږي)، (رڼا كيږي)، (اشنا كيدم)، (رڼا كيدله).
صفت + كيدل: (ليونی كيږي)، (زړ وركيږي)، (جوړ كيږي = جوړيږي).
قيد + كيدل: (نژدې كيږي = كيده)، (تر شاكيږم = (كيدم).
عدد + كيدل: (يو كيږم)، يو كيږو)، (يو كيدو)، (دوه كيږي).
مصدر + كيدل: (كيندل كيږي)، ساتل كيږي)، (كيندل كيده)، ساتل كيده).

(c) ketabton.com: The Digital Library

(فعلي نوم) حاصل مصدر + کېدل: (ښوونه کېږي)، (روزنه کېږي)، (پالنه کېږي)،(تولید نه کېږي).

د کړل او شول کومکي فعلونه: چې معمولاً د کېدل او کول استمراري (نابشپړ صورت) فعلونو پر ځای راځي او د (کړل او شول) صورتونه د فعل بشپړ (مطلق) صورتونه جوړ وي[1].

نوم + کړل: (رڼا کړم)، (اوبه کړم)، (وېښ کړم).

صفت + کړل: جوړ کړم، (جوړ کړو)، (سپین کړه)، (پاك کړم)،(وران کړه)، (ویجاړ کړه)، (ودان کړه)، پخه کړه، لوند کړه.

قید + کړل: نژدې کړه، لرې کړه، پاتې کړه، پورته کړه، کښته کړ.

عدد + کړل: یوکړه، دوه کړه، یو کړم، دوه کړم.

مصدر + کړل: لیدل وکړه، پاڅول وکړه، جوړول وکړه.

حاصل مصدر + کړل: لیدنه وکړه، پاکونه وکړه، ساتنه وکړه.

د شول کومکي فعل سره ترکیب:

نوم + شول: اشنا شوم، جلا شوو، شاګرد شو، عسکر شو.

صفت + شول: جوړ شو، وران شو، روغ شو، زیات شو.

قید + شول: پورته شو، کښته شو، وړاندې شو، نژدې شو.

عدد+ شول: یو شو، سره یو شول، سره یوشئ، دویم شو، دریم شو.

مصدر + شول: په دغه صورت کې د (و) مختاړی هم ورزیاتیږي.

لیدل وشول، لیدل کتل وشو. او یا په دې توګه وپالل شو، وروزل شو[1].

حاصل مصدر (فعلی نوم) + شول: لیدنه وشوه، پاکونه وشوه، لوبونه وشوه.

په عمومي توګه د پښتو ژبې زیات شمیر فعلونه د یو (اسمي، نومیز) او کومکي فعل څخه مرکب وي، په دې توګه د تېرې زماني او اوسنۍ زماني د فعلونو بېلا بېلو صورتونو (استمراري، مطلق، امکاني، توانایي، تمنایي، ګوماني، احتمالي، ټینګاري) او نور د فعلي ترکیبونو (غونډونو) پوره بشپړ مثالونه دي چې د تېرې زماني او اوسنۍ زماني د ریښو څخه د کومکي

---

[1] داکتر زرغونه زیور پ تو رامر (لومؤي برخه)، کابل 1360، (87-88) مخونه ستتنر.

[1] په هغو غونأونو ک چ د مصدر + (شول - کؤل) راغلی وي نو د کومکي فعل د جمع صورت خه (ل) حذفيإي يوازې د مصدر (ل) راوؤل کافی ل کيإي که که چ رې د کومکي فعل سره (ل) راوؤل شي نو بيا دوه (ل) نه په ن ه نه ل يإي، يعنی دغه مصلحتا غورزولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلونو، ضميري ورو ستاړو (فعلي خاتمو) او فعلونو په مرسته جوړېږي چې دغه بيا په جملو کې د فعلي غونډ يا ترکيب په نوم ياديږي.

څنګه چې په دې برخه کې د پښتو ژبې ټول فعلي جوړښتونه (ساده، مرکب)، (فعلي، اسمي شامليږي او د پښتو ژبې د فعلونو مارفولوژيکي (صرفي) برخې په باب پوره ډېرې ليکنې شوي دي په دې برخه کې د پښتو ژبې ګرامرونه او په خاصه توګه د لوی استاد پوهاند رشتين پښتو ګرامر لومړي او دويم ټوك کې پوره څېړنه او کافي معلومات شته.

اصطلاحات (فرازيالوژيکي واحدونه)

اصطلاحي واحدونه هغه تعبيرونه دي چې هر ملت او اولس يې د خپل ژوندانه په چاپيريال کې د خپلو عنعنو، اخلاقو، روحياتو په چوکاټ او چاپيريال کې په خپله ژبه کې رامنځ ته کوي. دغه واحدونه نه يوازې په خبرواترو کې استعماليږي بلکې په ليکلي اثرونو کې هم ستره برخه لري اصطلاحات که له يوې خوانه د ژبې دلغوي پانګې بشپړونکې برخه ده نو له بله پلوه يو ادبي خونداو رنګ هم لري.

اصطلاحات (Idiom) کوم خاص سبك پورې تړلي نه وي، بلکې د ټو سبکونو ترمنځه شريك واحدونه ګڼل کيږي.

په ژبه کې دغه ډول ترکيبونه ځانته جلا او بېل خصوصيات لري، په دې معنا چې نحوي ترکيبونه (Phrases) او ژبني اصطلاحات (فرازيالوجيکي واحدونه) يو تر بله ډېر توپير لري. د نحوي ترکيبونو (غونډونو) په باب مو د مخه څه ناڅه اشاره کړې ده. اوس به وګورو چې دغه ژبنی اصطلاحات (Idiom) برسېره پردې چې په ژبه کې د معنوي (سيمانتيکي) موضوع له پلوه تربحث او غور لاندې نيول کيږي نو په نحوي لحاظ د جوړښت له مخه څه ډول ترکيبونه دي او په ژبه کې څه ارزښت لري؟ (اصطلاحات) دغه ډول ژبني ترکيبونه د ژبې خاص عنصر او ژبني خاص ډول ګڼدونو ته ويل کيږي[1] چې د زماني په اوږدو کې د خلکو له خوامنځ ته راغلي او په ژبه کې ثابت لغوي ترکيبونه (غونډونه) دي، ددغو ترکيبونو اجزاوې دومره ثابتې اوټينګې اړيکې سره لري چې بېلول يې ګران کار دی.

---

[1] ژبني اصطلاحاتو به نامه ياديږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات سمدلاسه د خبرو کولو په وخت کې نوي نه جوړېږي چې د کوم ټاکلي مطلب د ښکاره کولو د پاره ورځني کاروا‌خیستل شي، بلکې په جوړ شوي ډول د ژبې د ویونکو په حافظه کې ساتل کیږي او هر کله د ضرورت په وخت کې د تیار جوړ شوي لغوي ترکیب (غونډ) په ډول د مطلب د روښانولو د پاره ورځني کار اخیستل کیږي[2].

دغه اصطلاحات ثابت او ټاکلي دي پرته له تصرف کولو څخه د ضرورت په وخت کې د جوړ (تیار) شوي غونډ (ترکیب) په توګه کارول کیږي[3] چې مجازي او کنایي معنا څرګندوي. پخپله دغه ډول (غونډ) نیغه (مستقیمه) معنا نه ورکوي لکه: لور په لوېه تېره کول. ددغه ترکیب، معنا په مستقیمه توګه نه څرګندیږي مګر په دوهمه مجازي معنا سره د چل ول کولو یا فریب او غولولو او وخت تیرولو په معنا راځي.

بل مثال: اوښ په بده منډل، لوی لاس لرل. په همدي توګه ډېر مثالونه لرو، چې د پښتو ژبې لغوي پانګه زیاته شتمنه او بدایه ده، چې راټول او راغونډول یې ډېر زیاد او کار غواړي.

یادونه: ایډیوم د معنا او سیمانتیك له نظره د نحوي پوهې په چوکاټ کې نه څېړل کېږي، بلکې د ژبپوهني یوه بېله څانګه ده چې دغه ډول اصطلاحات څېړي. (فرازیالوژی) (اصطلاح پوهنه) د ژبپوهني د یوې څانګې په توګه او هم د ژبپوهنې د همدغې څانګې د څېړلو د موضوع په حیث پېژندل شوې. د څېړلو دغې موضوع ته فرازیالوګیزم هم ویل شوی دی چې په تېرو وختونو کې د ایډیوم په نامه یاده شوې ده[1]دغه څانګه د ژبې د لغتونو لغوي، معنوی ترکیبونه څېړي[2].

فرازیالوژی د یونانی ژبې د Phraes او Logos څخه منځته راغلي، نو (Phrasis) د څرګندوني معنا ورکوي او Logos د پوهنې په معنا[3] همدارنګه په دغه باب ډېرو ژبپوهانو څرګندوني کړي دي:

الف: فرازیالوژي په ژبه کې د ژبې ثابتو ترکیبونو مجموعې (غونډ) ته ویل کیږي[4].

---

[2] داکتر زرغونه زیوره د پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه درسي نوټ، کابل پوهنتون، 1357.

[3] ايي يادونه وکؤو چ په ژبه ک عادي ترکيبونه او (اصطلاحات) سره أ نه شي.

- د متلونو په یر تاریخی قدامت او لرغونتوب لري.

- ایأ یوم هم ورته ویله کیإي.

[1] داکتر دولت محمد، فرازیالوژی، کابل مجله، 1355. ل 3 ه (72) مخ.

[2] او. س اخمانوه، د ژبپوهن د اصطلاحاتو قاموس، مسکو، 1969ع. (540) مخ

[3] 1.1. ریفرماتسکی " د ژبپوهنی مقدمه، مسکو، 1967 کال (70مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: ثابت لغوي ترکيبونه فرازيا لوکيزم (فرازيالوجی) ګڼل کيږي[5].

ج: لغوي ثابت ترکيبونه چې په عنعنوي ډول تکرار شوي وي د فرازيالوګيزم په نوم يادېږي[6].

فرازيالوژيکي واحدونه چې د ايډ يوم د اصطلاح په ځای راځي د معنا او جوړښت لـه مخـه دغـه لاندنۍ نښې لري.

1- ثابت داخلي ترکيب چې په ګډه يوه عمومي معنا او مفهوم څرګندوي. په اسمي او فعلي ترکيبونو کې يې اهميت يو شان دی. فرازيالوژيکي فعلي ترکيبونـه کـه څـه هـم د مرکبـو فعلونـو پـه څېر ښکاري ولې د مرکبو فعلونو څخه توپير لري ځکه په ثابتو فعلي ترکيبونو کې ټول ترکيب يوه ګډه عمومي معنا ورکوي.

2- اصطلاحات د هغو توکونو څخه جوړېږي چې پـه دغـه ثابت ترکيب کې خپله لغوي معنا لـه لاسه ورکوي. که چېرې ددغه ثابت ترکيب واحدونه (توکي) بېل بېل معنا شي نو خپله ټاکلې فرازيالوژيکي (اصطلاحي) معنا له لاسه ورکوي.

د بېلګې په توګه: د (لاروهل)، (ژبه کول)، (ژبه نيول)، (پېښه نيول)، (غم خوړل) (زړه خوړل).

که ددغو مثالونو هره برخه يعنې هر يو توکی يې په جلا جلا توګه معنا کړو نو بيا هغه خاصه ټاکلې معنا او مطلب نه ورکوي. ځکه (لار وهل) کې د تګ معنا پرته ده پـه لغوی معنا سره لار اووهل کوم معنوي ارتباط سره نه لري. يا ژبه او کول سره جلا مفهومونه دي.

3- د ترکيبوونکو عناصرو څخه عمومي معنا لاس ته راځي يعنې ټول ترکيب د يوه واحد مفهوم په توګه معنا ورکوي.

4- پـه فرازيـالوژيکی واحـدونو کـې ځينـي محـاورې او متلونـه هـم راتـلای شـي او همدارنګـه د ليکوالو او پوهانو غوره ويناوې هم شاملې دي. لکه:

- پوره ورك دې کړه دوه کوره، د کبر کاسه نسکوره ده.

5- دغه ډول اصطلاحات (ترکيبونه) ټکي په ټکي نه ترجمه کيږي.

6- هره ژبه خاص او جلا اصطلاحات لري.

---

[4] **ن. س. والا ينا، د. ز. روزنتينا، اوسنی روسی ژبه، مسکو،** 1966**.**

[5] **ا. ن. له وين د ژبپوهنی مقدمه (اساسات) مسکو،** 1973**.** (69)**مخ.**

[6] **يو، اس، ماسلوف، د ژبپوهنی مقدمه (اساسات) مسکو،** 1975**.** (143) **مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- فرازیالوژیکي واحد ونه د خپل معنوي خصوصیتونو له مخې د نورو ازادو ترکیبونو څخه توپیر لري.

8- په ژبه کې دغه ترکیبونه ثابت وي. نوي نه جوړیږي خو داسې ځانګړتیا څرګندوي چې ټولنه یې په معنا باندې پوهیږي ځکه چې د ژبې د ویونکو له خوا منځ ته راغلي دي.

9- فرازیالوژیکي واحدونه د نورو ازادو لغتونو (ترکیبونو) په څېر د ژبې په لغوي سیستم کې چې موجود دی لغوي معنا ئیزاو ګرامري خاصیت هم لري:

10- ثابت ترکیبونه د مکملو جملو په څېر هم راځي لکه:

1- سترګې نه دي تیرې دي 2- ابی مره شوه تبه یې وشلیده.

د جوړښت له مخې کیدای شي دغه ترکیبونه ثابت نه وي خو د معنا له مخې یونه تجزیه کیدونکی ترکیب (مجموعه) ګڼله کیږي. یا په بله وینا سره یوه اصطلاح د کلمو داسې یوه مجموعه (ترکیب) ده چې په نحوي چاپیریال کې بېلا بیل لفظي خپلواکي ساتلی شي. البته هر ډول ګرامري تغییر په کې راتلای شي خو مشترکه ګډه معنا چې ددغه (غونډ) د اجزاو څخه لاس ته راځی نه تجزیه کیدونکې معنا به وي.

د مثال په توګه که مونږ د پښتو یو څو فرازیالوژیکي واحدونه په غور سره وڅیړونو دا به جوته شي چې ځیني دغه ډول ترکیبونه ثابت او مستقیمه معنا ورځنې نه راوځي بلکې په مجازي توګه معنا ورکوي یعنی معنوي اړخ یې د ټول ترکیب نه لاس ته راغلی وي او دې سره ګرامري بڼې هم ثابتې وي لکه:

1- د خوشحالی نه په جاموکي نه ځایدل 2- د بوسولاندې اوبه تېرول 3- سپین سترګی کول، جګ لوکول. 5- په چپ اړخ پاڅیدل 6- اور په اوبوکی بلېدل.

د نومونو مثالونه:

(د اسمان کټ)، (د اسمان پرك)، (نوك او اوری)، (د لستوني مار). د پورتنیو مثالونو څخه څرګندیږي چې په دغو ترکیبونو کې لغوي او ګرامري تغییرنه پیښیږي. په دې معنا چې د یوې ټاکلې کلمې پرځای بله کلمه نه شي راتلای.

د مثال په توګه : لاس وینځل یوه اصطلاح ده، چې د انکار کولو او صرف نظر کولو په معنا ده او یا لاس ته راوستل هم بله اصطلاح ده که ددغو پر ځای داسې وویل شي (لاسونه مینځل) یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

(لاسونوته راوستل) دلته ګورو چې فرازیالوژیکي معنا له لاسه ورکوي او بیا ازاد لغوي ترکیب جوړ وي. په پښتو ژبه کې داسې ترکیبونه چې د یو جز په ځای بله مترادفه کلمه راتلای شي او ددغه اصطلاح په معنا کې تغییرنه پېښوي یعنی لومړی برخه ثابته او دوهمه برخه کې بدلون راځی لکه، زړه اچــول او زړه غورځــول، خواســړیدل خوایخیــدل، زړه بنویــدل، زړه غورځیــدل. زړه لویــدل، خواسړول، خوایخول، زړه تشول، زړه سړول یخول، همدارنګه سور شین کېدل یا سورشین اوښتل، تور سپین کیدل. تور سپین او ښتل او داسې نور.

همدارنګه داسې اصطلاحات هم په پښتو ژبه کې شته چې د ترکیب دوهمه برخه یې ټاکلې او ثابته وي مګر لومړی برخه کې جلا مترادف الفاظ راغلی وي.

1- تندر پریوتل او ټکه پریوتل (2) قول کول، لفظ کول، ژبه کول، وعده کول په دغو مثالونو کې ګورو چې دغه لفظي تغیر د اصطلاح په معنا باندې کومه اغیزه نه کوي او معنا ورسره نه اوړي، که ووایو ساړه اسویلي کول یا سوړ اسویلی کول. په نوموړي اصطلاح کې په ګرامري لحاظ د جمع پرځای مفرد راغلی دی مګر بیا هم په معنا کې کوم بدلون نه لیدل کیږي.

د پښتو ژبې په اصطلاح ګانو کې داسې ترکیبونه هم شته دی، که د ترکیب د یوې برخې پرځای یوه بله کلمه راوړله شي د ثابت ترکیب په توګه به وي خو د معنا له مخې به توپیرو کړي لکه:

1- هغه ترکیبونه چې لومړی برخه یې بدلون او دوهمه یې په خپل ځای وي، د زړه توریدل، په اصطلاح کې د زړه په ځای سترګې (سترګې توریدل) همدارنګه مخ (مخ توریدل) راشي نو بیا د ترکیب په معنا کې بدلون راځي.

2- هغه ترکیبونه چې دوهمه برخه یې بدلون ومني خو لومړی برخه کې هماغه ټاکلې کلمه وي دلته په معنوي لحاظ ډیر توپیر په کې راځي.

زړه کول، زړه ساتل، زړه وهل، زړه وړل، زړه ایستل، زړه لویدل، زړه ماتیدل، زړه تشول، زړه خوریدل، زړه چاودل، یا سر (خوړل، خوړول، ګرځول، غړول، ماتول).

لاس (لګول، اخیستل، رسیدل، پورې کول، نیول000).

په پښتو ژبه کې داسې اصطلاحګانې هم وینو برسېره پردې چې د هغو ځنې مجازي او کنایي معنا لاس ته راځي نو لغوي معنا یا مستقیمه معنا هم ورکوي. لکه: (تاراچول).

الف: په لومړي لغوي معنا کې ښکاري چې تار په ستن کې اچول دي.

ب: په دوهمه معنا کې د اشنایی، دوستی رابطې په معنا سره لکه د فلانې سره یې تاراچولی دی.

ټنی شلول 1- د کمیس ټنی وشلیده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- ټنې يې سره وشلولې

دلته مقصد او هدف په دوهمه معنا کې د شخړې او جګړې څخه دی.

د جوړښت له مخې اصطلاحات:

په پښتو ژبه کې اصطلاحګانې هم د نورو ازادو نحوي ترکيبونو په څېر دوه ډوله (اسمي، فعلي) بېلولی شو.

1- اسمي (نوميز): د نحوي له مخې دغه ترکيبونه اسمي دي. چې د جوړښت له مخې د (Phrase) (غونډ) ترکيب سره توپيرنه لري مګر په فرازيالوژيکي لحاظ بيا دغه اصطلاحي غونډونه بېله مجازي معنا څرګندوي د مثال په توګه:

د بوډۍ ټال، د ګيدړواده، د شرومبو مچ، د اسمان کټ، د غاړې غور، د لستوڼي مار، د عقله پلی، شين امی، نوك اووری، ټيټ وپاس، د سترګو تور، شين زمری.

2- **فعلي**: په پښتو ژبه کې فعلي فرازيالوکيزم په لاندې توګه پېژندل کېږي: د ټول ترکيب (فرازيا لوګيزم) نه د فعل مفهوم څرګندېږي او په جمله کې په عمومي ډول د فعل (مسند) وظيفه او دنده ترسره کوي. فعلي اصطلاحات يا فرازيالوژيکي واحدونه هم هغه ثابت لغوي ترکيبونه دي چې د دوو اساسي (اسمي (نوميز) او فعلي) برخو څخه جوړ شوي وي چې بشپړ ترکيب د (فعل- مسند ، خبر) مفهوم څرګند کړي. په جمله کې د مسند (خبر) په دود راځی. د کړنې يا جريان معنا ورکوي او سربېره پردې د ګرامري قاعدو تابع وي.

په پښتو ژبه کې يوه اسمي اصطلاح هم د نورو ازادو ترکيبونو په څېر د يوه فعل په مرسته فعلي اصطلاح جوړ وي لکه: د شرومبو مچ سره داسې ترکيبونه جوړو:

1- د شرومبو مچ دی. 2- د شر ومبو مچ کيدل.

د پښتو ژبې د فعلي فرازيالوژيکي واحدونو په جوړونه کې هغه عناصر چې فعلي فرازيالوکيزم جوړ وي او نوميز عناصر دي د لغوي کتارونو، لغوي ګرامري مختلف لغات او لغوي ترکيبونه دي چې فعلي اصطلاح ګانی يې جوړې کړې دي. په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه زښت زيات دي چې پر لغوي (تحت الفظی) معنا فرازيالوژيکي معنا يې زياته ده اوعموميت لري. لکه:

اصطلاح	اصطلاحی فرازيالوژيکي معنا	لغوي معنا
1- اورته اچول	له منځه وړل، تباه کول	اورته غورځول، سوځول
2- سر له تنی بيلول	مړه کول	جلال کول، بېلول

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- په ځمکه غورځول   اهميت نه ورکول   پر ځمکه باندې د يو شي اچول يا ګذارول.

همدرانګه خبره اړول، خبره سپينول، بار درنيدل، پوره کول او داسې نور مثالونه هم شته، چې دلته (پوره کول) د فعل يو مرکب شکل دی، خو اصطلاح هم جوړ وي لکه، نيمګړتيا پوره کول.

د کول اوکېدل فعلونه د خپلې پراخې معنا له مخې ډير فعلي فرازيالوګيزمونه جوړ وي.

په پښتو ژبه کې داسمي ترکيب سره فعل د (فعلي اصطلاحګانو په جوړولو کې ستره برخه لري.

په دې توګه مونږ ويلی شو، چې فرازيالوژيکي واحدونه د هماغو لغتونو په اساس جوړيږي چې په ژبه کې موجود وي. دوه يا زيات لغتونه سره يو ځای کيږي او ټول ترکيب په مجموعي ډول يوه خاصه او ټاکلې معنا لري او د نورو لغاتو په څير د ژبې په لغوي سيستم کې شامل لغوي معنا معنايز ګرامري خاصيت هم لري.

په پای کې ښايي يادونه وکړو وچې ټول فرازيالوژيکي واحدونه[1] برسېره د خپلو فرازيالوژيکي معناو په ساتلو د ژبې په نحوي ساختمانو (جملو، فقرو، کې نحوي وظيفه هم ترسره کوي.

په دې معنا چې (اسمي او فعلي) فرازيالوژيکي واحدونه په جملو کې د اجزاو په توګه د جملې ارکان مسند اليه او مسند (مبتداء او خبر) جوړوي. همدارنګه برسېره پردې چې په جملو کې د غونډونو وظيفه لري په خپله هر ترکيب په نحوي چاپيريال کې د بشپړې جملې په توګه هم راځي: اوبه په ډانګ بيلول، اوبه په ډانګ نه بليږي.

1- د لستوني مار، يو اسمي فرازيالوژيکي واحد دی. په جمله کې داسې راځي. (دښمن د لستوني مار دی).

2- په سترګو کې خاورې اچول، په سترګو کې يې خاورې واچولې. په سترګو کې خاورې اچولی.

3- سرتندې وهل (پښيماني کول) په معنا .

ځلمي سرتندی وهي. ځلمي له خپل ورور څخه سرتندی ټکوي. (سرټکول) د شکايت په معنا .

څنګه چې ليدل کيږي متلونه او (Phroverbial, Saying) مقولې غوره ويناوې هم ثابت او ټاکلې ترکيبونه دي خو معمولاً دغه ډول مفاهيم د پوره جملو په توګه راځي لکه: هم يې کري هم يې يبي. اوښان نه ژاړي بارونه ژاړي، ترخه خوره ترخه مه وايه.

☆☆☆☆

---

[1] له يوه   څه زياتو مور فيمونو، کلمو څه ترکيب شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

☆☆☆
☆☆

دریيم څپرکی

د پښتو ژبې د جملې جوړښت

د جملې جوړښت او رغنده توکونه (اجزا):

د جملې د پېژندنې په باب مود مخه لیکنو کې زیاتې خبرې کړې دي دلته مونږ غواړو چې د جملې د جوړښت اوساختماني توکونو په باب څه ووایو.

زمونږ مطلب د جملې هغه ساختمان دی چې یوه بشپړه جمله د کومو برخو او توکونو څخه رغېدلې ده او ددغو برخو او اجزاو د څومره والي له مخې د جملې ترکیب، جوړښت، ډولونه څرګندېږي. په یوې جملې کې د کلمو، مورفیمونو اندازه او شمیر سره توپیر لري په دې معنا چې یوه جمله له دوویا زیاتو کلمو څخه جوړه شوې ده.

د یوې جملې په جوړښت کې دغه لاندې توکونه برخه لري:

1- اصلي (خپلواک) توکونه: په دې برخه کې ټول ازاد او خپلواک مورفیمونه (نومونه دا شیاو نومونه، صفتونه، ضمیرونه، عددونه (شمیر نومونه) فعلونه (بشپړ- مرستیال) یا ساده اشتقاقي، ترکیبي، قیدونه (اصلي، غیر اصلي) راځي، دلته ښایي ووایو چې دغه توکونه مختلفو سوالونو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځانګړي توګه ځواب ورکوي يعنې د موضوع څرګنوالی، څومره والی، فعاليت او داسې نور مفاهيم نوموي او ياورته اشاره کوي او يا خو هم ګرامري لغوي معنا ښندي.

2- مرستيال (کومکی) توکونه: په ځانګړي توګه د جملې خپلواک توکونه نه دي ځکه دغه ناخپلواک توکي په جلا توګه سوالونو ته ځواب نه ورکوي او د کوم شي نومونه نه ده يوازې په جمله کې ګرامري معنا رسوي. مرستيال- کومکي توکونه ورته ځکه ويلی شي چې د جملې د اصلي توکونو، ترکيبونو او جملو ترمنځ ارتباط او تړون ټينګوي، مرستيال (کومکی) (نه اوړيدونکي) (نه ګردانيدونکي) توکونه دي چې په دې کې ادات (ربط، عطف، پيشيني او پسيني) او داسې نور راځي. د څرګندتيا له پاره دغه لاندې بېلګه ګورو:

د خلکو سره مرسته په کارده. دغه جمله په دې توګه تجزيه کوو: د، خلکو، سره، مرسته، په، کار، ده.

ګورو چې دغه جمله له اووتوکونو څخه جوړه ده مګر په دې کې څلور خپلواک (اصلي) او نور ناخپلواک (مرستيال) توکي دي چې په دې توګه دغه جمله په لاندنيو برخو سره بېلوو:

د خلکو سره/ مرسته په کار ده.

په دې جمله کې (د خلکو سره) د مسند اليه (مبتدا) بنه لري چې لومړی برخه ده او (مرسته په کار ده) خبر (مسند) او (ده) د (اسناد) برخه ګڼل کيږي.

چې په مجموع کې (مرسته په کار ده) د جملې دوهمه برخه (خبر- مسند) دی. يا دا بل مثال : هغوي د خلکو سره مرسته کوي.

په دې جملې کې هغوي (فاعل) (د خلکو سره) معيتي قيد) (مرسته د فعل متمم) (کوي) فعل او په مجموع کې (هغوي مبتداء او د خلکو سره مرسته کوي (خبر) دی.

په پښتو ژبه کې داسې مثالونه هم لرو، چې د کلمو اندازه او شمېر يې دجملې د اجزاو سره برابر وي لکه: ليونی راغله.

لومړی برخه ليونی (فاعل) دوهمه برخه راغله (فعل) دی.

په پښتو ژبه کې کلمې چې خپلواکې معناګانې ولري د خپل نحوي دريځ له مخې د جملې بيلا بېلې اجزاوې هم جوړ وي لکه:

1- کابل د افغانستان مرکز دی.

2- مونږ په کابل کې اوسيږو

4- دغه د کابل ښار دی.

5- دغه لوی ښار کابل دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- کابل په یوه ښکلي ښار بدلوو		6- مونږ کابل ته ځو.

دلته په دغو جملو کې د کابل کلمه په ترتیب سره ګورو چې، کابل 1- مسند الیه 2- ظرف مکان 3- مغفول 4- مصاف الیه 5- خبر 6- غیر مستقیم مفعول یا (د تم ځای حالت) په توګه راغلی دی.

د پورتني مطلب څخه دا نتیجه ترلاسه کوو، چې په پښتو ژبه کې د جملې اجزا د دوو څخه نیولې تر زیاتو تو کونو پورې رسیږي په همدغه اساس ساده (لنډه) او منکشفي (اږته) جملې سره بېلیږي.

بیلګه : لمر راوخوت، ساره دي،پسرلی شو.) دا لنډې یادوه توکیزي جملې دي، مګر که ووایو: زه او زما ورور د خپلو او خپلوانو سره د هیواد ختیځې برخې ته تللي وو. نو بیا دا یوه اوږده (منکشقه)[1] جمله بلله کیږي. په دې توګه مونږ په پښتو ژبه کې د جملې اساسي برخې په مبتدا (مسند الیه، فاعل) او خبر (مسند ، فعل) باندې بېلوو او په دې کې د جملې اصلي (لومړۍ درجه) او فرعي (دوهمه درجه) غړي په لاندې توګه ښودل کیږي.

د جملې رغنده توکونه

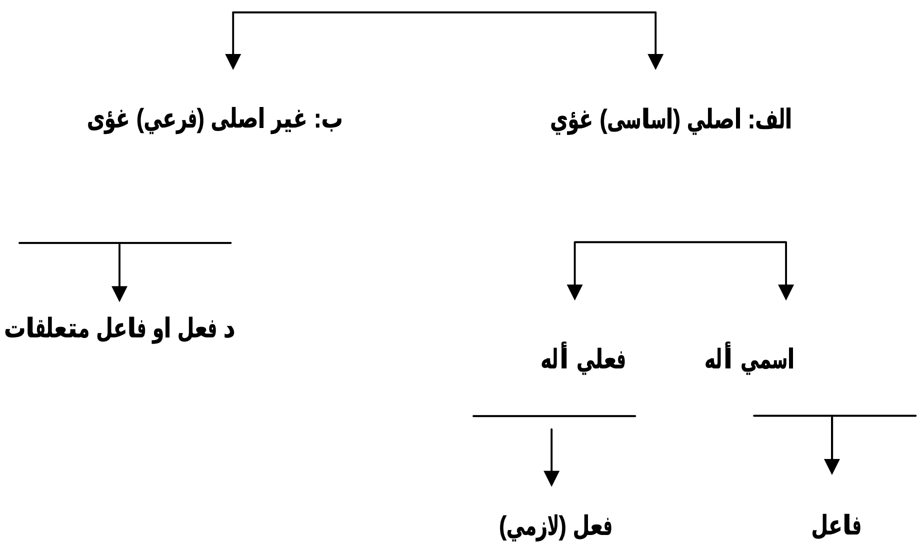

[1] ارتباطی ادات هم په فرعي توکو ک را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فاعل + مفعول + فعل (متعدی معلوم)

مفعول + فعل (متعدی مجهول)

د فعل او فاعل متعلقات او مربوطات:

1- د مهال (زمانی) قید 2- (د ځای (مکانی) قید) 3- د حالت او وضعیت قید او مقیاس، اندازه ده چې د فاعل، مفعول، فعل حالت او کیفیت ښیي. 4- پیل ځای چې د فعل د شروع کیدلو مبدا ورڅخه معلومیږي. 5- د مقصد سبب او کیفیت قید چې د فعل د کیدلو انتها علت سره د مقصد او ځای ښکاره کوي. 6- ملتیا چې د فاعل او مفعول ملتیا او معیت ځرګندوي.

1-2-3 مطلب د قیدونو په واسطه ښودل کیږي او 4-5-6 مطلب د ارتباطي اداتو په واسطه ښودل کیږي.

الف: د جملې اساسي برخې یا دجملې لومړۍ درجه غړي:

دا یوه ځرګنده خبره ده، چې یوه جمله برسېره پر فرعي توکونو دوې اساسي برخې لري چې ددغو له پیوستون څخه بشپړ مطلب لاس ته راځي.

مبتدا او خبر د جملې مهمې برخې ګڼلې شوي دي او داوړه برخې دیوې جملې زړې جوړوي دا ځکه چې مبتدا او خبر پرته له فرعي اجزاو څخه هم یوه پوره او ځانګړې جمله جوړ ولای شي.

لکه: روښنایي راروانه ده، هیواد پرمختګ کوي. هلکان راغلل. شپه تېره شوه.

لیدل کیږي چې په هرې جملې کې د مسند الیه او مسند برخې په خپلواکه او مستقله توګه راغلي او په دغو جملو کې نورو اجزاوته کومه اړتیا نه لیدله کیږي.

یادونه: مونږ د پښتو او فارسي ژبو د ځینو ګرامرونو د مطالعې څخه د مسند الیه فاعل – مبتدا او مسند، فعل، خبر د اصطلاحګانو سره مخامخ شوي یو لکه دمحمد ګل مومند (پښتو ژبې لیاره 1317) د پوهاند رښتین پښتو ګرامر د محمد اعظم ایازي (د پښتو قاعدې 1328) د عظیم شاه خیال (صرف ونحو پښتو)، د پوهاند الهام (روش جدید در تحقیق دستور زبان دري همدارنګه د پرویز خانلري په (دستور زبان فارسي) کې دنهاد – ګذاره په نامو سره راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر حال مطلب په کې ټاکلي او معيني برخې دي چې مخکې پرې غږېدلي يو. په جمله کې دغه دوې اساسي برخې په اسمي او فعلي غونډونو بېلېږي چې اسمي برخې ته يې (مسند اليه، فاعل، مبتدا) او فعلي برخې ته (مسند ، فعل، خبر) وايي.

په پښتو ژبه کې فعلي غونډونه د (مسند ، فعل) په توګه او اسمي غونډونه هم د مسند اليه په توګه او هم د مسند په توګه راتلای شي چې دا بيا په اسمي او فعلي جملو کې دغه موضوع ښه څرګنديدای شي.

لومړی : مبتدا ، مسند اليه، فاعل (Subject):

په ګرامري توګه د جملې يوه خپلواکه او مستقله معنا لرونکي برخه ګڼله کيږي، په جمله کې د هغې په باب خبر ورکول کيږي.

يا په بله وينا مسند اليه هغه برخه چې د هغې په نسبت څه ويل کيږي يعنی د يوه حکم نسبت ورته کيږي. د څوك، چا، څه پوښتنو ته ځواب ورکوي. په پښتو ژبه کې مسند اليه (فاعل) په خپلواکه توګه د جملې يوه اصلي برخه جوړوي. په دغې برخې کې د کلام د ټولو اجزاو څخه د (فاعل، مسند اليه) په توګه راځي چې په هغې کې د اشخاصو نومونه د شيانو نومونه ساکښ او بې سانومونه، ضميرونه، صفتونه، عددونه، قيدونه په ساده يا مرکبو (ترکيبی) (اشتقاقی) شکلونو سره هم راځي. په پښتو ژبه کې د قاعدې له مخې نومونه، صفتونه، ضميرونه، عددونه برسېره په اصلي حالت په مغيره (غير اصلي) حالت سره هم راځی چې دغه برخه جوړ وي. همدارنګه د ارتباط له اداتو سره د (Postpsition, Prepostion) د پيشينو او پسينو سره هم يو ځای راتلای شي، چې مثالونه به يې يو يو په وروسته ډول راوړو:

په پښتو ژبه کې مبتدا (مسند اليه، فاعل) د کلام د بېلا بېلو توکو په مرسته:

1- الف: چې مبتدا يو مفرد عام نوم وي دغه نوم په جمله کې نسبت نورو نومونو ته اساسي وظيفه ترسره کوي.

لمر راوخوت، پوهنه رڼا ده. بزګر د خپلې ځمکې په فکر کې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمر، پوهنه، بزرګر مفرد عام نومونه دي چې په جملو کې د (مسند اليه، فاعل) وظيفه لري.
ب: د جمعيت نوم د مبتدا (فاعل) په توګه راغلي وي:
اولس غونډه وکړه. جرګه راغله. لښکر پرشاشو. رمه خرېږي.
ج: (مبتداء، فاعل) د جنس نوم په ډول څرګند شي: غوړي توی شول. او به تويي شوې. تيل، سوځيږي. اوړه خلاص شول. غنم خلاص شول.
د: (مبتداء، فاعل) يو خاص نوم وي: بايزيد (روښان) مسجع نثر ليکلی دی. خوشحال ختـﯖ ښه شعرونه ويلي دي. ميرويس (نيکه) صفويانو ته ماتې ورکړې ده. (مرغۍ پاخيدلې او په زاريويې لاس په تندي کېښود)

په اسمي جملو کې: درخانۍ د طاوس خان لوروه. کابل لوی ښار دی.
هـ: چې مبتدا يو مجرد (معنا) نوم وي: روغتيا لوی نعمت دی. ښيګڼه ښه ده.
2- په جمله کې مبتدا (فاعل) د جمع عدد نومونه وي:
بزګران د مني په کرکيله لګيا دي. نرخونه له پخوا نه جګ لاړل. يا دغه بل مثال کې:
لنډه دا چې غرونه وچړ کيدل، سيندونه وشېدل، بادونه وزغليدل، ستوري وځرخيدل، کاينات وخوځيدل، دزيږندي او ودي له مخې بنديزونه لري شول.
3- (مبتدا، فاعل) چې نومونه په اوښتي بڼه (مغير حالت) کې وي.
الف: مفرد مغيره شکلونه:
پوهنې ټوله نړۍ رڼا کړه. ټولنې وده کړې ده. پسرلي ښه زيرى راوړ.
ب: د جمع مغيره شکلونه:
دهقانانو د منې فصلونه ټول کړه. خلکو تلوار کاوه.
چرګانو بانګونه ووې. لوستلو معلومات ډېر کړه. اوبو لاره وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د جملې مبتدا (فاعل) ضميرونه وي:
الف: شخصي ضميرونه:
زه تاته په غيږ کې ځای درکوم ښه راغلې. زه تاته ننواتې راغلی یم نو ته زمانواتي ومنه.
دی دې هڅه وکړي. دا د خپل هیواد په ستونزو لاخبره نه ده. هغه په بیړه راغله.
شخصي ضميرونو مغیره شکل د مبتدا (فاعل) په توګه:
ما د ځان سره کرل ریبل تاڅه وکړل. ده یوه لاره جوړه کړه.
دې هیڅ ونه ویل. هغه خیال کړی وچې دا کار ډیر اسان دی. هغې بې ځایه هلې ځلې کولې.
ده پر خلکو ملنډې وهلې.
ج: د شخصي ضمير جمع د مبتدا په توګه:
مونږ حقیقت لټوو. تاسو خبرنه کړې ده. دوی د رحم زړه نه لري.
دوی د ظلم نه دومره خوند اخلي لکه چې د رحم نه یې زړه سواندی انسان اخلي.
د: استفهامي ضميرونه د فاعل (مبتداء) په توګه:
څوک تا په کلي کې نه پریږدي؟ څوک لټوئ؟ څه کیږي؟ څومره ویل کیږي؟
مغیره شکل: چاولید؟ چا ولټول؟ چاییره وکړه؟ چا ولیکل؟
همدارنګه څووم دی؟ څووم ولاړ؟ کوم راغی؟ کومه راغله؟ څوومه ده؟
دجمع په صورت کې: څووم راغلل؟ کوم راغلل؟ کوم لاړل؟
مغیره صورت یې: کومو بیره درلوده؟ څوومو راوړل؟
هـ: مبهم ضمیرونه د مبتداء په توګه:
ټاکلي: څوک کارکوي او څوک ساعت تیروي. څوک راغلل او څوک رانغلل. چاکار وکړ او چاونه کړ. څوک به کار کوي او څوک به ساعت تیروي.
هر څوک حاضر دي. هر چا خپله رایه ورإندې کړه.
ناټاکلي: څه دادي او څه نور دي. څه په سترګونه لیدل کیږي. هر څه دلته پیدا کیږي. هیچاونه لیدل. هیچا پاملرنه ونه کړه. یو څوک راغی، بل څوک زما په کار نه پوهیږي. کوم یوه وویل، دلته هیڅ نه پیدا کیږي.
يادونه: په هغو جملو کې چې ناخپلواك ضميرونه (مې، دې، مو، يې) د فاعل په توګه وي نو بيا د جملې د اجزاو ساختمان په دې ډول راځي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب مې ورکړ- قلم مې ورورباخښنه، کورپې جوړ کړ.

5- مبتدا (فاعل) په جمله کې صفتونه وي:

ښه ښه دي بد بد دي. هوښيار دي. ليونی راغی. ويده هماغسې ناخبره پاتی شو. موړ د وږي له حاله څه خبردی. پلی د سپور له حاله څه خبردی. یا دا متل: خپل خپل دي پردي په ډېرو نارو خپل دي.

نسبتی صفات: کندهاری راغی. ويرجن ارمانجن ناست دی. څمکه وال خپله څمکه سمبالوي.

فعلي صفتونه (نومونه): فاعلی صفت د مبتدا (فاعل) په حيث:

ښوونکي خپله دنده ترسره کوي. ليکونکی ليك ليکي. څارندوی شپه او ورځ کارکوي.

مفعولي صفت د مبتداء (فاعل) په توګه:

وهلی لاټاست دی. رټل شوی خبرې نه کوي. ځپلی له ځان سره خبرې کوي.

يادونه: پرته له وك او چا خه نور ول استفهامي ضميرونه د مرجع سره را ي چ استفهامي صفت هم ورته وايي (پ تو رامر لومؤي وك 61- مخ د ليکوال درسي کستتنر.

فعلي نومونه: اورښت کښتونه خړوبوي. لګښت ډېر شو.

روزنه د ماشومانو له پاره پکارده. پالنه د ماشومانو له پاره پکارده.

مصدر د مبتدا په توګه:

تيری کول لويه ګناده. ليکل اسان کار نه دی. ليکلو ستړی کړم، ژبه کول له مشرانو سره ښه خبره نه ده.

6- مبتدا د شمير (عدد) نوم وي:

1- په دې کې يوځې او يو راځي خبره نه ده معلومه. پنځو تنو څخه دوه راغلي وو.

2- لومړی وايي. لومړي وويل. شپږم کوتې ته راغی. اتم لاپاتی و.

3- شل په څلورو تقسيمږي.

لس جوړه عدد دی. نولس به شل نه شي. پورتني زيات شمير مثالونه چې راوړل شول د ساده توکونو په توګه راغلي وو. مبتدا کله په ساده او کله په ترکيبي ډول هم راځي.

الف: مبتدا چې ساده جوړښت ولري: هغه زيات شمير مثالونه چې مخکې مور اوړي وو په دغه برخه کې راځي.

ب: ترکيبي: هغه چې (مبتدا، فاعل) له دوو څخه زيات کلمات وي لاندې مثالونو کې يې ګورو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی په ترتیب سره اول دا ضافي ترکیب[1] مثالونه راوړو:

1- (مسند الیه، فاعل، مبتدا) هغه اضافي ترکیبونه وي چې مضاف الیه او مضاف یې یو توکیز مفرد (ساده) نومونه وي.

د کابل ښار ډېر لوی ښوی دی. د شپونکي شپیلۍ په جرس راغله. دودانۍ بنسټ کېښودل شو.

2- مضاف الیه مرکب (اشتقاقی، ترکیبی) او مضاف یوتوکیزوي، مثال : د افغانستان خلك په خپله اراده ټینګ ولاړ دي.

د خوشحال خان اشعار په پښتو ادب کې یوه لویه او درنه پانګه ده.

3- مضاف الیه د جمع عدد په شکل او مضاف مفرد نوم وي:

د پتګانومینه ښکاره ده، د زمریو کور بې هډوکي نه وي. د شاعرانو خیال لوړ ښکاري. دادیبانو فکر پوخ وي. د ګلانو رنګ ښه ښکاري.

4- چې مضاف الیه مفرد او مضاف د جمع نومونه وي.

د باغ ګلونه په غوړېدو شول، د مینې اوښکې په ګریوان دي.

5- د مبتدا په توګه چې مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نومونه وي:

د غرونو سرونه سپین ښکاري، د زمانې توپانونه راغلل. د امیدونو غوټۍ ګل شوې

د مبتدا په توګه د هغو اضافي ترکیبونو مثالونه راوړو چې مضاف الیه (نوم (اسم) او مضاف توصیفي ترکیب وي:

د پسرلي ښکلي خیره رابرخیره شوه.

د لمر تودو وړانګو په کې ګرمي او تودو ښېي واچوله (نوي کال نوي زیري).

اوس د هغو ترکیبونو مثالونه په مبتدا کې راوړل کیږي، چې مضاف الیه توصیفی ترکیب او مضاف اسم (جمع) وي:

د سرو ګلونو کتارونه جوړ شول او د زېړو ګلونو صفونه ودریدل.

---

[1] یادونه: الف: په پ تو ژبه ک دغه أول ترکیبونه د اضافی ترکیب په نامه یادیإي چ د دریو توکونو د اضافت د مضاف الیه + مضاف خه جوؤیإي. که مضاف الیه ناخپلواك ضمیرونه وي نو بیا مضاف د مخه را ي. لکه: قلم م پرمیز پروت دی. کتاب ي ورك شو.

ب: همدارن ه په نظم او نثر او نورو ایونو ک دغه ترکیب کله نا کله بدلیإي او مضاف د مضاف الیه خه وؤاندې را ی چ دغه أول ته بدلي ترکیب وایي لکه: ونه د چنار یك ي په اوربل+ مالیدلی خال دی پ ي خندل یا اوبه د چین خوإې دي. پا ه د ور ورې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ترکيب چې صفتونه يې له دوو نه زيات وي د مبتدا په توګه راوړل کيږي يعنی مضاف اليـه زيات شمير توکي ولري.

1- دشين بخملي ګلالي فرش موسم راغی.

2- د خوږو ارمانو، پاکوميو، ستر منو ارزوګانو او سپېڅلو اميدونو ماشومان وزنګيدل.

دويم: مبتدا (فاعل) د توصيفی ترکيب په توګه: په دې معنا چې دغـه ډول ترکيبونـه ديـوه صفت او يوه اسم د يو ځاي کيدو څخه لاس ته راغلي وي.

په پښتو کې صفت تر موصوف د مخه د مطابقت په ډول ترکيبيږي[1].

توره وريخ رابېره شوه.

خوږې نغمې د ملنګ جان د اشعارو مجموعه ده.

فعلي صفتونه د موصوف سره توصفي ترکيب د مبتدا (فاعل) په توګه:

تللي او به په بيرته نه را ګرځي. توکلي لاړې بيرته نه راځي. رټل شوي هلك غلی ناست دی.

تلونکي سرې ورو ورو روان دي.

درېيم: مبتدا اشاري ترکيبونه وي:

دا قلم تور دی. دا اوبنکې خوږونه شوه. دې زمانې د ځان سره نوي شيان راوړي دي.

اوس هغه پخوانۍ زمانه نه ده. دا اوړه خراب دي.

دغه لرګي لامده دي. دغې ښځې کور ودان کړ. (مغيره شکل).

څلورم: عددي ترکيبونه د مبتدا په توګه:

1- زمونږ په کور کې يو ګل وغوړيد.

2- څلورتنه ناست او خبرې کوي.

3- پنځه کمربندونه تش شول.

4- دولس کلنه دوستي خرابه شوه.

5- شلم قرن دی. شمله پيړۍ ده.

6- يولس تنه سرې کار کوي.

7- درې هلکان سيند غاړې ته راغلل.

8- پنځه ګوتې سره برابرې نه دي.

9- يو څو کاله په دغه توګه تېر شول.

يو څو کسه نارينه راغلل، يو څو خبرې به کيږي. په سلګونو خلك راغلي وو.

[1] يادونه: خاص نومونه، لقبونه د موصوف نه وروسته را ي لکه احمد شاه بابا، حميد بابا، ميرويس نيکه، زرغونه انا...

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم: مبتدا (مسند الیه) عطفي ترکیب وي:

الف: (یو توکیز) دوه مفرد نومونه د عطف په صورت کې:

1- بریالی او اڅك راغلل. 2- وړانګه او پلوشه ناستې دي.

دوه د جمع نومونه:

1- زاړه او ځوانان د وطن د ابادۍ له پاره کار کوي. 2- ګډې اووزې په مزه مزه په څرلګیا دي.

ب: صفتونه د عطف په توګه:

1- وږي او تږي ناست دي. 2- خپل اوپردي ورنه راټول وو.

3- زورور او کمزوري سره معلوم دی. 4- زورورو او کمزورو سره معلومه کړه.

5- ځورونکی او خپه کوونکي خبره ده. 6- جوړ او روغ یې سره پرېښودل.

7- لاټده او وچ یودي. یا وچ او لاټده سره یودي.

ج: په مبتدا کې ضمیرونه د عطف په ډول وي.

1- زه اوته به د وطن په پرمختیا کې هڅه کوو. ته او زه به سره یو ځای کار کوو. ما او تا سره وپېژندل. تا او ما کارونه سره وویشل. دا اودی سره خور او ورور کیږي. ده او دې څه وکړل. هغه او هغې خبره پخه کړې ده. هغې او هغه خبره کړې ده.

د جمع په توګه: تاسي او مونږ څه کوو، مونږ او تاسي ټول راغلي یو. دوی او هغوي پلان جوړوي. هغوي او تاسي څه کوئ.

شپږم: مبتدا، فاعل استثنایي ترکیب وي:

بې له ماټول حاضر وو. تاسی پرته له مونږ ولاړېئ. دوی بې له ده نه څه نه شي کولای. ټول په غیر د ځلمي نه راغلي وو.

اووم: مبتدا (فاعل) بدلي ترکیب وي: ستا ورور بریالی راغی.

چې ګلونه د بهار واړه تمام شي، د زړه سود شیدا بلبله په ختوکي

اتم: متعدده مبتدا لرونکي جمله:

که چېرې په یوې جملې کې دوه یا زیاتې مبتداګانې (فاعل) د یوه خبر سره راغلي وي نو دغه جمله متعدده مبتدا لرونکي جمله ګڼله شي.

لکه: 1- ښایستو کې مرغۍ او ګلالۍ بلبلې خبرې شوې.

2- د هیواد مشران، د کلي خانان او ملکان او داسې د اولس خلك راغلي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- د ښوونځيــو زده کوونکـو، د دوترونـو کـار کوونکـو، د پوهنتونـو محـصلانو، د کارخـانو مزدورانو او کارګرانو په ګډه کار کاوه.

يادونه: همدارنګه د پښتو ژبې تکراري (بشپړ او نيمګړي) ترکيبونه هم د مبتـدا پـه توګـه راځـي چې البته دلته يې د ټولو راوړل د هر وخت غواړي. دغه څو مثاله راوړو:

اولسونه اولسونه تبا شول، ښنه نا ښنه ګډ دي. کلي کلي نړيږي، ګڼ ګڼ پراته دي.

سره دوه دوه کيږي. يو يو راروان دی.

2- اخلي پخلي کيږي، سابه مابه پخيږي، ژرنده مرنده ماته شوه.

دوهم: خبر (مسند) (فعل) (Predicate) :

خبر (مسند، فعل هم لکه د (مبتدا، مسند اليه، فاعل) د جملې بله مهمه برخه ده. مسند د مبتدا او مسند اليه حال ښکاره کوي[1] په جمله کې خبر دغه کوي، څه کيږي، څه ډول (څنګه) دي.

څه دي، څوك دی، د چا، څه په باب، څه وخت، چېرته سوالونه ځواب ورکوونکی دي.

د پښتو ژبې د ټولو جملو د څېړنې او مطالعې څخه داسې نتيجه تر لاسه کوو:

1- د جملې خبر د مبتدا په شان د کلام د ټولو توکونو څخه راتلای شي.

2- خبر د جوړښت له مخې ساده (يوتوکيز) مرکب (دوه توکيز، ترکيبي) او پـه متعـدده توګـه سـره راتلای شي.

3- د پښتو ژبې په جملو کې هغه څه چې د خبر په توګه راوړل کيـږي يـا بـه فعلـي غونـډوي او يـا خو به اسمي غونډوي.

4- هغه جملې چې د خبر په برخه کې يې يو پوره فعـل او يـا فعلـي ترکيـب (غونـډ) وي د فعلـي جملې په نامه او هغه چې دخبر برخه يې د مبتدا په څېر اسمي وي داسمي جملې په نامه ياديږي. نـو په دې توګه په پښتو ژبه کې خبر په دووډولو ويشل کيږي:

اسمي او فعلي: داسمي او فعلي اصطلاح په ډيرو نورو ژبو لکه روسـی[1] فارسـی او داسـې نـورو کې هم شته او په همدغه ترتيب سره جملې په اسمي او فعلي باندې جلا کيږي، نو په دغه اسـاس پـه پښتـو ژبه کې هم جملې په اسمي او فعلي باندې ويشلی شو:

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر دويم وك، کابل چاپ** 1370 **لمريز کال.**

[1] **پ.ا. ليکانت، معاصره روسي ژبه ک د ساده جملو نحوي سيستم، مسکو.** 1974 (17-43-46) **مخونه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسمی جمله: هغي جملې ته وايي چې مسند اليه او مسند (مبتدا او خبر) يې دواړه نومونه وي يعنی د مبتدا او خبر برخې يې داسمي غونډونو (اجزاو) څخه ترکيب شوي وي او د يو اسناد (کومکی فعل) په مرسته يې سره ارتباط پيدا کړی وي يا په بله ژبه داسمي جملې اساسي توکي درې دي (مسند اليه، مسند ، اسناد) د مسند اليه او مسند ترمنځ حکم ته اسناد وايي[2].

په اسمي جملو کې (خبر، مسند) د کلام بېلا بېلې اجزاوې (نومونه، صفتونه، ضميرونه، عددونه، قيدونه، فعلي صفات، اسمي فرازيالوژيکي ترکيبونه) په مستقيم او غير مستقيم حالت سره راتلای شي.

په سوال او ځواب، ديالوګ، متلونو او اصطلاحګانو کې کومکي فعلونه غورځيږي لکه: د بيزو دوستي د ځان تاوان. خپل عمل د لاري مل .سردې ګل بيخ دې پياز.

د مثال په توګه يو څو اسمي جملې په لاندې توګه ګورو.

1- نوم په اصلي حالت کې د خبر په توګه او د کومکي فعل سره:

خوشحال خوشحال دی. زه ښوونکي يم. دی استاد دی. د کلي مشر خانميردی.

2- نوم په غير اصلي حالت کې د پېشيني او پسيني سره د خبر په توګه:

داړونکي ځناوران په ځنګله کې وي. دی زمونږ له دوستانو څخه دی.

3- په جمله کې صفت داسمي خبر په توګه:

د کابل د ښار کوڅې لويې دي. دغه ښار زوړ دی. د ظلم ماښۍ ړنګه ده. هواروښانه ده. کتاب پر ميز پروت دی. ښه خلك لږ دي. په دغو جملو کې لويې دي، زوړ دی، ړنګه ده، روښانه ده، پرميز پروت دی داسمي خبر په توګه پيژندل شوي دي.

4- فعلي صفت (نومونه) داسمي خبر په توګه:

دوي خپل کلي ته تلونکي دي. داسې وخت راتلونکی دی. اباسيند تل څپاندوی.

په دوبي کې لمرسوځونکی وي. ځلانده دی. دی ښه ګټندوی دی. پښتانه د هيواد ساتندوی دي. ماشومان خوځنده دي. ددې کتاب ځومره ارزښت دی.

5- قيد داسمي خبر په توګه:

ددوي کور د ښار له مرکز څخه لرې دی. کتاب هلته دی. خبره نژدې ده.

6- ضمير د خبريه توګه: ددې هلك پلار دی دی. دده مطلب زه يم، ته ته يې اوزه زه يم.

---

[2] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر دويم وك د نحوي برخه، کابل،** 1370 **لمريز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- خبر اضافي ضمير وي: دغه کور زمونږ دی. ددغه کتاب ستادی. ددغه کتاب لومړی برخې زما دي.
8- اسمي خبر د پوښتنې (استفهامي) ضميرونه وي: دغه راروان هلك څوك دی. دلته څوك دي؟ هلته څه دي؟ خلك څومره وو؟ د پوهنځي لارکومه ده؟ دی په ټولګي کې څوم دی؟ دغه ښکلی ليك د چادی؟
9- عدد د مسند (خبر) په توګه: په پښتو ژبه کې واولونه اته دي. دا کوټه پنځمه ده. خبرې ډېرې سرېپ يو دی.
10- مصدر داسمي خبر په توګه: ددوي مقصد تلل وو. ددوي مطلب يوازې او يوازې پخلا کول دي.
11- فعلي نوم (حاصل مصدر) داسمي خبر له پاره: لومړنی زړده کړه د کوچنيانو له پاره روزنه او پالنه ده.
12- د ترکيبونو (غونډونو) په توګه د اسميه خبر څرګندونه:
1- د اضافي ترکيب په توګه:
خوشحال خان د ملك اکوړي لمسی دی. خندا د ژوند مالګه ده.
2- د اضافي ضمير ترکيب داسمي خبر په توګه: دغه هلك زما ورور دی. دا زما سره هلك زما د ترور زوی دی. دا وطن زمونږ مور ده.
د پوښتنې له پاره: دغه سړي د چا ورور دی؟ ادم خان ا درخانی د کوم ځای وو؟
3- توصيفي ترکيب د خبر په توګه: خوشحال خان ختك پياوړی شاعر دی. روغتيا او صحت لوی نعمت دی. علم پټه خزانه ده. نن څومره ښه هوا ده. ناست کسان ښه خلك دي. څه ښکلې مرغی ده!
همدارنګه صفات د قيد په توګه هم توصيفي ترکيب جوړ وي او په اسمي خبر کې داسې راوړل کيږي: نن ډېره ښه توده هوا ده.
4- د شمير (عددي) ترکيب په توګه د خبر څرګندونه: علم يوه رڼا ده. يوه اوونی اووه ورځې ده او اووه ورځې يوه اونی ده. دروژې مياشت ډېرش ورځې ده. په ساعت کې اوس خلوربجې دي.
5- خبر د يو ظرفي ترکيب په توګه: نمراو سپوږمی په اسمان کې دي.
ملالی په کور کې ده. کتاب پرميز باندې دی. قلم تر ميز لاندې دي.

په پښتو ژبه کې فعلي خبر:

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلي جمله: هغه جملي دي چې خبريې فعلي بشپړه بڼه ولري يعنی د فعل برخه يې اصلي فعلونه وي، يا په بله وينا فعلي جمله هغه ده، چي له پوره فاعل فعل او يا له فاعل، مفعول، فعل نه جوړه وي. په دغه ډول جملو کې خبري برخه د فعل ټول ګرامري شکلونه (زمانه، جنس، عدد، شخص، وجه، حالت) د فعل ډولونه، لازمي، متعدی، معلوم، مجهول، مثبت او منفی) خواوې څرګندیږي.
همدارنګه فعلونه د جوړښت له مخې يو توكيز (ساده) دوه توكيز (اشتقاقي، تركيبي) وي. تركيبي فعلونه يعنی هغه نوميز فعلونه دي چې د يو (اسم، صفت، عدد، قيد، مصدر، فعلی نومونه) د کومکی (مرستيال) فعلونو په مرسته جوړیږي البته د ساده او (تركيبي، اشتقاقي) فعلونو زيات شمير مثالونه په زياتو ماخذونو*کې ليدلی شو. دلته مونږ يوازې د فعلي جملو مثالونه په لاندې توګه راوړل غواړو:

ساده لازمي فعل د خبر په توګه: زه ښار ته ځم. تاريخ درومي.
ساده متعدي فعل د خبر په توګه: دی اخبار لولي. ده اخبار ولوست.
اشتقاقي او تركيبي فعلونه د خبر په توګه: لمر راوخوت، کتابونه به راوړم. ليکونه به وليکو. له دې اوبو، به پوريوځي.
بل مثال: ځمکه به او به شي. ځمکه به اوبه کړي. فلم په اتو بجو شروع کیږي. کارونه به په لسو بجو ختم شي.
بريالی خپلو هيلوته نژدې کیږي. دوي په خپل کورکې ارام کول غواړي. ماشومان لوبې کول غواړي. مونږ په دې خبره ځان خبرول غواړو. دوي په تهمت او تور ونيول شول. د کور غل نه نيول کیږي. څوك د کور غل نه شي نيولای.
په دغو جملو کې ليدل کیږي چې خبر د بشپړو تركيبونو په توګه راغلی دی.

خبر په متعدد ډول:

---

* 1- **پوهاند صديق الله ر تين، اشتفاقونه تركيبونه، کابل.** 1327**.**
2- **محمد اعظم ايازی، قواعد پ تو، کابل،** 1324 **(د فعل برخه)**
3- **هربريت پنزل، پ تو رامره کابل،** 1340**.**
4- **داكتر زرغونه، پ تو رامر، کابل،** 1360 **درس ستتنر (د فعلونو برخه).**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ژبه کې د جملې خبر په متعدد ډول هم راځي، په دې معنا چې د يوه مبتداله پاره څو خبره ذکر شوي وي، که چيري په يوه جمله کې د يوه خبر له پاره زياتې مبتداوې راشي نوهغه جمله متعدده مبتدا لرونکې جمله ده. همدارنګه که په جمله کې ددوونه زيات فعلونه (خبر) (اسمی- فعلی) راوړل شوي وي نو دا به هم د متعددې خبر لرونکې جملې په نامه يادېږي لکه: دی له قهره پاڅيد ، کښيناست، ويې ويل:

دی د جملې فاعل، پاتې برخه د فاعل سره نحوي رابطه لري او د فعل مطابقت د فاعل سره څرګندوي. لونګ پورته وغورځيد ، کښته وغورځيد ، له ډيره قهره غلی شو. په فعليه جمله کې د جملې اصلي توکي درې ښودل شوي دي: فاعل، مفعول، فعل، البته په متعدي فعلونو کې مفعول هم د فعل د معنا د بشپړونکي توکي په حيث د جملې مهم جز ګڼل کيږي.

مفعول: هغه څوك ياشی دی چې دفعل اثرور باندې شوی وي ياور رسيدلی وي. مفعول د خبر بشپړونکي برخه ده. که چيري په يوه جمله کې فعل متعدي وي يوازې د فاعل ذکر وشي او مفعول رانه وړل شي نو په دغه صورت کې معنا به روښانه نه وي لکه: بريالي. . . وکړه. بريالي. . . بوتلله. دلته د مفعول شته والي چې د فعل د معنا څرګندونکی يا متممه برخه ده نه دی راغلی نو په دې توګه مطلب هم پوره نه دی رسول شوی او که ووايو بريالي يوه وکړه. يابريالي کلبه وکړه. يابريالي کلبه بوتله نو مطلب پوره شو.

په يو شمير هغو ګرامرونو کې چې ختيځ پوهانو برابر کړي دي مفعول هم د جملې دوهمه درجه غړی ګڼلی شوی دی ولې دا خبره به يو څه د غوروړ هم وي ځکه په معلوم متعدی فعل کې د فاعل شته والی، مفعول له فعل سره د جملې خبر جوړ وي ولې په مجهولو فعلونو کې بيا مفعول د نائب فاعل په توګه دجملې مبتدا (مسند اليه) ګڼل کيږي.

په هر حال مفعول د جملې د يوه توکي په حيث د فعل متمم ګڼل شوی دی په جمله کې د مفعول دريځ د هغې په نحوي موقعيت پورې اړه لري.

مستقيم او غير مستقيم (Directobject) او (Indirectorbject) مفعول:

اول مستقيم مفعول: په پښتو ژبه کې مستقيم مفعول ته نژدې مفعول هم وايي ځکه چې د فعل اثر وربانديې بې له کومې واسطې شوی وي[1] مفعول هغه اسمي توکی دی چې له فعل سره

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامره دويم وك کابل، کابل د معارف مطبعه** 1370 **لمريز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیغه او مستقیمه رابطه ولري او دغه توکی په ارتباطی حالت کې نه وي راغلی. مستقیم (نژدې) مفعول د متعدي فعلونو سره تل فعل ته نژدې اړیکي ساتي. مستقیم مفعول کومه خاصه نښه نه لري مګر د فعل د ګردان له مخې او د جملې له ترتیب څخه پېژندل کیږي.

په پښتو ژبه کې مستقیم مفعول په اصلي حالت کې راځي کوم بل خاص صورت نه لري یوازې د (زه- ته) ضمیرونه که د متعدي فعل په حال زمانه کې د مفعول په توګه راشي نو په غیر اصلي حالت سره راځي. لکه: ته ماوینې، زه تاوینم، دی تاوینی، دی ماوینې).

ددغه ډول مفعول مثالونه په لاندې جملو کې ښیو:

1- پښتونه! پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه.

2- دراډیو غږ به ټیټ کړم، لکه چې دوړې راغلې، زه به کړکی هم وتړم.

3- اوس ته غوږ ونیسه.

په دغو جملو کې خپل قام، دراډیو غږ، کړکی، غوږ مستقیم مفعول دي او د فعل سره نژدې راغلي دي.

یادونه: په متعدي مجهولو فعلونو کې چې فاعل نشته، مفعول د فاعل په ځای د مسند الیه وظیفه لري. غونډه کیږي، د کورغل نه نیول کیږي.

اوس به په لاندې جملو کې د کلام اجزاوې (ساده، مرکب) د نژدې مفعول په توګه وګورو:

الف: ساده یا یو توکیز کلمات:

1- نوم (مفرد مذکر) د مفعول د په توګه:

زه کتاب لولم. ملالی کمیس وګانډه، غل غل پېژني.

نوم (جمع مذکر) د مفعول په توګه : ملیار ګلان وکرل. هغوي فکرونه په ځای کړل.

2- نوم (مفردمونث) د مفعول په توګه: دې سترګه پټه کړه. هغه منه وخوره.

نوم (جمع مونث) د مفعول په توګه: دوي پرواقعیت باندې سترګې پټې کړلې.

3- ضمیر د مفعول په توګه: (1) -ده زه ولیدم. زه دی وینم. خلك مونږ پېژني. دوي تاسې مېلمانه کوي. دوي مونږ ویني.

په مغیره حالت کې: دی ماخبروي، دی تا خبروي. دلته زه، دی، مونږ، تاسی، ما، تا شخصي ضمیرونه دي د مفعول په توګه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- ملالی دا اخلي. دغه کتاب واخله او هغه ولوله. دوي هو غه خلك نه پېژني (دا، هغه، هوغه) اشاري ضميرونه د مفعول په توګه ذکر شوي دي.
3- استفهامي ضميرونه د مفعول په توګه: ته څه اخلې؟ ته څوك غواړې؟ څوك وينې؟ تا څه وليدل؟ اشاره هم دشي او هم د شخص لپاره راځي:
ستا څوك په کار دي؟ ستا کوم خوښيږي؟ ستا څومه په کارده؟ ستا کومه خوښيږي؟ په پورتنيو مثالونو کې څه، څوك، څومره، څووم، کوم د پوښتنې ضميرونه دي د مفعول په توګه.
4- ټاکلي ضميرونه: ماټول وليدل. دی ټول ويني.
ناټاکلي ضميرونه: زه هيڅ نه وينم. ځيني وينم او ځيني نه وينم.
5- چې مفعول يې اداتي ضمير وي: دغه چوکۍ واخله او هلته يې کيږده. ته يې وينې. دی يې ګوري. هغه دې بيايي. دوي موخبروي.
يادونه: دلته وينو چې اداتي متصل ضميرونه يوازې د اوسنۍ زماني په افعالو کې مفعولي حالت لري مګر په ماضيه فعلونو کې مفعول نه بلکې د فاعل په توګه راځي لکه (زه دې وپېژندم دی يې وليد. زه مو خبر کړم.
6- صفت د مفعول په توګه : زه رنځور وينم. وږي يې بوت. زاړه يې لرې کړل. کاږه يې سم کړل. طبيب ناروغ وليد. يا ناروغان وليدل.
7- عدد د مفعول په توګه: ما يو وليد. يويې راووست. دوه يې مړه کړل، درې يې ونيول. څلوريې په تنګ کړل.   دويم دريېم يې وغوښت.
8- فاعلي صفت د مفعول په توګه: زه ليکوونکی وينم چې ليکنه کوي.
9- مصدر (فعلي نوم) د مفعول په توګه: دی ځنګله ته تلل غواړي. دی ډېر لوستل کوي.
ب: مستقيم مفعول د يو ترکيب په توګه:
1- سيلانيانو د افغانستان غرونه وليدل. ګلالۍ د جاموغوټه پر سراينبې ده.
د افغانستان راتلونکی زمونږ په فعاليت او لياقت پورې اړه لري.
2- ملالۍ تور قلم وموند. مليار ښکلي ګلونه کرلي دي. شاعران ښه ښه خوبونه ويني.
هفه خپلې ټولې زده کړې پای ته ورسولې.
3- کليد افغاني د خوشحال خټك د ديوان څخه پنځه لس غزلې، يوه رباعي او اوه قصيدې رااخيستې دي او د کتاب په وروستنۍ برخه کې يې هم دوه شعرونه رانقل کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- هلته به ولاړ شو هر څوك به ووينو. مونږ هيڅ نه اخلو. اوس به بل څه وګورو. په لوړ و مثالونو كې 1- اضافي تركيب 2- توصيفي 3- عددي 4- مبهم تركيبونه (غونډونه) دي.

مفعول د بدلي تركيب په توګه:

اول زړه ښه كړه ديار ښه په بوس اوكنار. دلته ديار زړه دبدل په توګه راغلی. زما ژبه نه ده اور ده ګذارونه د ټوپك كا.

5- مصدري تركيبونه د مفعول په توګه: دی پر هر چاټېرى كول نه غواړي. تيرى كول لويه ګناه ده. دی حق خوړل ناروا كارګڼي. پر چا باندې سترګې سرې كول څه معنی لري. مطالعه كول ګټه لري.

6- فعلي نوم (حاصل مصدر) په تركيبي ډول: څاروي خوراك ښناك كوي. په همدې ترتيب مفعول د بشپړو او نابشپړو تكراري تركيبونو په توګه هم راځي د مثال په توګه:

1- كتابونه كتابونه مې وليكل. غرونه غرونه مې چپه كړل.

2- كورمور دې جوړ كړ كه نه. غنم منم يې په ځاى كړل. په دغو مثالونو كې زيات تاكيد ليدل كيږي.

په همدې توګه ډير نور مثالونه هم شته.

دويم ډول غير مستقيم (لري) مفعول:

په پښتو ژبه كې دغه ډول مفعول هم د كلام د بېلا بېلو اجزاو څخه په مغيره حالت كې د پيشيني او پسيني (Preposition او Postposition)سره په ارتباطي حالت كې راځي او په جمله كې د يوه نوم حالت او دريځ ځرګندوي (ټاكي) زمونږ ګرامر ليكونكو (له، ته، لره) دلري مفعول نښې ګڼلي دي. لري مفعول د فعل سره د يوې واسطې له مخې رابطه ټينګوي. د موضوع پراخوالي له كبله مونږ د ډېرو تفصيلاتو څخه دلته تېريږو، يوازې دومره وايو چې ددغه ډول مفعول د يو اسمي مركز حالت داداتو له مخې ځرګنديږي يعنې د كوموكو موپيشينو او پسينو سره په كوم يوه نحوي حالت كې قرار لري. د بېلګې په توګه:

اسم، ضمير (ازاد مورفيم) + ته (پسينه):

1- زه تاته كتاب دركوم. 2- جرګه كلي ته ستنه شوه. بريالي ته ووايه چې ځان ساته. مونږ له كور څخه راغلو. تاسې له دوې څخه غوښتنه وكړئ. په دغو مثالونو كې تاته، كلي ته، بريالي ته، له كور څخه، له دوې څخه ارتباطي حالت كې واقع شوي دي او ددوهم مفعول په نامه نومولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چې د جوړښت او معنا د افادي له مخې د اداتي ترکیبونو په برخه کې دغه موضوع په بشپړه توګه راوړل شوې ده نو په جملو کې ددغو ترکیبونو راوړل دومره ضروري نه بریښي. په پښتو ژبه کې د فعل د مربوطاتو او متعلقاتو په باب ویلی شو، چې دغه مربوطه برخې د فعل د پېښېدو وخت، ځاي، حالت، وضعیت، سبب، علت، ملتیا، تم ځای، پیل ځای څرګندوي، په عربي اصطلاح د مکان او زمان قیدونه مفعول فیه، د فعل مبدا او پیل ځای مفعول منه او د فعل مقصد او تم ځاي مفعول له دي. په پښتو ژبه کې مهال، ځای وضعیت او حالت د قیود و په واسطه ښودلی شي مګر نورې تړلي برخې د ارتباطي حالت سره یادیږي. په لاندني مثال کې ګورو:

د فابریکې کارګرانو پرون په فابریکه کې په تلوار له خپلې فابریکې څخه خپلو کورونو ته یو شمیر ضروري شیان راتول کړل.

په دغه جمله کې د فابریکې کارګران (فاعل مغیره حالت) پرون (د زماني قید) په فابریکې کې (مکاني قید) له خپلې فابریکې څخه (پیل ځای) په تلوار (حالتي قید) خپلو کورونوته (دفعل مقصد، سبب) یو شمیر ضروري شیان (مفعول) راټول کړل (مرکب فعل) دی.

په پښتو ژبه کې نحوي قیدونه: قیدونه خود فعل له مربوطاتو څخه دي او د جملې د دوهمې درجې د غړو څخه ګڼل کیږي. څنګه چې ښکاره ده. په پښتو ژبه کې په خپله اصلي قیدونه زیات شمیر نه لري خو زیات صفتونه، نومونه په ساده او هم په ترکیبي شکل سره په جمله کې دقید وظیفه ترسره کوي چې دغه کلمې د پیشینو او پسینو سره راځي. په جمله کې قیدونه په اصلي او غیر اصلي حالت سره هم راځي.

1- قید په ساده او ترکیبي ډول: الف په جمله کې د ساده قیدونو مثالونه: مسافر ډېر ترږی دی. ملنګ غلی ناست دی. دی په دې برخه کې هډو نظر هم نه ښکاره کوي.

دلته (ډېر، غلی، هډو) صفات دي. د ساده (یوستوی) قیدونو په توګه وظیفه لري.

2- په جمله کې د ترکیبي قیدونو بېلګې:

الف: قید د یو پوره بشپړ تکراري ترکیب په توګه وي: دی غلې غلې خبرې کوي. دی اوس اوس راورسید. دی ژر ژر خبرې کوي.

ده ورته ځیر ځیر کتل. اوس اوس، غلی غلی، ژر ژر، ځیر ځیر سره له دې چې قیدي مطلب ورکوي خو تاکید هم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: چې قيد د يو منځني ارتباط په مرسته تکراري ترکيب وي. ادم خان او درخانۍ پټ پـه پټـه د يوبل ديدن کولو.

ج: قيد له يوه نوم او پېشينې په مرسته ترکيب وي: په 1919 کې انګريزان زمونږ له هيواد څخه په تيښته وتښتيدل.

د معنا له مخې د قيد ډولونه:

1- د حالت او څرنګوالي قيد: د فعل څرنګوالى او حالت ورځني ښکاره کيږي. دغـه د څه ډول، څه قسم، څنګه سوالونو ته ځواب وايي او ددغه قيد مثالونه ډير دي خو مونږ يې يـو څـو د بېلګې په توګه رااخلو:

1- درخانۍ ناڅا په له خوبه راويښه شوه.

2- دوي په خوښه کار کوي. 3- له ډيره غمه په زوره خندا کوي. 4- له بېړې سمدستي وتښتيد

5- زه خوشحال کمزوري نه يم چې به ډارکړم. په ښکاره ناري وهم چې خوله يې راکړه.

چې يې تللم په خندا خندا ديدارته اوس يې دروممه په ژړا ژړا مزار ته.

6- وروغوندې پرده پورته کيږي او يو څوك نا اشنا غوندې سرې راننوځي.

7- مونږ له تا سونه د زړه له کومې مننه کوو. 8- توريېکـۍ لـه خپلې خواښې سره پـه زوره زوره لګيا ده.

9- د سيند اوبه په کرار کرار د ځمکې تل ته لارپيدا کوي.

2- د درجې، اندازې (شمير -کميت) قيد:

د فعل اندازه او درجه ښيي: ملالۍ لږه لږه ناروغه ده. مور او زوى پنځه کاله سره ونه ليدل.

مـا خـو ځلې درتـه ويلي دي چې دا ښـه کـار نـه دى يـا (څوواري). پـه دې ورځـو کې بيخي نـه معلوميږي يا له سره نه ښکاري. دوي سره مونږ لږ لږ پيژنو: هيواد پرمونږ بې شانه ګران دى.

3- د سبب او علت له پاره:

دغه قيدونه هم د کلام له بېلا بېلو توکونو څخه جوړيږي تاسي په څه وجه مروریاست يـا پـه څه سبب مرور ياست.

ستاله لاسه هيڅ ارام نه کيږي.	ماشومانو ته له بېړې خوب نه ورځي.
دغه خلك په غلانيول شوي دي.	دوي يې په کنځلو له کوره ويستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د مقصد قيد:

ددې قيد څخه د خبر (فعل) هدف او مقصد څرګندېږي. د خداي د پاره راشه! ستاليدوته راغلم. ماشوم خبرو كولو ته ځان جوړ وي. دا دومره هلې ځلې ستا د پاره كوم. دلته د خداى له پاره، ستاليدو ته، خبرو كولوته، ستا د پاره، د قيد دنده ترسره كوي.

5- د شك قيد: خداى زده كله به راشي، ګوندې سبا ته راشي. لكه چې نه راځي.

6- د تاكيد قيد: ته به نن خامخا زمونږ مجلس ته راځې. دى نن په خپله راغى. دغه كالي

بنه پاك وويندله. دغه سړي سوچ ليوني دي.

7- د مهال (زمان) نحوي قيود:

د فعل د پېښيدو شېبه او وخت څرګندوي، د زماني قيد هم د لفظ په لحاظ ساده او يا تركيبي وي.

1- د ساده زماني قيدونو مثالونه: مونږ اوس پر خپل ځان باور لرو. دى پرون له ننګرهاره راغى. نن هر څوك خپل دوست او دښمن پېژني.

په تركيبى توګه:

په ژمي كې د كابل هوا سړه وي. له پخوا څخه دا متل دى. تر اوسه پورې لاپريكړه نه ده شوې. يا تر مابنامه ناست وو. له هغه وخت نه تردې وخته پورې ډېر كلونه تېر شول. په يوه ورځ په يوه ساعت كې له يوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې.

قيد د عطف په توګه:

مونږ شپه او ورځ كاركوو. خبره به نن او سباكې معلومه شي.

8- د ځاى قيد:

د فعل د پېښيدو ځاي (چېرته، د كوم ځاي نه، كوم ځاى ته، په كوم ځاى كې) حالتونه ښيي. دا هم په ساده او تركيبى توګه راځي.

د پيل ځاى او تم ځاى په توګه:

1-هورې خلك ناست دي. دورې څه كيږي. بهر ساړه دي. چېرته دې ښه هلته دې شپه. په دغو مثالونو كې هورې، دورې، بهر، چيرته، هلته د ځاى قيود دي.

2- په تركيبي توګه: شاته څوك ناست دي. مخ ته مه راځه. له نژدې څخه خبرې كوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کوم ځايه راغلې، تردي ځايه پورې راغلې. په الماری کې څه شيان ځای شوي دي. په کاله کې کښينه، د سيند په غاړه يوه کښتۍ وه.

د ځاي قيد د يوتکراري ترکيب په توګه وي:

1- ځاي پر ځاي ودريږه 2- کلي په کلي وګرځيد 3- حجره په حجره ګرځي 4- کوراکور خلك خبر شول.

په پښتو ژبه کې دوه يا زيات څو قيدونه د يوه فعل تابع وي او يوې تاکلې پوښتنې ته ځواب ورکوي. دغه وروسته جملې د مثال په توګه ګورو:

په ډېره مينه په ډيره تلو سه په بيړه بيړه يې ځانونه د ګلونو د خنديدو تماشې ته راورسول. دنوي کال استازی او د نوي ژوند قاصد په ډير د رزاو د روز داکسوس په غاړو، د ښايسته بلخ په ورشو، د هري رود په څنډو، دغور په غوړې مرغې، د بست په لرغونو مېنو، د هلمند په ګل کځونو، د کندهار او کابل په درباړونو، د غزني په يادګارونو، د پکتيا په زړو درو، د بولان او ګومل په تاريخي درو، د کسي غره او سپين غره په څوکو، د خيبر او تاترې په ترو، د سوات او بنير په سردرو، د باګرام په باغ وبڼ، د چترال او ګلګيت په ځنګلونو، د بستي او ګواد ربه بندرونو کښته پورته وګرځيد.

په دغو جملو کې ګورو چې (په ډير درزاو د روز) د حالتي قيد ښودنه ده او نور ټول د ځاي قيدونه په پرله پسې توګه راغلي دي. د هر قيد ترمنځ يو عطفي رابطه او اضافی رابطه ليدل کيږي.

په پښتو ژبه کې دغه ډول متعدد د قيدونه زيات مروج دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

په پښتو ژبه کې د جملو خصوصیات (ځانګړتیاوې)

د ژبې د ژبنیو فورمونو د مطالعې او څېړنې څخه داسې نتیجه ترلاسه کېږي چې د پښتو ژبې په جملو کې د جوړښت او ساختمان دوه ډوله ځانګړتیاوې شته دي. دغه دواړه برخې (عروضي او نحوي) په لاندې کرښوکې بیانول غواړو:

لومړی: د عروضي جنبې په باب څرګندونه:

څرګنده ده چې داکثرو ژبو په تېره بیا د پښتو ژبې عروضي، نحوي (سینتکسي) څېړنې تر اوسه پوره بشپړې شوې نه دي ځکه چې تر اوسه پورې څېړونکو ژبه درسم الخط (لیک) په اساس تجزیه کړې ده، خو په ډېرو ژبو کې او په پښتو ژبه کې ځینې داسې نحوي عناصر شته چې یوازې په تلفظ (وینا) کې څرګندېږي او په لیک کې نه څرګندیږي. له دغو څخه د خج، اهنګ، الحاق پیوستون، بیلتون (وصل او فصل) عناصر دي. د پښتو ژبې دغه عروضي برخې ته کومه خاصه پاملرنه نه ده شوې، په تېره بیا د اهنګ (Intonation)، فصل او وصل موضوع پوره روښانه څېړل شوې نه ده، مګر د خج و په باب په ډېرو ګرامرونو کې او یا په ځانګړې توګه خواره واره مواد لیدل کېږي، چې د هغو له ډلو څخه د پوهاند رښتین (د پښتو ګرامر 1327 لومړی ټوک (12 مخ) کې د خج د اهمیت او په کلمو کې د معنا وو د بدلون په باب څرګندونې شوې دي. د دروند او سپک خج یادونه یې هم کړې ده. همدارنګه محمد ګل مومند (د پښتو ژبې لیاره) کې د خج یادونه یې هم کړې ده. د زیاتو معلوماتو له پاره د همدغه اثر (18-19-20) مخونه وګورئ.

د پښتو ژبې خج په باره کې څېړنه د ډاکتر بیچکا لیکنه ده، چې ترجمه یې د 1348 کال (د کابل مجلې په (2-3) ګڼو کې چاپ شوې او د پښتو ژبې د ځینو فعلونو او ترکیبي کلمو د خج په باب ځینې ژبپوهنیز پرنسیبونه وړاندې کړې دي. د زیات تفصیل له پاره همدغه مقاله وګورئ.

(خج یا فشار د پښتو په ژبه کې) د 1346کال د کابل مجلې (10) ګڼه چاپ د معلوماتو د پاره وګورئ. همدارنګه دلته به د موضوع په اړه د لغوي خج او فونیم (غږیزواحد) په باب څه ضروري څرګندونې وړاندې کول بې ځایه نه ګڼو.

د پښتو ژبې ټول غږونه د غږیز سیستم له پلوه پر دوو برخو بېلیږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوې ته کتاريز او بلې ته سر کتاريز) وايي. کابل مجله 1355 کال لومړۍ ګڼه) او يا د کتاريز او غير کتاريز په نومو سره ياديږي.

پـه انګليسـي، روسـي ژبـو کـې کتـاريز غـږونو (فونيمـونـو) تـه Segmental او غيـر کتـاريز غږونوته (Suprasegmental Phonemes) وايي.

پوهاند رحيم الهام د دري ژبې د فونيمونو د تشريح په برخه کې د سيګمينټ Segment د پاره (مقطعهء) او سوپر سېګمېټ (Supra Segment) د پاره عروضي اصطلاحات وضع کړي دي. کوم اصطلاحات چې ښاغلي پوهاند الهام د ژبپوهنې د پورتنيو اصطلاحاتو له پاره ټاکلي دي. پوره سمون کولی شي. څنګه چې د پښتو ژبې ددغو اصطلاحګانو دپاره کومه خاصه نومونه نه لرونو د استعمال په ځينو برخو کې به د نومړو اصطلاحګانو څخه ګټه اخيستل هم بې ځايه نه وي.

که مونږ د پښتو ژبي (کتاريز يا غير کتاريز) اصطلاحات د انګليسي ژبې سره پرتله کړونو ګټې مټې يو ډول مفاهيم افاده کوي. د پښتو ژبې ټول واولونه او کانسو نينټونه کتاريز غږيز واحدونه (فونيمونه) دي. مګر غيـر کتـاريز (سـوپر سـيګمېنت) غږونه (خـج، اهنګك، لحـن) غـږيز واحدونه (فونيمونه) نه دي. د خج د څېړنې په برخه کې د ژبپوهانو ترمنځ د نظرونو بېلوالی ليدل کيږي. ځيني پوهان خج فونيم ګڼي مګر ځيني بيا خج د فونيمونو په ډله کې نه ګڼي. د دواړو نظريو خاوندان ځيني ذهني اوعيني دلايل هم وړاندې کوي. مونږ دلته دغه قضاوت چې خج (فونيم) ونه ګڼل شي د يو څه منطقی استدلال سره سم دواقعيت څخه لرې نه ګڼو د موضوع د تائيد لپاره ګورو:

فونيم هغه غږيز واحد (ټوك) دی چې:

1- نه تجزيه کيدونکی دی 2- خپلواك دی (د مقايسې له پلوه) 3- سيګمينټ کتـاريز (مقطعـی) دی 4- بالقوه د معنا سره ارتباط لري. 5- د معنا لرونکو ژبنيو واحدونو (مورفيم، کلمه) غږيزه بنه جوړ وي. 6- معنا لرونکي ژبني واحدونه سره بېلوي 7- ټول غږي (الوفونونه) يې په صـــوتي لحاظ غږيز

يادونه: سيـ مينت تعريف او سوپر سيـ مينـ په باب معلومات په لاندې ماخذونو کـ شته.

1- **ل. ل. بولانين، د ننۍ روسي ژبـ فونولوژي (فنيتيـ l) د عالي ووـ ي خپرونه، مسکو** 1970.

2- **د اوسنۍ روسي ژبـ رامر، د علومو خپرونه، مسکو،** 1970 **د.د ن. يو شويدووه په مسئوليت اولار ـوونه.**

مشابهت سره لري مګر خج دغه ټولې ځانګړتياوې نه لري، يوازې د کلمو د معنا په تغير او د غږيزې بڼې په توپير کې رول لري. د خج او فونيم يوبل څرګند او جوت توپير دادی چې خج د غږيز

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیستم یو مستقل عنصر دی، بلکې د فونیمونو؛(غږیز واحدونو) یو داسې ځرګندونه یا خصوصیت دی چې د یوې کلمې په څېړه یز جوړښت کې جوتیږي.

مثلاً: د پښتو ژبې دغه کلمه (ښکاري) د فونیم له نظره (ښ، ك، ا، ر، ي) برخی دي. ولې په همدې فونیم کې یو ټاکلي غږ یا څخ چې پر لومړی یادوهمې څپې کې ښکاره کیږي. لکه د (ښکاري) په کلمه کې چې څخ پر لومړی څپې وي نو فعل حال دی یعنی دلیدل کیږي یا ځرګندیږي په معنا ، ولې په دوهمې څپې باندې څخ د نوم حیثیت لري یعنی ښکارکوونکی. همداسی نور مثالونه.

اوس چې د سېګمینټ او سوپر سیګمنټ په معنا پوه شو نو راګرځو خپلې موضوع ته. دلته داهم باید وویل شي چې د عروضي جنبو په باب د څخ، اهنګك او الحاق په نومونو سره ځرګندوني او څېړني شته دی. پنزل په پښتو ژبه کې دري ډوله څخونه (دروند ، منځنی متوسط) او سپك) او دري ډوله اهنګونه (جګ، منځنی، کښتنی) ښودلي دي او همدرانګه وایي چې ښایي دري ډوله الحاق (خلاص Open) جزیې (فاصلوي Hyphen) او پوره (التصاقی Close و مومو او وریېسې د څخ او فونیمي تغییر، دافګسونو څخ، د څخ تغییرات سره د مثالونو ښودلي دي. وروسته تردې د جملو د څخ او اهنګك په باپ د ترکیبونو د الحاق په برخه کې توضیحات ورکړي دي او د عروضي جنبې اولیك دود په باب څه خبرې هم شته دي، چې مونږ یې د موضوع د اوږدوالي له کبله ورنه تیریږو. همدارنګه ډاکتر زیار د خبري جملو د پاره ولیدونکی او سوالي جملو لپاره جګیدونکی اهنګك په ګوته کوي مګر څخ یې بیا په دریو ډولو په دودیز ډول بېل کړی دی، چې د جملوي، لغوي هجایي په نومو سره یې نوملي. خو دلته څه غورهم په کار دی. ځکه دا خبره باید له یاده ونه باسو چې په جمله کې پر کلمو باندې د څخ دریځ د جملو د اهنګك ټاکونکی هم وي.

څخ معمولاً په کلمو کې او د کلمو په ساختمانونو کې برخه لري د ژبې د صرفي ساختمان سره هم اړیکي ټینګوي او په جملو کې د جملوي فشار په توګه وظیفه ترسره کوي. په دې ترتیب سره اهنګك له اوږدو ساختمانو یعنی جملو، فقرو سره تړون او ارتباط لري او د هغوي د نحوي معنا ګانو ټاکونکی وي.

اهنګك په پښتو جملو کې ژبنی ارزښت لري. ځنګه چې لیدل کیږي تر اوسه پوري په پښتو یا فارسي ژبو کې د اهنګك ډولونه دري یا (څلور) معیارونه په ګوته شوي دي. لکه خورا جګ اهنګك، جګ اهنګك، منځنی اهنګك او ټیټ اهنګك. د موضوع دروښانتیاله پاره یوه داسې جمله راوړو:

1- تورپیکی راغله. 2- تورپیکی راغله.

3- تورپیکی راغله! 4- تورپیکی! راغله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورتنيو جملو کې ترتيب او تشکيلوونکي اجزاوې کټ مټ سره يودي پرته له ځلورمې جملې څخه، ولې د اهنګونو له مخې معنوي بېلوالی يې پېژندل کيږي.

د نحوي تجزيې له مخې زمونږ پورتني مثالونه يعنی هره يوه جمله چې (معنوي توپير سره لري) درې تشکيلوونکي برخې لريز دوې برخې يې په ليك کې څرګندې دي لکه:

توريپيکی راغله. دغه جمله په اسمي او فعلي برخو سره بېلېږي چې او له برخه د جملې فاعل (مسند اليه) او دوهمه برخه يې فعل (مسند) دی. دريمه برخه يې په ليك کې نه انځورېږي په دې حساب بېل بېل اهنګونه په دغو جملو کې د ځلورو جملو معنا ټاکي يعنی د اهنګ توپير د جملې د معنوي نوعيت سبب ګرځي.

په دې توګه غواړو د پښتو ژبې د جملو عروضي ځانګړنې په جلا توګه په ګوته کړو.

اول: د پښتو ژبې دجملو عروضی خصوصيات:

د يوې جملې د ساختمان او جوړښت په څېړ نه او مطالعه کې دغه لاندې عروضي نښې نښانې سره بيلول غواړو:

الف: اهنګ: په ژبه کې اهنګ دا وازد ټيټېدو او لوړيدو يو ډول زيروبم دی. په پښتو ژبه کې د نورو ډيرو ژبو په څېر داهنګ مفهوم خاص ارزښت لري ځکه هره ژبه د جملې او نورو غونډونو يو خاص اهنګ لري. د اهنګ بدلون او توپير د جملې د معنا د بدلون سبب ګرځي. که څه هم د جملې جوړښت، فورم (شکل) به بدلون نه وي مونډلی خو همدغه اهنګ دی چې په دغه ډول جملو کې خبري او نا خبري جملې سره بيلوي.

د اهنګ د بدلون له مخې جملې د معنا له مخې په خبري، سواليه، تعجبي، ندايي باندې ويشل کيږي[1].

که چېرې جملې د ليك د نښو له مخې بيلې کړای شي نو دا به يوه نيمګړې هڅه وي. د جملې د ډولونو ويش د معنا له مخې د عروضي خصوصياتو له مخې کيږي. خوله بده مرغه په پښتو ژبه کې دغه عروضي برخه پوره او علمي نه ده څېړل شوې که کومې ويشنې شوې دي هغه هم اټکلي خبره ده مګر دغه کار به هغه وخت بشپړ او باوري وي چې لابراتواري ازموينه د جملو د عروضي ځانګړنې (اهنګ، فشار) په برخه کې ترسره شي. که د پښتو ژبې جملې (بشپړې او نابشپړې)

---

[1] **ولوانوه. ل. زما يانکوايا. س. الف د خارجی محصلينو د پاره د ژبپوهنې درسي کتاب، د مسکو پوهنتون چاپخانه، 1973، (36-41) مخونه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

داهنګ له مخې وڅېړلې شي نو د جملې ډېر ډولونه به هم څرګند شي خو دلته مونږ څه نا څه په دوديز ډول خبري، سوالي، تعجبي، ندايي او امري جملې د خپلواهنګو نو په مرسته بيلوو. مونږ دغه مطلب د پوهاند الهام له روش جديد در تحقيق د ستور زبان دري) څخه راوړی دی.

1- خبري اهنګ: اوار پيل کيږي او بيالږ کښته (پروت) پای ته رسيږي. البته وليدونکی نرم اهنګ دی او په يو منځني لحن سره ويل کيږي.

نوټ: ددې لپاره چې د نورو جملو ترمنځ بېلوالی موښودلی وي نو د خبري جملې د اهنګ د پاره I=Intonation نښه راوړو ويا IC=1 فورم ورته ټاکو. په دې مانا:

I د Intonation لنډيز او (C) د Construction لنډيز په توګه:

مثال يې : عمومي ښځه، خبري جمله: IC –1

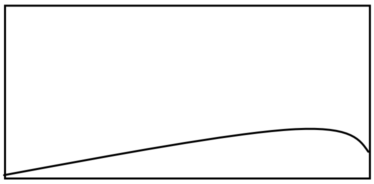

پسرلی د خپلو خوږو وږمو سره راورسيد . د ګلانو سرونه وږمو ورو ورو او په خيال سره ښورول.

2- د پوښتني اهنګ: په هغه صورت کې چې په جمله کې د پوښتني کلمې ولرونو ددغه ډول جملې اهنګ لوړبيا ټيټ وي په دې توګه يې پيژنو:

IC- 2

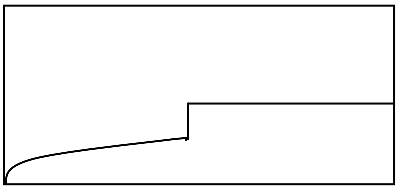

مثال:

چېرته تاسی روان ياست؟ ځوک ستاسی پوښتني ته راغلی و؟

بل په هغو جملو کې چې استفهاميه کلمه نه وي نو په دغه ډول جملو کې اهنګ ټيټ پيل کيږي او بيا نيغ پروت لوړ پاي ته رسيږي. لکه: تاسی دلته هره ورځ راځی؟ تاسی له مونږ سره خبري کوئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

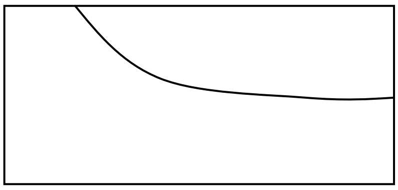

همدارنګه په داسې جملو کې چې د سوال او ځواب په توګه وي هم يو بل ډول اهنګ چې IC –4 په توګه راغلی دی. اهنګ په پاي کې لوړيږي.

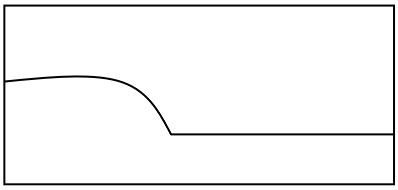

مثال:

مېله خلاصه شوه مونږ کورونو ته ولاړ واوتاسې؟

يادونه: هغه استفهاميه جملې چې ځواب يې هويانه وي اهنګ يې جيګېدونکی وي او د نورو استفهاميه جملو اهنګ په هغه برخه کې لوړيږي چې مطلوبه ځواب غوښتل شوی وي.

3- د تعجبي جملې اهنګ: هم ټيټ پيل کيږي او بيا پورته مخ په ځوړ پای ته رسيږي مګر کله داسې هم پېښيږي چې لوړ پيل پريوتی پاي ته رسيږي چې دا بيا د جملې د مطلب په ټکي پورې اړه لري.

1- څه کارونه يې ونه کړل! 2- داهم شوه خبره! 3- ته هم لادومره شوې!! 4- دې ته لاګوره!

ب: په پښتو ژبه کې خج:

هره ژبه د خج ځانګړی سيستم لري او په هرې ژبې کې د خج دريځ په کلمه (لغت) او جمله کې يو له بله توپير لري. خج په بېلا بېلو ژبو کې بېلا بېلې ځانګړتياوې لري. د ژبپوهانو په نظر په نړۍ کې داسې ژبې هم شته چې خج يا لغوي خج نه لري مګر داسې نورې ژبې دي چې خج لرونکې وي دغه خج لرونکې عناصر د ځانګړو خصوصيتونو او موقعيتونو له مخې سره توپير هم لري. د نړۍ په ځينو ژبو کې لغوي خج يو معين او ټاکلی ځای لري خو په ځينو نورو ژبو کې بيا د موقعيت او ځای له مخې متحرک (خوځند) دی.

په پښتو ژبه کې هره کلمه (مورفيم) ځانته ټاکلی خج لري خو دا هم بايد زياته کړو چې د ټولو کلمو د خج موقعيت يو ډول نه دی په ځينو کلمو کې پر لومړۍ څپې لکه (وسپنه، ګټه) په ځينو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرمنځنۍ ښپې (لوړوالی، مغلواله، پښتنواله) او بیا کله د ځینو کلیمو پرورستنۍ ښپې لکه (ګټه، تللی وو) خج راځي بیا ځینې کلمې هم شته چې د هغو خج تغییر نه کوي لکه:

ختېګر، ختېګره، (ښځه، ښځې، ښځو).

په وینا کې خج لرونکې ښپه د بې خجه ښپې څخه په دې لاندنیو خصوصیاتو سره جلا کیږي.

1- فشار 2- د اهنګ جګوالی 3- اوږدوالی. د خجنې ښپې دغه ځانګړتیاوې په بیلو ژبو کې سره توپیر لري.

دلته زمونږ مقصد د پښتو ژبې خجن عناصر دي، په دې توګه دغه خجن عناصر (ښپې) په عمومي توګه دوې څرګندې ځانګړتیاوې لري.

1- خجنه ښپه نسبت بې خجه ښپې ته په زیات فشار سره ویل کیږي. 2- خجنه ښپه نسبت بې خجه ښپې ته اوږده ویل کیږي. ددې علت دادی چې په پښتو ژبه کې هغه واول چې خج لرونکې ښپې کې راغلی وي نسبت هغه واول ته چې په بې خجه ښپې کې وي اوږدویل کیږي.

په همدې اساس په پښتو ژبه کې دنیا میکې خج موجود دی چې پر نورو عواملو سربېره د اهنګ او د غږ د اوږدوالي سره مستقیم ارتباط لري. په دې توګه خج په پښتو ژبـــه کې دوه څرګند خصوصیتونه لري یعنې پرکومې ښپې چې خج راغلی وي هغه نظر بې خجه ښپې ته اوږد او هم یې فشار زیات وي. څنګه چې د خج دریځ د پښتو ژبې په کلمو کې متحرک (خوځند) دی نو د پښتو ژبې په لغوي او ګرامري جوړښت کې ډېر ارزښت لري، یعنې خج په جمله کې د خپل اهمیت له مخې هم څو ډوله دی (منطقی، لغوي او د جملې خج) دغه د خج موقعیت د کلمې په معنا او مقصد باندې هم ډېره اغیزه کوي او د خج د موقعیت په اساس کلمې (الفاظ) (اسمي- فعلي) او نورو سره بېلېږي. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه راوړو:

1- (جاله) (خج پرلومړۍ ښپې) ځاله، اشیانه.

یادونه: په داسـ حالتونو کـ چـ هلته خج بدلون مومی معمولا د ګرامري صیغو د جوړ ت د بشپړونکو او مرستیالو وسیلو په حیث کارور نی اخیستل کیږي لکه: پلار، پلرونه او کله کله د دوو ګرامري صیغو بـ لتون یوازینۍ لاره داوي چـ د خج په واسطه یو له بله وپېژندل شي لکه (کـ ینه) خج پر لومړۍ یادوهم پـ باندې ول یني او تونکي مورفیمونه هـ کله بـ خجه نه وي لکه د جمع لاحقـ (ان، ونه) او فعلي لاحقـ (وو).

2- (جاله) (خج پر دوهمې (وروستۍ ښپې) داوبو جاله.

3- (بوره)، (خج په لومړۍ ښپې) زوی مړې

4- (بوره) (خج پر وروستۍ ښپې) (خوږه) (قند).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکاري- (خج پرلومړۍ څپې) فعل = ليدل کيږي. څرګنديږي، معلوميږي.
ښکاري، (خج په وروستۍ څپې) نوم = ښکار کوونکی. (فاعلی صفت)
تېره – (پر لومړۍ څپې) ماضي (تيره زمانه).
تېره (پر وروستۍ څپې) د پڅ ضد = تېز
جوړه – (پر لومړۍ څپې) سوله، روغه
جوړه- (په وروستۍ څپې) جفت، جامې، دناوې جوړه.
2- د خج د موقعيت په اساس دځينو کلمو ګرامري معناګانې ټاکل کيږي.
ننوتل- (خج پر وروستۍ څپه) (استمراری) جمع عدد ماضی فعل
ننوتل – (خج پر لومړۍ څپې) (مطلق جمع عدد ماضی فعل).
ننوت: (خج پر وروستۍ څپې) استمراري ماضي مفرد دريم شخص):
ننوت: (خج پر لومړۍ څپې) مطلقه ماضي مفرد دريم شخص.
که څه هم فشار په کلمو او د کلمو په ساختمانونو کې راځي يعنی يوه کلمه ممکن څو هجاوې ولري مګر ټول سيلابونه يو ډول نه ويل کيږي په دې معنا چې ددغو سيلابونو له ډلې څخه يو سيلاب نظر نوروته درووند ويل کيږي. دغه برخه د خج لرونکي هجا په نامه نومول کيږي. يعنی په دغه هيجا باندې فشار راوړل کيږي خو د کلمې نورې هجاوې کمزورې. او لنډې ويل کيږي. همدارنګه خج په جملو کې هم اغيزه ښندي يعنی که دجملې پريوه توکي باندې زيات فشار راشي هماغه توکی خجن کيږي او نور توکونه به يې بې خجه او يا کمزوري خجونه ولري.
دغه خجن توکي د نورو توکونو څخه زيات د مطلب ټکي بيانوي. د مثال په توګه
زه کورته ځم. يا ماليك وليکه.
په دې جملو کې که چېرې خج په (زه) – (ما) ضميرونو باندې چې د جملې فاعل هم دی راشي نو دلته مونږ سمدلاسه پوهيږو چې جمله د څوك او چا استفهامي ضميرونو په مرسته سواليه کيږي او يا برعکس که جمله د څوك او چاپه مرسته سواليه شي نومونږ پوهيږو چې په ځواب کې جملوي فشار د جملو د نورو برخو څخه (1) – په (زه) (2) – پر (ما) باندې زيات دی.
مګر که چېرې جمله د چېرې، چېرته يا څه او يا داسې نورو ژبنيو فورمونو په واسطه سواليه شي. نو پوهيږو چې په ځواب کې جملوي فشار پر (کور) (ليك) باندې راځي او يا که فشار په خبري جملو (زه کورته ځم) يا ماليك وليکه) کې د (کور) او (ليك) باندې زيات وي نوسواليه جمله د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(چيري- څه) او داسې نورو فورمونو په ذريعه سواليه کيږي. ولې که فشار پر (ځم) او (وليکه) فعلونو باندې زيات وي نو په ځواب کې هم فشار په دغه برخه باندې راځي. يا دا بل مثال: پسرلی راغی.

که فشار پر (پسرلي) راشي دوېونکي مقصد د پسرلي څخه دی او که پر (راغی) باندې وي بيانو د پسرلي د راتګ مفهوم زيات ارزښت لري او پسرلي ته دويمه درجه ارزښت ورکول کيږي. همدغه راز په سواليه، تعجبي، امري جملو کې دغه قاعده د تطبيق وړ ده.

ج: بېلتون او پيوستون (فصل او وصل):

بيلتون يا وقفه په ترکيب (غونډ) او جمله کې د لفظي او نحوي ډلو (کلمو، ترکيبونو) د بېلولو له پاره راځي او همدارنګه د بېلتون (وقفي) له مخې د جملو په پای کې يوه جمله له بلې نه جلا کيږي.

پيوستون يا اتصال: په ترکيبونو او جملو کې د مربوطه اجزاو ترمنځ الحاق او پيوستون ګڼل کيږي. په دې معنا سره چې دلته مقصد د کلمو، عبارتونو او جملو په برخه کې دوينا اصلي اوسمه بڼه ده په کومو کلمو، ترکيبونو يا جملو کې د بيلتون يا پيوستون ضرورت ليدل کيږي. دلته که د دووتوکونو (کلمو، غونډونو، جملو) پای او پيل سره يو ځای جوخت وويل شي يوه معنا او که بيل او جلا يعنې په يو څه ځنډ سره وويل شي، نو مطلب بدليږي، دلته بايد دا په نظر کې ونيول شي چې مطلب او مقصد په نوموړي، جملې او يا ترکيب کې څه شی دی او يا خو په ځينو ځايونو کې ددغو عناصرو معنا ګډوډه کيږي يا خو پوره او سم مطلب په لاس نه راځي. ددې مطلب د روښانولو له پاره د پښتو ژبې يو څو مثالونه راوړو. په دې لاندنيو جملو کې بېلتون او پيوستون په ښه توګه روښانه کيږي.

1- بريالی حيران، ناست دی.

2- نورګل زړور، ورغی.

3- سورګل ستومان، راغی.

4- نور محمد غمجن، لاړ.

په دغو جملو کې که چېرې حيران، زړور، ستومان، غمجن د جملې د مسند اليه له متعلقاتو څخه وي نوپاتې برخه يې (ناست دي، ورغی، راغی، لاړ) د جملو (مسند) فعلونه دي.

همدارنګه يو بل مثال:

(c) ketabton.com: The Digital Library

فریـــاد فریـــادي لاړ لـــه دنیـــا نـــه ارمـــاني
د مـــرګ قاصـــد تـــه ګـــوره راځـــي ناګهانـــه

د لومړي بیت مطلب د مخکنیو جملو په ترتیب سره پیوستون او بیلتون په توګه لولو لکه:
فریاد فریادي، فریاد، فریادي مګر په دوهم بیت کې د مرګ قاصد تـه ګوره راځي ناګهانه، پـه اصل کې داسې لوستل کیږي. د مرګ قاصد ته یعنې وقفه (مکث) وروسته لـه (تـه) څخه، مګر که (ته) ارتباطی توری د قاصد د کلمې سره پیوست ونه ویل شي او څه پـه ځنډ سره وویـل شـي نـو بیـا پورتنی مطلب له لاسه ورکوي. (ته) بیا د دویـم شـخص ضـمیر پـه توګه مفهوم ورکوي چې د مطلب تړکی نه دی لکه د مرګ قاصد ته ګوره راځي ناګهانه.
بله نمونه: دازمانه، حیانه کوي.
بیلتون: دا زما- نه حیانه کوي (نفی، له ما څخه) مطلب دی، پیوستون: دا زمانه) حیانه کـوي. دلته (زمانه مقصد وخت او نوم دی).
په لاندې مثال کې دوه مشترك تکراري الفاظ وینو:
1- سورګل، حیران حیران کتل.
بیلتون په لومړي سرکې (سورګل) څخه وروسته یو څه ځند خامخا راځي چې حیران حیـران کتـل د فعل قید په تکراري توګه ښیي او د فعل له پاره پیوستون ګڼل کیږي. د فاعل سره د پیوستون لـه پاره سورګل حیران، حیران کتل.
چې دلته سورګل حیران نه وروسته څه وقفه راشي نو لومړی حیران د نـوم (فاعـل) مربوطه برخه جوړوي او دوهم حیران د فعل سره اړیکي لري. خو که چیرې د فاعل سره جوخت ونه ویل شي نو بیا به داسې معنا ښندي.
1- بریالی، حیران ناست دی 2- نورګل- زړور راغی 3- سورګل، ستومان راغی 4- نورمحمد، غمجن لاړ.
په دې ترتیب حیران، زړور، ستومان- غمجن د فعل د مربوطاتو څخه دی یعنی د جملې دفعل سره یې فعلي ترکیبونه جوړ کړي او قیدي معناګانې ښندي یعنی دغه صفتونه د قید په توګه وظیفه ترسره کوي. یادغه لاندې ترکیبونه په جمله کې ګورو.
د زړه سـوي اهونـه یـې لـه خولې نـه پورتـه کیـږي. پـه دغه جملـه کې دوه ځایـه د فـصل او وصـل مثالونه وینو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول: دجملې مبتدا (د زړه سوي اهونه) که د زړه سوي نه وروسته لږ څه مکث وکړای شي او وریسي (اهونه) وویل شي نو دغه د اضافي ترکیب په توګه د لسوزي (زړه سوي) په مفهوم د یوه مجرد نوم معنا او مفهوم رسوي چې په دغه ترکیب کې (زړه سوی) مضاف الیه او اهونه مضاف ګڼل کیږي. خو که چیرې دا ډول ویل شي: د زړه، سوي اهونه نو دلته بیا (زړه) مضاف الیه او سوي اهونه (توصیفی ترکیب) مضاف دی چې په منطقي لحاظ د زړه، سوي اهونه سم بریښي.

دویم ددغه جملې د خبر برخه هم ګورو.

1- له خولې نه، پورته کیږي او که بیا دغه فعلي برخه (مسند) داسي ولولو: (له خولې، نه پورته کیږي) دلته بیا منفی فعل څرګندیږي چې البته مطلب د نفي صورت نه دی.

دویم: په پښتو ژبه کې دجملې نحوي خصوصیتونه (ځانګړتیاوي):

څنګه چې ښکاره ده هر ډول کلمې او مورفیمونه په جلا او پرته له ارتباطه پوره او بشپړه معنا نه ورکوي نو په دې توګه هر ترکیب ته (غونډ- جمله) پرته له نحوي ځانګړنې (خصوصیاتو) څخه جمله نه شوو یلای مګر هغه الفاظ او مورفیمونه او (غونډونه) چې یو بل سره نحوي رابطه ولري جمله، ترکیب، غونډ ورته ویلی شو.

دلته مونږ په جملو کې د کلمو، مورفیمو، (اسمي، فعلي) غونډونو ترمنځ نحوي رابطه په لاندې توګه بیانوو:

الف: مطابقت (سمون):

د مطابقت معنا هغه ده چې په ترکیبونو کې (1) د کلمو ترمنځ او په جمله کې د جملې د اجزاو یا غونډونو (اسمي- فعلي) ترمنځ ګرامري مطابقت موجود وي دغه مطابقت او سمون د جملې د فاعل او فعل یا مبتدا او خبر ترمنځ د عدد، جنس او شخص له مخې په نظر کې نیول کیږي.

د عدد له پلوه مطابقت:

هغه وي چې دجملې ارکان (اجزا) د عدد (مفرد، جمع) له مخې سره سمون ولري. که چېرې د جملې د مبتدا فاعل برخه (مفرد) یووي یا (جمع) ډیر کسان وي نو د خبر (فعل) برخه هم ورسره د مفرد یا جمع په شکل راوړل کیږي.

د جنس له پلوه سمون او مطابقت:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که فاعل ښځینه جنس وي فعل ورسره په ښځینه ډول کارول کیږي او که فاعل نارینه جنس وي نو د جملې فعل ورسره د نارینه په ډول راوړل کیږي.

د شخص له مخې مطآبقت او سمون:

هغه دی چې په جمله کې (فاعل، مسند الیه، مبتدا) هر یو شخص (لومړی- دویم – درېیم) راغلی وي نو (فعل، مسند ، خبر) ورسره سم وکارول شي.

په پښتو ژبه کې د مسند الیه او مسند سمون:

په پښتو ژبه کې د مسند الیه او مسند رابطه اوسمون د فعل په ډول او ګروپ پورې اړه لري.

د نحوي وضعیت له مخې دپښتو ټول فعلونه په دوو اساسي ډلو ویشل کیږي (لازمي او متعدي) یو: د ټولو لازمي او متعدي فعلونو په حالیه (ناتېره) ګروپ کې د فعل او فاعل ترمنځ مطابقت وي.

دوه:د متعدي (معلوم او مجهول) افعالو په ماضیه (تېره) ګروپ کې د فعل او مفعول ترمنځ مطابقت لیدل کیږي.

د موضوع د روښانولو لپاره دغه لاندې مثالونه راوړو:

الف: په لازمي فعلونو کې د فعل او فاعل سمون په لاندې توګه دی:

لازمي فعل په تېره زمانه کې:

1- زه پرون له پوهنتون څخه کورته راغلم.

2- مونږ پرون له پوهنتون څخه کورته راغلو.

3- ته پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.

4- تاسې پرون له پوهنتون څخه کورته راغلئ.

5- دی پرون له پوهنتون څخه کور ته راغی.

6- دوي پرون له پوهنتون څخه کورته راغلل.

7- دا پرون له پوهنتون څخه کورته راغله.

8- دوی پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.

په دغو مثالونو کې ګورو چې فعل (لازمي) د جملې له فاعل سره په تېره زمانه کې د عدد او شخص له مخې سمون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- لاژمي فعل مطابقت په اوسنۍ (ناتيره) زمانه کې د فاعل سره:

1- زه ستاليدو له پاره راځم	مونږ ستاليدو له پاره راځو.
2- ته زما ليدو له پاره راځې	تاسې زما ليدو له پاره راځئ.
3- دی، دا زما ليدو له پاره راځي	دوي زماليدو له پاره راځي.

په دغو جملو کې د فعل سمون د فاعل سره د شخص او عدد له مخې جوت دی ولې د درېيم شخص مطابقت د فعل سره د جنس، عدد له مخې نه ښکاري ځکه يو ډول تصريف شوی دی.

ب: د متعدي (معلوم) فعل مطابقت:

1- اوسنۍ زمانه:

مفرد	جمع
1- زه مقاله ليکم	مونږ مقاله ليکو
2- ته مقاله ليکې	تاسی مقاله ليکئ.
3- دی مقاله ليکي	دوي مقاله ليکي.
4- دا مقاله ليکي	دوی مقاله ليکي.

2- د متعدي (معلوم) فعل مطابقت په تېره زمانه کې:

مفرد	جمع
ملالۍ زه ليدم	پلوشې مونږ ليدلو
ملالۍ ته ليدې	وربښمينې تاسی ليدلئ.
زرمينې دی ليده	ګل پاڼې دوي ليدل
زرمينې دا ليدله	ګل پاڼې دوي ليدلې[1].

بله بېلګه:

(که چا خپل ځان وپېژاند ، خپل تاريخ، خپل قوم، خپل هيـواد يې وپيژانـد خپلـه خاوره او خپله ختـه يې وپيژند له. . . او که نه دغه يې ونه پيژندل نو ...

په لوړ مثال کې خپل ځان، خپل تاريخ، خپل قوم او خپل هيواد هر يو د مفعول په توګه دي چې د جنس او عدد له مخې مفرد ، مذکر ګڼل کيږي نو فعل يې هم د مفعول سره په همـاغه توګه (وپيژاند)

---

[1] دجنس، عدد، شخص دريواؤوله مخی سمون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمون لري. او بيا (خپله خاوره) (خپله ختېه) د مفعول په توګه ښځينه مفرد جنس دی او فعل يې ښځينه جنس مفرد په توګه ورسره سمون کوي.

همدارنګه (ونه پېژندل) د جمع په توګه د مخکنيو برخو له پاره د جمع په صورت کې د ډېرو مفعولونو سره سمون او مطابقت ښودلی دی.

ج: د متعدي مجهول فعل سمون:

په هغو جملو کې چې دغه ډول متعدي فعلونه وي د فعل (مسند) سمون او مطابقت په دواړو زمانو کې (ناتېره = تېره) د مفعول سره ضروري دی ځکه چې دلته د فاعل د نيشتوالي په وجه مفعول د نائب فاعل (مسند اليه) وظيفه ترسره کوي او په دې وجه ورته د فاعل نائيب هم وايي.

1- متعدي مجهول فعل په اوسنۍ زمانه کې:

اوس نوی پلان جوړيږي. اوس نوي پلانونه جوړيږي.

تاسي ځورول کيږئ. دوي او مونږ ځورول کيږو.

په دغو مثالونو کې (نوی پلان) (نوي پلانونه) (تاسی) دوي او مونږ مفعول (نايب) او فعل ورسره سمون لري.

2- متعدي مجهول فعل په تېره زمانه کې:

کور وساتل شو	کورونه وساتل شول
ونه پرې شوه	مضمونونه وليکل شول
ځمکه خړوبه شوه	ونې پرې شوې
مضمون وليکل شو	ځمکې خړوبې شوې

په لوړو مثالونو کې کور، مضمون (نرينه، مفرد) کورونه، مضمونونه (نرينه، جمع) دي. فعلونه يې هم د مفرد او جمع صورتونه ښيي. همدارنګه (ونه، ځمکه) ښځينه مفرد نومونه دي او (ونې، ځمکې) د ښځينه جمع نومونه دي نو فعلونه ورسره د جنس، عدد له مخې په هم هغه ډول سمون لري.

يادونه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(په پښتو ژبه کې کله په یوه مجهوله فعلي جمله کې د مفعول سره فاعل هم په ارتباطي حالت کې راوړل کیږي مګر په فعل باندې دغه فاعل مخامخ اثر نه اچوي نوځکه یوازې د مفعول تابع ګڼل کیږي[1] لکه:

دا لیك د ملالۍ له خوا لیکل شوی دی. دا لیکونه د ملالۍ له خوا لیکل شوي دي.

په پښتو ژبه کې د مجهول فعل یو بل شکل هم شته چې دلته هم مفعول د نائب فاعل حیثیت لري لکه: دا هلك وهل غواړي، هلته تلل غواړي. ده وهل غوښتل.

دا جملې د معنا له مخې د مجهول فعل رنګك لري ولې چې وهونکی او تلونکی په کې نه ښکاري خو په لفظي توګه د معلوم فعل رنګك لري، خو بیا هم فعل په کې د مفعول تابع دی چې ورسره سمون لري.

د پښتو ژبې په هغه ډله فعلونو کې چې کومکي فعل او یو اسمي جز (نوم، صفت، قید ، عدد) سره یو ځای اسمي، فعلي ترکیبونه یې جوړ کړي وي چې مطلق فعلي مونډ جوړ وي په دغه ډله فعلونو کې د فعل لومړنۍ برخه (عنصر) صفت، قید) هم د جنس عدد له مخې د فاعل یا مفعول سره سمون ښیي.

بیلګې: د ناتیرې زماني بشپړ شکل:

زه جوړ شم. ته جوړ شې. زه جوړه شم. ته جوړه شې. ځلمی روغ دی. ځلمی ناروغ دی. ملالۍ روغه ده. ملالۍ ناروغه ده.

د تیري زماني بشپړ صورت:

زه جوړ شوم. ته جوړ شوې. دا جوړه شوه. دوی جوړې شوې.

مېلمه لوند شو. کوربه ړوند شو. مېلمنه لمده شوه.

میلمانه لاندہ شول. کوربانه ړانده شول. مېلمنې لمدې شوې.

همدارنګه فعلی صفات د نژدې او لرې تېرې زماني په ترکیبونو کې هم د اسمي صورتونو په څېر د جنس، عدد څرګندونه کوي لکه:

زه تللی یم (مذکر) زه تللې یم (مونث) یا سړکال ښه باران ورېدلی دی، سږکال ډېره واوره ورېدلې ده.

---

(1) پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر 2 وك 1370 لمریز کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه کله هم د مفعول او د مرکب فعل داسمي (عنصر) په منځ کې مطابقت ليدل کيږي ولی په اصل کې د جملې دفعل او فاعل ترمنځ مطابقت له ورايه ښکاري.

زه به ميوه پاکه کړم. زه به ناك پاك کړم:

دلته (زه) فاعل دی او د کړم سره مطابقت لري ولې (ميوه) مفعول يې د فعل داسمي برخې (پاك) سره د جنس او عدد له مخې مطابقت ښکاره کوي.

ځکه ميوه مونث نوم دی (پاکه) مونث شکل لري اوٴ(ناك) مذکر (پاك) هم مذکر دی يا دا بل مثال د جمع په صورت کې ګورو:

مونږ به ميوې پاکې کړو. زه به منې سپينې کړم.

بله مهمه خبره د مسند اليه او مسند د سمون په برخه کې داده:

په هغو جملو کې چې قيدونه د فعل د متعلقاتو په توګه راغلی وي نو دغه قيود بيا د فعل نه دمخه راځي او دفعل ځرنګوالی او کيفيت ښيي. قيود د مطابقت او سمون له مخې[1] د فعل سره فعلی غونډ جوړوي، نوځکه که چېرې يو فعل د فاعل تابع وي نو دغه مربوطه قيود هم د فاعل تابع ياورسره سمون کوي. يا په بله وينا قيدونه هم د فاعل د پاره تصريف کيږي لکه:

1- د لازمی فعل سره د قيدونو استعمال او سمون: که چېرې قيد د لازمي فعل سره راشي نو بيا قيد او لازمي فعل د فاعل سره سمون کوي (په دواړو زمانوکې).

مفرد – زمرك د ځپلواکۍ په جشن کې توند توند ګرځي (ګرځيد).

ملالۍ د ځپلې خور په واده کې توده توده ګرځي (ګرځيده)

جمع، پوه خلك د ژوند په ډګر کې پاخه پاخه قدمونه ږدي.

دغه مېلمنې تودې تودې ګرځي. (ګرځيدې).

د متعدي فعل سره د قيدونو استعمال او مطابقت:

د متعدي فعل سره په اوسنۍ زمانه کې فعل د فاعل سره سمون ښيي او قيد د مفعول سره مطابقت ځرګندوي:

زه دغه ليکوال پوخ پېژنم زه دغه ليکوالان پاخه پيژنم

زه دغه ليکواله پخه پېژنم زه دغه ليکوالې پخې پيژنم

---

(1) مطلقی أل ترکيبونه د جنس، عدد، شخص له مخ د فاعل او فعل سره سمون ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغو مثالونو کې فعل د فاعل سره سمون کوي مګر په دغو جملو کې پوخ د پېژندل سره يو مرکب فعل (متمم) جوړ کړی دی نو دغه د فعل اسمي جز، د مفعول سره مطابقت کړی او دفعل دويم توکی يې (پېژندل) د فاعل سره سمون ښودلی دی.

2- متعدي فعل او قيد په تيره زمانه کې:

بېلګې: ما دغه سړی پوخ وپېژند .	(مفرد مذکر).
مادغه ښځه پخه وپېژنده	(مفرد مونث).
مادغه هلکان پاخه وپېژندل	(جمع مذکر).
مادغه تور سرې پخې وپېژندلې	(جمع مونث).

په دغو مثالونو کې فعل او قيد په ګډه (دواړه) د مفعول سره سمون لري.

3- په متعدي مجهولو فعلونو کې هم داسې راوړو:

1- ناتيره زمانه.

ډوډۍ تو ده توده خوړ له کيږي.	ډوډۍ تودې تودې خوړلې کيږي.

2- تيره زمانه:

ډوډۍ ګانې سړې سړې خوړل کيدې.	ډوډۍ ګانې سړې سړې وخوړل شوې.

دلته ګورو چې په دواړو زمانو کې فاعل نشته ډوډۍ ګانې مفعول (د فاعل نايب) دي نو فعل او قيود يو ځای ورسره سمون ښيي.

د موضوع د ښه روښانولو د پاره په لاندې توګه د جملو داجزاو ترمنځ لومړۍ د عدد بيا د جنس او وريسې د شخص له مخې برابرتيا او سمون سره د مثالونو راوړو:

1- په جمله کې دعدد له پلوه د مبتدا (مسند اليه، فاعل) او خبر (مسند ، فعل) مطابقت:

ليدل کيږي چې په پښتو ژبه کې فعل د فاعل يا د مفعول دپاره تصريفيږي نو په دغه صورت کې فعل د فاعل يا مفعول سره تابعيت او مطابقت ځرګندوي په دې معنا که د جملې (فاعل، مفعول مفرد يا جمع وي نو فعل يا خبر هم د مفرد يا جمع په توګه راځي لکه:

1- چې (فاعل (مسند اليه) مفرد وي.

1- دی دهاتي په غوږ کې ويده دی.	2- هغه په کومو چرتونو کې ډوب دی.
3- ځلمی د برکلي د خان نوکر دی.	4- ځلمی ګرم نه دی بلکې ملالۍ ګرمه ده.

2- فاعل (مسند اليه) د جمع عددوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ادب کې د قلندر په نامه څلورتنه شاعران تېر شوي دي.
- دوي لاخبرنه دي.   دوي د چا نوکران دي.
- د پښتونخوا په سیمه کې درې لوی ادبي مرکزونه منځ ته راغلي دي.
- دوي لاخبرې نه وې چې کډې رواني شوې.
د مفعول مثالونه:
ملالۍ کتاب ولوست (مفعول مفرد ، مذکر).
اڅك کتابچه ورکه کړه. (مفعول مفرد ، مونث) ملالۍ کتابونه ولټول، ولوستل (مفعول جمع مذکر).
ده کتابونه ولیکل، (مفعول جمع مذکر)، ده کتابچې راوړلې (مفعول جمع مونث) دې مقالې ولیکلې (مفعول جمع مونث).

2- د جنس مطابقت اوسمون:

د جنس سمون په دې معنا ، که د جملې فاعل (مسند الیه) د جنس له پلوه ښځینه جنس وي نو بیا (فعل، مسند) مونث راوړل کیږي. او که نارینه جنس وي نو بیا فعل مذکر کارول کیږي.
د مبتداء او خبر سمون په اسمیه او فعلیه جملو کې لازمي دی.
1- پسرلی راغی 2- ژمی ولاړ (تېر شو) 3- پخوانۍ دوره تېره شوه. 4- ملالۍ په دې لاره تېره شوه.
5- پخواني کارونه تېر شول 6- پخوانۍ زمانې تېرې شوې.
په اسمیه جمله کې:
1- دغه کتاب زما د ورور دی. 2- دغه کتابچه زما د ورور ده.
په اسمیه جملو کې چې د مبتداء او خبر برخې دواړه اسمونه وي نوکومکي فعل د نژدې والي په وجه د خبر تابع کیږي.
مسند الیه + مسند + اسناد
1- ظلم زور دی. (مذکر) 2- پوهنه رڼا ده (مونث).
ظلم ګناه ده.   علم رڼا ده.   علم روښنایي ده.   څورونه ظلم دی.
د فعل سمون د مفعول سره د جنس له مخې:
الف: مفعول (جمع مذکر) + فعل (جمع مذکر).
ګلان وکرل شول. دیوالونه اخیږ شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: مفعول (جمع مونث) + فعل (جمع مونث).
مقالې خپرې شوې. ورځپاڼې وویشل شوې.
مفعول د (نایب فاعل) مسند الیه دنده تر سره کوي.
په ماضي متعدي معلوم فعل کې د فعل مطابقت له مفعول سره د جنس له مخې:
الف: فاعل + مفعول (مذکر) + فعل (مذکر).
مالیار باغونه اوبه کړل. مالیار ګلان وکرل.
ب: فاعل + مفعول (مونث) + فعل (مونث).
بڼوال د ګلانو غونچې جوړې کړې.
بڼوال د ګلانو سرې سپینې ګیډۍ راوړلې.
یادونه: په هغو جملو کې چې دمبتدا برخه دوه نومونه د عطف په توګه راغلي وي هم د جمع حکم لري د جنس له مخې د جمع مذکر یا جمع مونث حکم لري او فعل ورسره په هماغه توګه سمون کوي.
الف: 1- دا چاینکونه او پیالې ماتې شوي دي. 2- پیالې او چاینکونه مات شول. 3- د ښار کوڅې او سړکونه خراب دي. 4- سړکونه او کوڅې خرابې دي. 5- هلکان او نجونې رابللې شوې دي. 6- نجونې او هلکان رابلل شوي دي.

3- د مسند الیه او مسند سمون د شخص له مخې:

په جمله کې د شخص سمون دا معنا لري چې فعل (مسند) باید د هر یوه وګړي (شخص) (1-2-3) سره سم راوړل شي.
که په جمله کې د جملې فاعل یا مفعول (1-2-3) وګړي وي فعل ورسره سم د (1-2-3).
وګړي له پاره سمون کوي.
الف: فاعل (مسند الیه) لومړي شخص + فعلی ریشه + د لومړي شخص مقید مورفیم (فعلي خاتمه) لکه: چې ارمان کوم تاله به ژړاته نه درځم.
په دغه مثال کې (کوم)، (درځم) د لومړي شخص ټاکنه او مطابقت دی. بله بیلګه:
1- زه یوې فیصلې ته راغلی وم. 2- زه خو دلته پاتې کیدای نه شم.
ب: فاعل (مسند الیه) دوهم شخص + فعلی ریشه + د دویم شخص مقید مورفیم (فعلی خاتمه ته راغلې. چیرې تللې (تللی) وې؟ تاسې راغلئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: فاعل دریم شخص + فعلی ریشه + د دریم شخص مقید مورفیم (فعلی خاتمه):
دی راغی. دوي راغلل. دا راغله. دوي راغللې.

په پښتو ژبه کې د مطابقت ځینې نورې قاعدې:

اول: په پښتو ژبه کې په لاندې مواردو کې فعل (خبر) د جمع په توګه راوړل کیږي.
1- په هغو جملو کې چې مسند الیه (فاعل) او (مفعول) د جمع عدد په توګه (نومونه، ضمیرونه، صفتونه) راغلی وي نو فعل د فاعل یا مفعول سره د مطابقت په ډول جمع راځي لکه:
فاعل (جمع عدد) + فعل (جمع عدد):
هلکان راغلل. نجونې راغللې. مبتدا (جمع- عدد مذکر) + خبر (جمع عدد مذکر).
کاغذونه پر میز پاندې پراته دي.
مبتدا (جمع عدد مونث) + خبر (جمع عدد مونث) کتابچې پرمیز باندې پرتې دي.
دویم: په هغو جملو کې چې فاعل یا مفعول (مسند ،الیه، فاعل) د عطف په صورت کې دوه نومونه (یو مذکر بل مونث) وي صفات د کومکي فعل له ترکیب سره د قاعدې له مخې د نژدې فاعل یا نژدې مفعول تابع کیږي.
1- د مفرد په ډول نومونه د جملې مسند الیه، مسند .
د خوشحال خان په افکارو کې ملي جذبه او جوش پروت دی.
یا داسې هم راځي: ملي جذبه او جوش د خوشحال خان په افکارو کې پروت دی یا په دې توګه:
د حمید بابا په اشعارو کې مجاز او استعاره پرته ده.
همدارنګه په دې لاندې مثال کې هم ګورو چې د جملې مسند الیه (مفعول) هم دوه نومونه (مذکر- مونث) دي چې د جملې وروستۍ برخه (فعل) د نژدې مفعول سره سمون لري.
دوي قانون او لاره برابره کړه. دوي لاره او قانون برابر کړ.
دریم: که چیرې مسند الیه (فاعل) یا (مفعول) د جمع نومونه وي[1] د عطف په صورت کې راشي نو بیا مسند (فعل) نژدې فاعل یا مفعول تابع دی. هلکان او نجونې راغلې.
نجونې او هلکان راغلل.

---

[1] یو جمع مذکر او بل جمع مونث وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم: که چېرې داسې جملې وي چې فاعل (مسند اليه) يا نايب فاعل (مفعول) دوه هم جنسه نومونه د عطف په توګه راغلي وي نو فعل هم د جمع په توګه ورسره راځي لکه:

1- نارينه نومونه

نوم + او + نوم + فعل

اڅك او بريالى لاړل.

زمرك او اڅك راروان دي.

ښځينه نومونه

نوم + او + نوم + فعل

ملالۍ او توريېکۍ لاړلې

پاڼه او لښته راروانې دي.

ملالۍ او غازي ادې د جګړې قهرمانې ښځې دي.

2- د مفعول په توګه:

فاعل + مفعول + فعل

مذکر

مونږ اڅك او زمرك وليدل.

فاعل + مفعول + فعل

مونث

مونږ ملالۍ او توريېکۍ وليدلې

پنځم: كه د جملې فاعل يا مفعول دوه نومونه يو نارينه او بل ښځينه جنس د عطف په صورت کې راغلي وي فعل د جمع مذکر په توګه راځي لكه:

فاعل

نارينه + او + ښځينه

اڅك او ملالۍ له ښوونځي څخه راغلل.

فاعل

ښځينه نوم + او + نارينه نوم

ګلالۍ او خلمى له ښوونځي څخه راغلل.

د مفعول مثال:

فاعل + مفعول + فعل

(مذکر) نارينه او (مونث) ښځينه

ماناك او منه وخوړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مامنهه او ناك و خوړل.

شپږم: خبر د جمع په توګه هغه وخت راځي چې د جملې فاعل او يا مفعول د جنس نومونه وي.

1- اوبه پاکې دي. او به رواني شوي

2- غنم پاك دي. په کرونده کې غنم شنه شوي دي.

په ژرنده کې غنم اوړه شوي دي.

د مفعول په توګه: د جنس نومونو سره فعل دجمع (عدد ، جنس) په توګه راځي لکه:

1- هغه اوبه تويې کړلې. 2- بزګر غنم وکرل. 3- په ژرنده کې غنم يې اوړه کړل.

4- په تيم کې يې تيل راوړل. 5- دوي ډير غوړي وخوړل.

اووم: که په جمله کې مسند اليه (فاعل) د عدد (شمير) نومونه وي پرته له يوه څخه د نورو ټولو اعدادو سره فعل د جمع په توګه راځي لکه: دوه لاړل. دري کښيناستل. دوې پاڅيدلې. څلور-پنځه – شل پاڅيدل.

ب: عدد د مفعول په توګه: دوه مې وليدل. دري مې وليدلې، څلوريې ويرځول. لس يې وتښتول.

اتم: هغه وخت فعل د جمع په توګه راځي چې مصدر (فعلی نوم) د مفعول په توګه د متعدي ماضی فعل سره راغلی وي لکه:

دوي د خان سره ښه کرل ريبل کړي دي. مونږ ورسره ليدل کتل وکړل.

ده وهل کړيدي. هغه ښکنځل کول.

نهم : الف) که د (څو ، څوك) استفهامي ضمير د فاعل په توګه راشي خبر يا فعل د جمع په توګه راځي. څوك د مفرد د پاره هم راځي.

څورا غلل؟ يا څو تنه راغلل؟

څو ناست دي؟ څو تنه ناست دي؟

څو کښيناستل؟ څو ناست دي؟ څوك ناست دی؟ څوك ناست دي؟

ب: که د څه، څو ، څومره استفهامي ضميرونه په جمله کې د مفعول په بڼه راغلي وي (خبر، فعل) جمع راځي.

1- څه دې ليدلي دي 2- تا څه وليدل

3- ما څه وکتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- څه مې ولیکل یا ونه لیکل.

5- نه یې څه وکتل او نه یې څه ولیدل.

2- څو دې راوړل؟ څو یې وخوړل؟

3- څومره دې وړل؟ څومره دې وکړل؟ ماڅومره زیات وخوړل؟

مرکب ترکیبی بڼه هم دغه قاعده ساتي لکه: یو څه مې ولیکل. څه ناڅه مې کړي دي، څه نا څه یې لیکلي دي.

لسم: په هغو جملو کې چې (مسند الیه، فاعل، مبتدا) د (1-2-3) شخصي ضمیرونه وي په دې معنا چې د یوه نه زیات ضمیرونه د عطف په صورت کې راغلي وي نو (مسند ، فعل، خبر) د جمع په توګه راځي.

الف- 1- لومړی شخص + او + دوهم شخص + فعل.

زه او ته به سره خبري کوو.

2- لومړی شخص + او+ درېیم شخص + فعل

زه او (دی یا دا) به سره ګورو.

3- لومړی شخص دوهم شخص + دریم شخص + فعل

زه ته او (دی، دا) به سبا ننګرهار ته ځو.

ب: دویم شخص + او + درېیم شخص + فعل

1- ته او (دی، دا) به کورونه جوړ کړئ.

2- ته او هغه به راشئ.

3- (دا ، دی او ته به ولاړ شئ.

په لوړ و مثالونو کې لیدل کیږي چې فعلونه د جمعې په بڼه راغلي دي او دفعل د جمع صیغه د الف (1-2-3) مثالونو کې د لومړي شخص په توګه جمع شوی او دب (1-2-3) مثالونو کې د دوهم شخص د جمع په توګه راغلي دي[1].

ب: ترتیب: د پښتو ژبې په جملو کې د کلمو د ترتیب مسایل:

---

(1) په پ تو ژبه ک 2-3 شخص د لومؤي شخص تابع وي.

- شخص د دوهم تابع کیإي همدغه قاعده په مفعولي صورت ک هم را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصل کې ترتيب د جملو، غونډونو د اجزاو ترمنځ يو ټاکلی نظم او ترتيب څخه عبارت دی چې دغه اجزاوې بيا په خپلو منځو کې نحوي رابطې ولري.
د يوې جملې د اجزاو د ترتيب څخه مطلب په يوې جملې کې د جملې درغنده توکونو (مورفيمونو او کلمو) د پرله پسې راوړ لو ترتيب او د هغو اجزاو نظم او ترتيب چې د جملې برخې (اجزا) جوړ وي په نظر کې نيول کيږي. په لاندې توګه يې شرح کوو:
اول – په پښتو ژبه کې دجملې د اساسي غړو ترتيب:
لومړی د جملې اساسي غړي (فاعل، مسند اليه) او (فعل، مسند) په پام کې نيسو. ددې له پاره چې د جملې د غړو د دريځ په باب څرګندونه وشي ښايي دا زياته کړو، چې په پښتو ژبه کې يوه جمله لږ تر لږه د دوو اساسي برخو څخه لاس ته راځي:
الف: مبتدا (مسند اليه فاعل) چې په جمله کې ديوه اسمي توکي يا اسمي غونډ يا غونډونو څخه جوړ شوي وي.
ب: خبر (مسند-فعل) چې په جمله کې د يوه فعل يا فعلي غونډ يا غونډونو څخه جوړ شوي وي.
په دغه اسمي او فعلي ترکيبونو (مسند اليه او مسند) کې د بېلا بېلو توکونو داجزاو ترتيب او ټاکنه او د هغوي رابطه په هرې ژبې کې جلا او بېلې ځانګړني لري.
په پښتو ژبه کې يوه ډېره لنډه جمله يوازې د يوه فعلي صورت څخه هم لاس ته راځي. ځکه فعلي صورت د فعل، مونږ د اصل او فعلي خاتمې سره د مسند او مسند اليه وظيفه تر سره کوي.
لکه: ګور + م ولاړ + و تللی + وم پاڅيدلي + يم.
(که څه هم دلته د مستقيم فاعل (نوم) ذکر په جمله کې نشته).
همدارنګه د فعل سره داسمي ډلو ترکيبونه اداتي ډلو ترکيبونه هر يو ځان ته يوه جمله جوړ وي.
پاڅيږه! دلته راشه! خبره واروه!
لاس اوږ دوم. ورتلل شو. هلته راغلی.
په لوړ ومثالونو کې د شخص، عدد ډله د فعلي پسينو (خاتمو) په واسطه څرګنديږي. لومړي درې مثالونه ددويم شخص مفرد، څلورم مثال د لومړی شخص مفرد، پنځم مثال د لومړي شخص جمع، شپږمه بيلګه ددويم شخص جمع جملې ښيي. په دې توګه د څرګند نوم فاعل ذکر نشته يا حذف دی.

دويم: په نحوي جوړښت کې د جملو داجزاو (کليمو) ترتيب:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرګنده ده،چې په پښتو ژبه کې يوه جمله د دوو اساسي (اصلي) برخو (مسند اليه او مسند) څخه جوړه يا ترکيب شوې وي په هغو جملو کې چې لازمي فعل يا متعدي معلوم فعلونه راغلي وي نو د نومونو و جملو فاعل ځانته او يا د خپلو مربوطه توکونو سره د مسند اليه (مبتدا) په توګه راځي. او که دجملې فعل متعدي مجهول وي نو بيا مفعول ځانته يا د خپلو مربوطه توکونو (اجزا) سره د مسند اليه په توګه راځي.

لازمي فعلونو کې قيدونه، نومونه، عددونه او نور ادات ارتيکل د فعل سره د متعلقاتو (مربوطاتو) په توګه د جملې د مسند په حيث راځي. يوازې په متعدي معلوم کې ورسره مفعول (Object) هم د فعل د متعلقاتو بشپړونکي برخې په توګه وي. د موضوع دروښانولو له پاره د مسند اليه او مسند متعلقات هر يو جلا جلا په لاندې مثالونو کې تر څېړنې لاندې نيسو.

الف: د مسند اليه (فاعل) متعلقات (توابع):

په پيل يا مبتدا کې فاعل (نوم) د خپلو توابعو څخه وروسته راځي يعني فاعل (مسند اليه اصلي زړی تر ټولو مربوطه بر خو وروسته راځي تر فاعل (نوم) د مخه د فاعل نژدې ټاکوونکي لکه (صفت، عدد ، نوم، ادات) راځي او په پاي کې (نوم) راورل کيږي.

دمسند اليه توابع د صفت او بيان په توګه يا د تاکيد په شکل او يا به د بدل او عطف په بڼه وي په مبتدا کې د اجزا و ترتيب داسې راځي:

لازمي فعل سره:

1- مبتدا (فاعل + خبر (فعل)

(يوازې د يوه نوم په توګه) هلك + راغی.

(د نوم مربوط برخه (صفت + نوم)- هوښيار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (قيد + صفت + نوم) ډير هوښيار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (تاکيد + قيد + صفت +نوم) (خورا ډېر هوښيار هلك + راغی.

(ټاکلی عدد + تاکيد + قيد + صفت + نوم) يو خورا ډېر هوښيار هلك + راغی.

معينه ټاکلی عدد + توصيفي ترکيب:

اشاره + عددي مرکب ترکيب، دغه يو خورا ډير هوښيار هلك + راغی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتيب صفت تر موصوف د مخه عدد تر معدود د مخه او اشاره تر مشار اليه د مخه ذکر شوی دی او اړيکي ددغو ترکيبونو ترمنځ د مطابقت په اساس شته دی ځکه په پښتو ژبه کې صفت د موصوف او عدد د معدود سره د (عدد، جنس، حالت) له مخې مطابقت لري.

2- همدارنګه که مبتداء اضافي ترکيب وي نو د قاعدې سره سم مضاف اليه د مضاف څخه د مخه راځي او په همدې توګه د مضاف نورې مربوطه برخې هم د مضاف څخه مخکې راځي.

مبتداء (فاعل) + خبر (فعل)

د + مضاف اليه + مضاف + خبر (فعل)

د ځلمي ورور + پاڅيد

د ځلمي کشرى ورور + راغى

د ځلمي تر ټولو کشرى ورور + بريالى شو

د ځلمي تر ټولو يو کشرى ورور + راغى

په دغه ترکيب کې د اضافت (د) تر ټولو برخو د مخه راځي.

ب: د مسند (فعل) متعلقات:

د فعل مربوطات (اسمونه، اشاره، استفهامي ضميرونه، عددونه، قيدونه، ادات ارتيکل) او داسې نور وي.

په خبر کې فعل (اصلي- کومکي) د فعل د متعلقاتو څخه وروسته راځي. د فعل (اصلي، کومکي) څخه د مخه په متعدي معلومو فعلونو کې مفعول دمخه او د مفعول څخه د مخه بيا د مفعول مربوطات راځي. که چېرې په جمله کې قيود راغلي وي هغه هم زياتره د مفعول څخه مخکې راځي.

که دوه قيد ونه يويې د زماني او بل يې د ځاى په خبر کې راغلى وي نو د زماني قيد د ځاى څخه يا بل کوم قيد او مفعول څخه دمخه راځي. د ځاى قيد کله هم د مفعول څخه وروسته راتلاى شي.

لاندينى بېلګې ګورو:

فاعل ______________________ (فعل)

زه -- راغلم

زه -- پرون راغلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی --- پـرون لـه ننګرهـاره راغی

دی -- پرون له کندهاره کابل تـه راغی

اڅك پرون له خپل ورور سره له کندهار څخه کابل ته راغی.

اڅك له خپل ورور سره پرون له کندهار څخه کابل ته راغی.

بل مثال: متعدي فعل:

مسند اليه ________________________________ مسند (فعل)

فاعل	مفعول	فعل
زه	کتاب	لولم
زه	یوکتاب	لولم
زه	یو ډیر ښه کتاب	لولم
زه	نن یو ډېر ښه کتاب	لولم
زه	نن په کتابتون کې یو ډیر ښه کتاب	لولم
زه	نن په کتابتون کې د ملالی د خور هغه ښه کتاب	لولم

د خبر په برخه کې ګورو چې فعل تر ټولو مربوطه اجزاو وروسته راغلی چې فعلي ترکیب یې جوړ کړی دی نو په دې اساس ددغه ترکیب زړی هم همدغه فعل دی.

په پښتو ژبه کې د مسند اليه (فاعل) دريځ:

په وړاندې پاڼو کې مودا څرګنده کړه چې د قاعدې سره سم مسند الیـه (فاعـل)، د جملې پـه سرکې یا دجملې لومړۍ برخه جوړ وي نو دغه قاعده په ډېرو ځایونو کې پوره سمون لري.

څنګه چې د پښتو ژبې د نثر او نظم لمن ډېره پراخه ده او په ادبي او هنري برخو کې داسې ډېرې بېلګې موندلای شو، چې په هغو کې فاعل دجملې په سريا پـه منځ کې د قیـدونو څخه وروسـته یـا خو کله د جملې په پاي کې راغلي وي نو د موضوع د روښانو لوله پاره مثالونه راوړو:

الف : مسند اليه (فاعل) دجملې په سرکې:

1- قافلې په کابل کې ددمې کولو په نیت واړول.

2- پښتو مرکه جوړه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- کاروان بېرته راوګرځېد په کندهار کې يې د ميرويس او احمد شاه په لوی انګړ کې د دمې ځای ومونډ.

4- د سهر سپيدې و چاودې او قافلې خپله لارو مونډله.

5- رهبر د مخه شو او ننګيالی کاروان ورپسې ګړندی روان شو.

6- د پوهنې رڼا وپرکېدله وريسې د کابل پوهنتون د باغ وبڼ نه پښتو (ورمه) خپره شوه.)

په پورتنيو جملو کې قافلې، پښتو مرکه، کاروان، د سهر سپيدې، قافلې، رهبر، ننګيالی کاروان، د پوهنې رڼا، پښتو ورمه د جملو مسند اليه، فاعل په توګه ښودلي شو او د جملو په لومړ يو (سر) برخو کې راغلي دي يوازې (د پښتو ورمه) د نايب فاعل په توګه د جملې مسند اليه د قيودو څخه وروسته او د فعل څخه د مخه ځای لري.

ب: مسند اليه (فاعل) دجملې په منځ کې:

په دغه صورت کې معمولاً د زيات اهميت له کبله د مفعول يا قيودونه وروسته راځي.

1- فاعل د مفعول نه وروسته: داسې غميدلي خلك مانه دي ليدلي. د سيلاب مخه چانيولې ده؟

2- د زماني د قيد څخه وروسته: همدغه وخت دوی خپله ژبه پښتو په خپله سيمه او ورشو کې لکه برېښنا وځلوله.

3- دمکان قيدنه وروسته: خو او شا د پښتو پيلوځي ولګېدل.

د زمان او مکان قيود يو په بل پسې د مسند اليه نه دمخه راغلي وي:

پنځه ويشت کاله پخوا هلته د پښتو مجله راووتله. په اشعارو کې دغه قاعده معموله ده لکه چې د خوشحال خان دغه لاندې شعر ګورو:

لنګر کوټ مغلو ساز کړ
زه په ننګ بيا د افغان شوم

په لومړي بيت کې لنګر کوټ مفعول (مغلو فاعل (سازکړ) فعل.

ده ودې ته وې ليلا که له تابيل شم
د هجران په تيغ به زه په زړه غلبيل شم

ج: مسند اليه (فاعل) د جملې په پای کې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه طریقه هم د پښتو د شعري او ادبي نثري ژبې خاصه ممیزه ده، چې د عادي محاورو او جملو سره توپیر لري.

مثال:

د خوشحال قدر که اوس په هیچا نشته
پس له مرګه به يې یاد کا ډېر عالم

په دویم نیم بیتی کې (ډېر عالم) د فاعل په توګه د بیت په پای کې راغلی دی.

هرګز به توبه نه کړم د ښه مخ له ننداړو زه شیخان پیران دې واوري دایم وایم په نارو زه
(خوشحال)

(زه) د جملې فاعل په وروستی برخې کې راغلی دی.

په پښتو کې دمسند (فعل) دریځ:

الف- : هسې خو په حقیقت کې فعل (مسند) دجملې په پای کې راځي لکه:

1- پښتنو هر ډول مبارزې ته ملاتړلې وه.

2- کوم کام چې یو ځل د ازادۍ خوند بیاموسي نو بیا هغه په خوښۍ د غلامۍ رسۍ پښوته نه اچوي.

3- په سبا باندې میرویس خان د کندهار ټول اولس راغونډ کړ.

ب: فعل (مسند) د جملې په منځ کې:

دجنون ځنځیر مې پریوت وګریوان ته
چې په زړه مې ستا د زلفو سودار اغله

په اول بیت کې (پریوت) د جملې فعل دی.

ورك به نه شي له مشرقه تر مغربه
که د علم رهنما کاندي پیدا ځوك
زړه زما ډك دی له میني د وطن
خپل وطن ماته عزیز دی تر خپل تن

ج: مسند (فعل) راتګ دجملې په سرکې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعري ژبه کې خو خامخا دغه ترتيب زيات ليدل کيږي مګر کله هم پرته له شعر څخه په ځينو مواردو کې فعل د مخه راځي چې مونږ به يې په بېله برخه کې راوړو:
په دې برخه کې اوس يو څو نور مثالونه راوړو.

راغلــه ليــونی لــيلا پــه نـــاز
ښکـــار کـــوي د زړونـــو لکــه بـــاز

دلته (راغله) او (ښکار کوي) تر نورو برخو دمخه راغلی دی.
يا: يم اتل د زما نوزه د تاريخ د کار ناموزه

دريېم: په پښتو ژبه کې دجملې په جوړښت کې د غړو (اجزاو) د پرلـه پسې والـی قاعدې:

الف: دلته بايد ووايو چې دجملې اجزا د جملو په ډولونو پورې هم اړه لري. که جمله اسمي وي د کلمـو ترتيـب ډېـر سـاده او اسـان دی او دجملې بـرخې، اول مـسند الـيـه بيـا مـسند او دريـيم (ربـط (کومکي) فعل راځي ولې که چېرې فعلي جملې وي پـه سـاده او ازادو جملـو کـې لومړی فاعـل بيـا فعل يا 1- فاعل، 2- مفعول، 3- فعل راځی مګر په مقيدو جملو کې:
1- فاعل 2- زمانی 3- مکانی 4- نور قيدونه 5- فعل راځي.
دغه موضوع په لاندې مثال کې ګورو:

1- فاعل	فعل (لازمی، متعدي)
تڼول	راغلل
2- فاعل	مفعول – فعل
بلبلان	نغمې وايي
3- فاعل	غير صريح مفعول، صريح مفعول- فعل
بريالي	ماته يو قلم، راکړ.

4- فاعل + قيد زمان + قيد مکان + غير صريع مفعول + صريح مفعول + فعل

بريالی	نن	دلته	ماته	کتابونه	راکړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- فاعل + قید زمان + د مکان قید + د حالت قید + مفعول + فعل

بریالی نن دلته ژر ژر کتابونه غونډوي

په دي توګه د فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات راوړل کیږي. لومړی د ظرف قیدونه بیانور قیدونه او مفعول راځي او په پاي کې فعل راځي.

په هغو جملو کې چې د زماني او ځای قیدونه راغلي وي، د زماني قید تر مکاني قیدد مخه راوړل کیږي. لکه:

زه پرون په تلوار له کوره پوهنتون ته ولاړم.

فاعل، قید زمان، حالت، پیل ځای، تم ځای، فعل.

په دغه جمله کې د فعل مربوطات چې څلور توکي دي د اهمیت له مخې وړاندې وروسته کیداي شي.

په متعدي فعلونو کې هم په دي توګه راځي:

ده پرون په بازار کې په تلوار دیوه دوکاندار څخه خپل زوي ته یو کتاب واخیست.

په مجهولو فعلونو کې د فاعل پر ځاي مفعول راوړل کیږي او نور مربوطات هم ورسره راځي مګر شمیر یې لږ دی.

ملالۍ پرون په کورکې ورټل شوه.

بله دا چې که د جملې مفعول شخص یعنې پوهمن وي نو هغه دفعل د نورو مربوطاتو څخه د مخه راوړل کیږي لکه:

ما خلمی له ځانه سره بازار ته بوت

زه توریالی له ځانه سره کور ته بیایم

ما توریالی د کار له پاره د ځان سره راوستی دی.

ما توریالی د بریالي سره یو ځای مکتب ته استولی دی.

په دي صورت کې علتي او معیتي قیدونه هم د مفعول څخه وروسته راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- په پښتو ژبه کې دجملې اجزا د تاکيد او ياد زياتې توجه دراګرځولو له پاره وړاندې وروسته کېږي. د مثال په توګه که څه هم مفعول په عادي جملو کې د فعل سره جوخت راوړل کيږي ولې د زياتې توجه او اهميت له مخې د فاعل نه مخکې راځي.
لکه : د کندهار زوړ ښار احمد شاه بابا جوړ کړ.
يا دا بل مثال: د ګلانو سرونه وړمو ورو او په خيال سره ښورول. زما کتاب تا چاته ورکړ.
په دې جملو کې د کندهار زور ښار، د ګلانو سرونه، زما کتاب مفعول ګڼل کيږي او تر فاعل د مخه راغلي دي.
4- په پښتو ژبه کې که د جملې فاعل نا خپلواك ضميرونه وي د شخصي ضمير د غير اصلی حالت په ځاي راغلی وي نو مفعول ترينه د مخه راځي. د پښو ترپامې تر غوږ شوه. دوي مې وليدل. او به دې راوړې. دی دې وليد.
5- همدرانګه په جمله کې دمفعول او فعل ترتيب هغه وخت راځي چې فاعل صرف د فعلي خاتمی (پسينی) په واسط ځرګند شوي وي. لکه: سړی وينم. ډوډی وخوره. د تاکيد له پاره: څه وينئ؟
6- په هغو جملو کې چې مستقيم فاعل ذکر نه شي او مفعول ناخپلواك ضميروي فعل بيا د مفعول نه دمخه وي لکه وينم دې، ليکم يې، ګورم دې، جوړوم يې، پاخوم يې.
7- بله خبره خو داده چې د فعل مربوطات لکه زمانی، مکانی او نور قيدونه د اهميت له مخې د جملې په سرکې دفاعل نه د مخه هم راځي لکه پرون ته چيرې تللی وې. پرون زه په کور کې وم. په هيواد کې ځوك کار کوي. په هيواد کې خلك کار کوي. په فابريکه کې کارشته. ددغه ځای په ښکلي دره کې يو اولس ودان و. په منډه کې څوك لومړې شول. په منډه کې زمرك لومړی شو.
په امريه جملو کې هم د ظرف قيدونه اول راځي بيا نور قيدونه او په پای کې مفعول او فعل راځي. سبا ته په بازار کې ماته يو ښه قلم واخله. سبا ته د سليم سره زمونږ ځای ته راشه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې د جملو په اجزا و کې لرې والی او نژدې والی
Noncontiuguos او (Contiuguos)

د پښتو ژبې د جملو ترتیب په عادي توګه لومړی مبتدا او وروسته د خبر برخه ده. هر کله چې مسند الیه د خپلو توابعو (متعلقاتو) سره او مسند (فعل) د خپلو مربوطه برخو متعلقاتو سره نژدې او پرله پسې راشي او نژدې نحوی رابطه یې هم سره جوړه کړې وي دغه د Contiuguos نژدې والی (مجاورت) په نامه یادیږي ولې که چېرې دغه نوموړې برخې د خپل ټاکلي موقعیت څخه لرې لرې او ددوي ترمنځ یوه فاصله راغلې وي چې بیا د هغو کلمو سره نژدې راشي چې ورسره ځانګړې نحوي ترکیب جوړ نه شي کړای دغه د ترکیب د اجزاو او د جملو د اجزاو دلرې والي موضوع Noncontiguos دی. مونږ په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه په لاندې توګه ښودلای شو.

خو دا باید ووایو چې په هنري او شعري ژبه کې دا ډول مثالونه زیات موندلی شو.

مثال:

چې اثر یې په زړه لوبې د مستی کوي

زه ویلي شم هغه ته معتبر غږ

په دغه بیت کې دوهمه مسره ګورو چې دجملو د غړو تر منځ هغه لری والی وینو چې په معمولي (عامه ساده) جمله کې نه وینو. دا به داسې وي: زه هغه ته معتبر غږ ویلی شم. چې په واقعیت کې (ویلی شم) د خپل ځای څخه لومړی برخې ته لیرې د کړی دی او د خپل متمم څخه لرې واقع شوی دی او (زه) د غیر صریح مفعول څخه لری دی.

بل مثال:

راغلــه لیونـــی لــیلا پــه نــاز

ښکــار کــوي د زړونــو لکــه بــاز

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ګورو چې د (لیونۍ لیلا) ترکیب سره نژدي معین ترکیب جوړ کړي ولی فعل ورڅخه د مخه راغلی خو د فعل متعلق قید (په ناز) د خپل کاوندي (فعل) څخه لری راغلی دی یعنی د بیت په سرکې (راغله) فعل او (په ناز) قید دبیت په پاي کې چې دغه فاصله ددوی ترمنځ لرې والی بیانوي البته په عادي جمله کې د فعل سره د قید جوخت والی ضروري دی، چې په نثري ژبه کې به داسې وایو: لیونۍ لیلا په ناز راغله. او په دویمه مسره کې هم دغه ترکیب (د زړونو ښکار کوي) سره لرې وینو په دې معنا چې ددغه ترکیب د مضاف الیه برخه له خپله ترکیبه فاصله (لرې والی) پیدا کړی او وروسته راغلی دي.

3- د بلبلو له نظره ګلوته ګوره

لیلی نه ده چالیدلې بې مجنونه

په دویمه مسره کې دغه موضوع څرګندیږي:

په اصل کې یو استثنایي ترکیب دی یعني بې مجنونه لیلی ددغه ترکیب لومړۍ برخه د ځای په تغییر سره د بیت په پای کې راغلی چې ددغه ترکیب د اجزاو ترمنځ لری والی وینو. همدارنګه په مرکبو جملو کې هم مبتدا له خبر څخه په یوه لرې فاصله کې واقع کیږي په دې معنا چې دجملې داصلي برخو ترمنځ معترضه (تابع) جملې راغلي وي په دې نسبت د فاعل او فعل لرې والی وینو.

4- خوشحال ختک پخوا تر دې چې په ګوالیار کې بندي شي له اورنګ زیب سره په داسې میړانه چې ساری نه درلود جنګ وکړ.

5- زه خوړلی منګرو زلفو ستایم. په دغه مثال کې د یوې خوا څخه (خوړلې) فعلي صفت د خپل کومکی فعل (یم) څخه لرې والي لري[1].

ج: د پښتو ژبې په جملو کې ځینو نحوي او سبکی بدلونونو (Inverse) ته لنډه اشاره:

دجملې د توکونو وړاندې او وروسته کیدل: که چیرې په یوې جملې کې د توکونو (اجزاو) ترتیب وړاندې یا وروسته شوي وي نو د برخو (توکونو) د ترتیب موضوع به برسیره د نحوي رابطې په

---

[1] یادونه: همدارنګه د جملی د نورو برخو له مخې د ځای تغییر هم په کې راغلی چې بدلون (انورسي) هم ورته وایه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درلودلو سره يوه بله ځانګړتيا هم ځرګندولی شي، چې دموضوع په مشخصوالي، اهميت، د يوه ليكوال ياد يوه شخص دوينا په خاص سبك پورې اړه لري.

په پښتو ژبه کې مونږ د جملو داسې مثالونه وينو چې په هغه کې فعل د خپل فاعل (مسند اليه) نه دمخه راغلی وي او يا دا چې د مسند اليه او مسند اجزا د خپل ځانګړي ترتيب له مخې وړاندې وروسته راغلی وي چې په ژبه کې دغې عمليې ته Inverse وايي.

دلته مونږ لومړی د مسند (فعل) وړاندې والی له مسند اليه څخه په ګوته کوو: وينو چې په عادي جملو کې مسند (فعل) وروسته د مسند اليه (فاعل) څخه راځي او معمولاً په پښتو ژبه کې فعل د جملې په پای کې راوړل کيږي مګر کله داسې هم کيږي چې برسېره پر شعري موضوع په ځينو موارد وکی فعل (مسند) دمخه راځی.

1- په هغه وخت کې چې مسند ډير اهميت ولري او توجه دورګرځولو له پاره مسند دمخه راځی[1].

واورئ خبرونه! هلې وترئ ملاوې! وغروئ سترګې! لرې شئ له مخې!

د قيد سره هم داسې وي اوس واروئ خبرونه!

2- د تاكيد له پاره: لرې کړه دا جاهلان د دفتر د مخی نه.

3- د تمسخر له پاره: کوه د ښار هوټلو نوکې مزې!

4- د خبر دارۍ په مقصد: وساته ځان! پام کوه وروره! ګوره اوردی!

5- د دعا اوښيرا په وخت کې لوی شې هلکه! ميراث شې خو د غرضه!

6- په هغو فعلونو کې چې د نفي ساختمان ولري هم بدلونه د فعل په ترکيب کې وينو داسې ځوك نه ووچې پرده يې بدنه ويلو او ددې د پاره يې ژړل نه. دلته ژړل نه، دنه ژړل له مخې بدلونه ښکاري. ګوری نه چې څه کوې. کاکا چپ شه څه وايه مه!

تاكيد امر: زه مبلمه سرې يم ما په چاسپکوه مه!

7- همدارنګه په هغه مركبو فعلونو کې چې دفعلي صفت او د شول كومكي فعل په مرسته جوړ وي د (نه) ادات سره په دې توګه بدلون (وړاندې وروسته) مومی.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر** 2 **وك كابل،** 1370 **لمريز كال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره ددې چې دی جوړ شوی وخونه شو ګرځیدلای.

چې دغه ترکیب په دې توګه (ګرځیدلاې نه شو) هم راځي.

2- سره د ځپلو نه شوګرځیدلی.

ددغې جملې په لومړۍ او دوهمه برخه کې انورسي (بدلونه) لیدلی شو. یعنی د ځپلو سره په ځاي (سره د ځپلو) راغلی دی.

8- قیود ، مفعول او نور هم په جمله کې وړاندې وروسته کیږي لاندې مثالونه وګورئ.

1- لاس په نامه شو ورته 2- واړه واړه رومالونه دي ورسره.

چې دا حال دی نو بیا خلك ورته ځي څه دپاره.

په دغو مثالونو کې ورته، ورسره، څه د پاره تر فعل وروسته راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

د جولې (شکل) او جوړښت له مخې د جملې ډولونه

په پښتو ژبه کې د جملو د بېلا بېلو شکلونو نحوي ساختمان:

په پښتو ژبه کې جمله د ساختمان اوجوړښت له مخې لومړی په دوو اساسي ډولونو ویشل کیږي:

1- یوستوې (ساده)　　　2- غبرګه (مرکبه)

اول یوستوې (ساده) جمله:

کومه پېژندنه (تعریف) چې موږ مخه د جملې په باب کړی دی یوستوې (ساده) جمله هم هماغه تعریف لري. په دې معنا چې ساده هغه جملې دي چې په هغې کې د یوه مفهوم څرګندونه شوې وي او د کومې بلې جملې سره اړیکی ونه لري یا دا چې له یو فعل او فاعل یا دوو غونډونو څخه جوړې شوې وي. د پښتو ژبې په ساده جملو کې د مبتدا او خبر برخې ازادې وي.

ساده جملې د مشکل له مخې په (لنډه) او اوږده) باندې بېلیږي. د مخکنیو مثالونو د څېړنې څخه داسې نتیجه تر لاسه کیږي، چې په پښتو ژبه کې یوستوې جملې په خپل نحوي چاپېریال کې په لنډو او اوږدو (ارته) ویشلې شوې دي.

الف: یوستوې (لنډه) جمله: چې د جملې اساسي برخې یې د یوه مستقل مورفیم (کلمې) او یا ساده غونډونو څخه رغیدلې وي لکه:

(فاعل + فعل) یا (اسمي ساده غونډ + فعلي ساده غونډ).

1- پسرلی راغی.　　2- ګلان وغوړېدل　　3- ژېړی لمر په غرغرو دی.

څو کلونه تېر شول.

ب: یوستوې اوږده (ارته) جمله! چې دجملې اساسي برخې هر یو (مسند الیه، مسند) د څو ساده لنډو یا اوږدو ترکیبونو (غونډونو) څخه وي لکه: دغه وخت احمد شاه بابا په دوا به کې د فوځ په تنظیم، ترتیب، روزنه او د خوراکي موادو په تیارولو بوخت و.

دلته دغه وروستۍ برخه د یوه اوږده ترکیب په توګه د جملې خبر سره رابطه او تعلق ښیي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ستارنامه د خوشحال خان ختک د نثر یو غوره او مشهور کتاب دی.
- د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي د دریم ټولګي محصلینو نن په اتو بجو د کابل پوهنتون په کتابتون کې ستره او درنه مشاعره وکړه.

په دغه دویم مثال کې د جملې د مبتدا او خبر دواړه برخې د ډیروتوکونو څخه رغیدلې او اوږده یوستوې جمله ګڼله کیږي، چې زیات مثالونه یې په ګوته کولی شو. اوس مو چې دساده جملو یادونه وکړه، بده به نه وي. چې د معنا له مخې د یو ستوو جملو ډولونو ته هم یوه لنډه اشاره غوندې وکړو:

د معنا له مخې د یو ستوو جملو ډولونه:

په پښتو ژبه کې د جملې معنوي ویش د عروضي خصوصیاتو له مخې ښه پېژندلي کیږي. څنګه چې د مخه موهم یادونه وکړه، چې دغه عروضي برخه پوره نه ده څېړل شوې. مونږ دلته په لنډه توګه د عروضي او نحوي خصوصیاتو په نظر کې نیولو سره داسې یادونه کوو:

په پښتو ژبه کې د لیکلي او شفاهي موادو په تائید جملې په خبري (بیاني)، انشایي (ناخبري) او داسې نورو باندې جلا شوي دي. د ځینو ماخذونو په اتبار د جملې ډولونه (خبري، سوالي، امري، تعجبی)[1] ښودلي دي ولی بیا ځینو (بیاني، سوالي، امري، خطابي)[2] په ډول راوړي دي. همدرانګه پوهاند رښتین جملې په خبریه او انشایي سره جلا کړي دي چې په انشایي جملو کې بیا استفهامي، امریه، تمنا یي، ندایي، قسمي، تعجبی، شکي، توبیخي، او تاکیدي ښودلي دي[3].

مونږ د معنا له مخې یوستوې جملې په لاندې توګه د مثالونو سره راوړو:

اول: خبري جمله: هغه ده، چې د یوشي د حال او کیفیت بیان کوي. یا په بله وینا په هغې کې فکر د خبر په توګه بیانیږي چې ددغې جملې په پای کې دلیك نخښه (ټکی) راځی. لکه:

ملالۍ د میوند د جګړې زمرۍ وه.

د دستارنامې نثر یو عادي او ازاد نثر دی. (توریالی پښتون). (179 مخ)

دغه خبري جملې د مفهوم او ساختمان په لحاظ هم سره بېلیږي:

---

(1) **پرویز انلري، دستور زبان فارسی، ایران،** 1352، 11 **مخ.**

(2) **محمد الله لطف دستور زبان فارسی، نحو، کابل،** 1360 **(**21-35**) مخونه.**

(3) **پوهاند صدیق الله ر تین، د پ تو رامر،** 2 **وك، کابل** 1370 **لمریز کال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه جملې د نورو څخه داهنګک، تون له مخې توپيريږي. په دغه ډول جملو کې ممکنه ده د اهنګک فشار لوړوالی د جملې په يوې برخې باندې راشي خو په عمومي توګه اهنګک يې ټيټېدونکی دی.

په خبري جمله کې يو واقعيت، پديده، پېښه او داسې نور حالتونه په مثبت يا منفي توګه بيانيږي او په لاندې توګه يې راوړو:

الف: خبري حقيقي مثبته جمله: په واقعيت کې د يوې پېښې اصلي بيان دی.

ملالۍ کړکۍ پورې کوي.

دلته د کړکۍ پورې کول د ملالۍ له خوا يو حقيقت دی چې بيانيږي.

ب: خبري جمله د يو واقعيت تائيد او تصديق کولو او تاکيد په لحاظ هم وي.

او دغه د (خو) ادات ورسره زيات راوړل کيږي. وطن خو زمونږ مور اوپلار دی. دا خو څه څرګنده خبره نده. دا خو څه ګرانه خبره نه ده.

ج: حقيقي منفي خبري جمله: د هغه واقعيت پديدې اظهاريه ده چې په واقعيت کې موجوده نه وي يا شته والی يې ثابت نه وي.

په دغه ډول جملو کې د (نفی) ادات د فعل ياکومکی فعل نه د مخه راځی.

1- ستاليك نه دی راغلی، دلته ربا نشته، ځوك كار نه كوي.

دوهم ناخبري:

1- د پوښتنې جمله: دويونکي مطلب او مقصد سوال او پوښتنه وي. د يوه شخص يا يوې موضوع يا يو ځاي او وخت په باره کې پوښتنه کيږي او دغه ډول جملې د ځواب غوښتونکي هم دي.

ددغو جملو مهمه ځانګړنه د ويلو خاص اهنګک او فشار دی د غږ په لوړوالي پورې اړه لري او په ليك دود کې د پوښتنې نښه د جملې په پای کې اينبودل کيږي.

سواليه د خبري جملو څخه د اهنګک په توپير هم بېليږي.

1- ښه ګلونه يې وکرل، (خبری) 2- ښه ګلونه يې وکرل؟ (سواليه) د فشار اهنګک لوړوالی دجملې په سريا پاي کې راځي.

دا خلك ويده دي. دا خلك ويده دي؟ دا خلك ويده دي؟ په كوټه كې ته وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- د پوښتنې دا داتور په راوړلو سره:

الف: د يو شخص يا شخص د ټاکلو او پېژندلو لپاره:

2 خوك پرون راغی؟ پرون خوك راتمی؟ چا كتاب راوړی و؟ كتاب چا راوړی و؟

2- ته خوك يې؟ دا څنگه قام خادم يې؟ څنگه راغلې؟

ب: د يو شي، ځای، وخت اندازې، علت او داسې نورو مقصدونو لپاره پوښتنه ده.

څه يې وويل؟	چېرته ځې؟
1- څه شی کوې؟	2- كوم پلوځئ
كوم شي غواړې؟	كومې خواته ځې؟
څه ډول كتابونه غواړې؟	له كومه ځايه راغلې؟

3- كله راغلې؟ څه وخت راغلې؟ تر كومه ناست يې؟

4- څومره خبرې کوې؟ څومره دې په کار دي؟ څونه اخلې؟

5- څنگه راغلې؟ څله راغلې؟ د څه دپاره خبرې نه كويژ

ولې دې ونه ويل؟ دوی ولې څه نه اوري؟

همدارنگه استفهامي جملې د تاكيد په توگه:

تا خو دغه كتاب لوستلی دی؟

ج: همدغه شان د (ايا) د كلمې سره هم راځي او خطا بې مفهوم وركوي.

ايا په دې خوك نه پوهېږي؟ ايا دا انصاف دی؟

د: بله دا چې استفهاميه جملې چې د احتمال په صورت كې هم راځي.

دا قلم لنډ دی كه اوږد؟ چای څښې كه اوبه؟ لكه چې خوب دې وړي؟ لكه چې ناروغه يې؟

2- امريه جمله: چې دويونكي مطلب او مقصد په كې د يوه كار غوښتل، د امر، حكم، غوښتنې، هيلې، بلنې مشورې اخطار په توگه وی.[1] دغه جملې هم په خاص اهنگ سره ويل كيږي.

1- كار وكړه!	ته نوره مه ژاړه!
2- راځه چې ولاړ شو!	بې ځايه خبرې مه كوئ!
3- گوره رانه شې!	پام كوه رانه شې!

4- هلكان دې ولاړ شي!

---

[1] پوهاند صديق الله رشتين، پ تو رامر، 2 وك كامل 1370 ل كال

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- خدای دې خیر کړي!

3- **تعجبي جمله**: د حیرانتیا په حالت کې ښکاره کېږي.

تعجبی جمله د سوالیه په توګه راځي لیکن توپیریې دادی چې سوالیه جمله د ځواب غوښتنه کوي مګر تعجبي ځواب نه غواړي.

څومره ښه هوا ده! څه کارونه یې ونه کړل! څه ورځې وې! د افسوس، شاباسي او نورو اداتو سره هم دغه ډول جملې جوړیږي.

4- **تمنایي جمله**: دغوښتنې او هیلې مطلب په کې وي د تمنا له کلمو او فعل څخه جوړیږي: کاشکې خپلو هیلوته ورسیږو، ارمان وسه مونه رسیږي.

5- **شکي احتمالی جمله**: چې مقصد او مطلب ثابت نه وي او سړی په دووکې حیران وي یعنی زړه نازړه. ښایي خور ورسره راغلې وي. ګوندې راشي. ګوندې ښه قلم وي اخك به لاړشي که نه.

6- **ټینګاري جمله**: د تاکید او ټینګار په مقصد راځي:

خامخا به راځي. خامخا به یې غابنونه پرې وباسم چاچې کړی نن پرون پرمونږ تېری دی.

هر و مرو به تللی وي. ضرور به راځي.

7- **قسمیه جمله**: په یو کار باندې د خلکو د یقین راوستلو پاره په یوه مقدس او محترم شي، ذات باندې لوړه کول ښکندوی لکه:

د وطن په پاکه مینه زه قسم خورم. خدای دې ورښتیا وایم

8- **دعایه**: د خیر اوښیګڼې دغوښتنو او ښکندولو له پاره وي.

خدای دې زمونږ هیواد اباد لري. خدای دې مل شه.

ژوندی دې وي افغانستان! غازیانو ښتن مومل شه!

تل دې وي خپلواکي!

9- **ندایي جمله**: چې دندایي ترکیب او فعل څخه جوړه وي. په خپله ندایي ترکیب هم د جملې مطلب لري البته په ځانګړې نحوي واحد کې، مګر که د کومې جملې د یوې برخې په توګه وي نو بیا د هماغه جملې د یوه غړي په توګه ندایي جمله جوړ وي.

ای خدایه! اي خدایه خیر کړي!

(c) ketabton.com: The Digital Library

بختوري!   ای ځلمو خبره واروئ!
او خپله خدایه! [1]

دویم : مرکبه (غبرګه) جمله: د پښتو ساده جملو په باب مود مخه یادونه کړې ده اوس غواړو د پښتو ژبې د مرکبو جملو په باب هم یو څه وغږیږو.

ځنګه چې علم او تجربې څرګنده کړې ده د لومړنیو د ورو انسانانو خپل خیالونه او خپلي مفکورې د ساده جملو په وسیله بیانولې او مطلب ته به سره رسیدل، ولې د ژوندانه د ضرورتونو او د ټولنې د ټولو پرمختګونو له امله په ژبه کې هم داسې بدلون او انکشاف راغلی چې د ساده جملو ځای مرکبو ته پاتې شو او په دې توګه د مرکبو جملو استعمال هم په ژبه کې د ساده جملو تر څنګه دود وموند.

د خپلې موضوع څخه به لرې نه درومو. د مرکبې جملې هغه تعریفو نه او د ډولو نوویش چې بېلا بېلو ژبپوهانو په بېلا بېلو وختونو کې کړې د هغو په استفادې سره مونږ غواړو چې پښتو ژبه کې غبرګې جملې او د هغوي ډولونه د پښتو د لیکلې او شفاهي ژبې د مثالونو او موادو پر اساس ترکومه ځایه چې ممکنه وي وښیو.

مخکې تردې چې مونږ په پښتو ژبه کې مرکبې جملې او د هغوي ډولونه او شکلونه (جولې) وښیونو لومړی باید دا هم څرګنده کړو چې د غبرګو جملو په برخه کې څومره ماخذ ونه[2] کتل شوي دي او په دغه باب د ژبپوهانو نظریې سره نژدې وینو ولې د مرکبو جملو په کلاسیفیکشن (ډلبندی) کې ځیني توپیرونه لیدل کیږي. دلته د موضوع د اوږدوالي له کبله دغه ټولې نظرې نه راوړم بنایي په دغه هکله دغه لاندې ماخذونه وګورئ[1].

---

[1] **یادونه: د ژب   د وینا   یني اشکال که   ه هم د ساختمان له مخ   به جمله نه وي ول   کله هم په خپلواکه او مستقله تو ه را ي. یني ورته نیم ؤي جمل   وایي خو دا خبره د یادولو وؤده چ   دغه شکلونه اصوات د افسوس، تعجب، ندا، تاکید. په جملو ک   د خپلو مخکنیو او یا وروستنیو مفاهیمو له مخ   د جملو سره معنوي رابطه ر ندوي لکه او   ومره بده خبره ده! وای   ه وشول! افسوس   ه بد کاروشو! شاباس   ه باس   ه   ه خبره ده! نه داس   نه ده!.**

[2] **الف: د شوروي د علومو اکاأمی د روسي ژبی انستیتوت، د معاصرې ادبي روسي ژب   رامر مسکو** 1970 (652-741) **مخونه.**

ب: پوهاند محمد رحیم الهام روش جدید در تحقیق زبان دري، کابل پوهنتون 1340 (157-162) **مخونه هربرت پنزل پ تو رامر کابل،** 1340(207) **مخ.**

(ج) پرویز خانلري، دستور زبان فارسی، انتشارات فرهن   ایران شهر پوره 1354 (243-247 –253)

(د) پوهاند صدیق الله ر تین پ تو رامر 2 **وك کابل،**1370 **لمریز کال.**

[1] **الف محمد ل مومند، د پ تو ژب لپاره بلخ** 1317، (335) **مخ.**

ب: محمد اعظم ایازي، پ تو قواعد، کابل، 1318، (200-209) **مخونه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مرکبو جملو د پېژندنې او تشريح موضوع په زياترو ګرامرونو کې يو ډول، نژدې او سره ورته دي چې مرام او مقصد په کې هماغه يو دی ولې د غبرګو جملو په ويش او ډلبندۍ کې څه نا څه د نظر بېلوالی ليدل کيږي. يوازې مونږ دغه نظر رانقلوو:

مرکبې جملې هغو جملو ته ويل کيږي چې د دوويا څو يوستوو جملو څخه جوړې شوې وي او د يوه پوره مطلب څرګندونه وکړای شي. او يا دا چې غبرګه جمله د دوويا زياتو فعلي واحدونو څخه جوړه شوې وي.

مرکبه (غبرګه) جمله: د دوويا زياتو ساده (يوستوي) جملو څخه جوړه او يوه جمله د بلې سره لفظي او معنوي رابطه ساتلی او هره يوه جمله ځانګړي خصوصيات هم لري. مرکبې جملې په دووګروپونو ويشل شوې دي[2].

1- مرکبه (پيوسته) مساوي 2- مرکبه (تابع) ترلې.

په هر حال دغه دوه ګروپه غبرګې جملې په لاندې توګه سره بېليږي:

1- په غبرګه پيوسته (مساوي) جملو کې ساده جملې (د الحاقيه نښلوونکي، ارتباطي Conjunctiveمقابلوی Contrastive خلاقی Adversative بېلوونکی Disjunctive اداتو سره يو ځای کيږي[3].

دغه ډول مرکبې جملې عبارت له هغو جملو څخه دي چې دساده جوړونکو جملو شکلونه په نحوي توګه سره برابرې او مساوي حيثيت ولري. سرهددې چې دغه ډول جملې په خپل منځ کې معنوي ارتباط ولري مګر په نسبي توګه سره مستقلې خپلواکې ګڼلې کيږي[1].

په دې معنا چې په دغه ډول جملو کې نسبتا معنوي او نحوي خپلواکي او برابروالی ليدل کيږي. همدغه جملې د معنا په لحاظ په څو برخو ويشل کيږي.

همدارنګه دغه ډول غبرګې جملې د جوړښت له مخې بيا په اوړده (منکشفه) او لنډه (محدوده) باندې جلا کيږي:

ج: عظيم شاه خيال. صرف ونحو پ تو. پيـ ور (335- 345) **مخونه.**

(د) پوهاند ر تين پ تو رامر دويم توك.

[2] **د شوروي اتحاد د علومو اکادمۀ د روسي ژبـ انستيتوت د معاصرې ادبي روسي ژبـ رامر، مسکو** 1970 **(**57 **او** 606**) مخونه.**

[3] **س اخمانوا، د (ژبپوهنی اصطلاحی قاموس مسکو** 1966 **(**439**) –**442-3-**(**369**)** 4- **(**134**)-(**362**) مخونه.**

[1] **شوروي اتحاد د علومو اکاأيمي، د معاصرې ادبي روسي ژبـ رامر، مسکو** 1970 **(**656**) مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- اوږده خپلواکه (پيوسته) مساوي غبرګه جمله:

چې د دووه يا ددوونه زياتې يوستوي اوږدې جملې سره يو ځاى او ددوي ترمنځ معنوي يا لفظي ارتباط ساتل شوى وي په دې توګه چې د ارتباط اداتو په واسطه سره نښتې يا پرته له هغو ځخه وي.

2- لنډه (محدوده) خپلواکه (مساوى) غبرګه جمله:

چې د دوولنډو يوستوو جملو ځخه لاس ته راغلې وي. دلته يوازې دوه يوستوې جملې د ارتباطي توري ياپرته له هغو نه يو ځاي کيږي او همدارنګه دغه ډول مرکبې جملې د يو بل سره درابطې او معنا له مخې په ځو برخو ويشل کيږي چې پوره بشپړ مثالونه يې هم راوړل شوي دي[2].

2- همدارنګه دوهم ډول تابع غبرګې[3] جملې چې مختلطه[4] (مخلوطه)[5] جمله هم ورته ويل شوې ده. ددغه ډول جملو ترمنځ د تابعيت اړيکي او رابطه ليدل کيږي، تابع غبرګې جملې د تابع کوونکي ارتباطاتو له مخې سره تړون لري او تابع کوونکي رابطه د نحوي دريځ له پلوه د غبرګو جملو د اجزاو ترمنځ تړون او پيوستون ښيي، چې د غبرګې جملې تفسير او پراختيا او يا د جملې د يوه توکي د بيان له پاره وظيفه لري چې دغه ارتباط د غبرګې جملې د جوړښت او ترتيب په بڼې کې منځ ته راځي او د بېلا بېلو لغوي او ګرامري عناصرو په وسيله ځرګنديږي.

په پښتو ژبه کې غبرګه (مرکبه) جمله:

د يو ستوو (ساده) جملو د ډولونو او جوړښتونو ځخه جوته شوه، چې هره يوه يوستوې جمله د يوه فاعل (مسند اليه) او يو فعل (مسند) يا په بله وينا د يوه پرې دي کاتيفى (Pridicative) واحد لرونکي وي چې پوره مطلب ښيي ولې غبرګه جمله د جملو هغه غونډونه (ترکيبونه) دي چې بشپړ مطلب يې ځرګند کړې وي او د جوړښت له مخې د يوه فاعل او فعل پر ځاي په کې دوه دوه يا زياتې راغلې وي يا په روښانه توګه وايو: په غبرګو جملو کې لږ تر لږه دوه يا ځو يوستوې جملې سره يو ځاى شوې وي او په دې کې د لفظي او معنوي ارتباط خيال ساتل ضروري دې ځکه که

---

[2] د شوروي اتحاد د علومو اکاأيمي، د معاصري ادبي روسي ژب   رامر مسکو 1970 (657-981) مخونه.

[3] د شوروي د علومو اکاأمي، دروسي ژب   انستيتوت، د معاصري ادبي روسي ژب   رامر، مسکو 1970.

[4] پوهنوال محمد رحيم الهام روش جديد در تحقيق زيان دري، کابل پوهنتون 1349 (159) مخ.

[5] محمد اعظم ايازي قواعد پ تو کابل، 1318 (206) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چيرې دغه لفظي او معنوي ارتباط د جملو ترمنځ نه وي بيا مركبې (غبرګې) نه ګڼلې كيږي او هره يوستوې جمله ځانله ګڼله كيږي. او د مطلب ټكي به ورځني په لاس نه راځي.

غبرګې جملې د يوه مطلب د بشپړې څرګندونې په مقصد جوړيږي د پښتو ژبې په غبرګو جملو كې د يوستو جملو رابطه او اړيكې د كوم يوه ارتباط، عطفي، تابعي توري يا پرته له هغو ترسره كيږي.

څنګه چې يوستوې جملې د معنا او جوړښت له مخې راز راز ډولونه لري نو د غبرګو جملو ډولونه او قسمونه هم د ارتباطي اداتو د ډولونو د استعمال له مخې سره جلا او بيليږي چې وروسته به راوړل شي.

د غبرګو جملو ډولونه:

ددې له پاره چې د غبرګو جملو معنا او په مركبو جملو كې د بېلا بېلو يو ستوو جملو رابطه ښه شان څرګنده شي نو په پښتو ژبه كې غبرګې جملې په دوو ډلو بېلولاى شو.

اول: پيوستي (خپلواكې) غبرګې جملې:

خپلواكې مساوي جملې هغه دي چې له د وو يا زياتو يوستو، متوازنو جملو څخه رغيدلې وي او دغه جملې په نحوي توګه سره برابرې او مساوي حيثيت ولري ولې په دغه ډول جملو كې يوستوې جملې يو تربله كلك تابعيت نه ښيي خو په نسبي توګه خپلواكې او مستقلې ګڼلې كيږي.

او سربېره پردې چې دغه جملې د مركبې جملې ساختماني اجزاوې جوړ وي او يو بشپړ مفهوم هم څرګندوي په خپلو منځو كې معنوي ارتباط هم لري. د جملو ترمنځ ارتباط او اړيكې د ارتباطي، عطفي (نښلوونكي او بيلوونكي) اداتو په مرسته ټينګيږي چې په خپل ځاى به يې يادونه وكړو. مګر كله كله هم دغه د عطفي اداتو ذكر په كې شوى نه وي.

په پښتو ژبه كې مساوي خپلواكې (پيوستې) جملې خورا زياتې استعماليږي او په بېلا بېلو صورتونو سره څرګنديږي.

د شكل او جولې له مخې غبرګه پيوسته (مساوي) جمله:

د جولې له مخې د پښتو ژبې غبرګې (پيوسته) جملې په دوو ډلګيو ښودلاي شو. لنډه غبرګه جمله او اوږده (منكشفه) غبرګه جمله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: لنډه غبرګه پیوسته جمله: هغې جملې ته ویل کیږي چې د دواړو جملو ارکان یې د لنډو او ساده اسمي او فعلي غونډونو (اجزا) څخه جوړه شوی وي.

لنده ساده جمله + عطف + لنډه ساده جمله

مسند الیه + مسند + او + مسند الیه + مسند

د بیلګې له پاره دغه لاندې جملې وګورئ.

1- لمرخلیده او باران وریده
2- ثوك تلل او ثوك راتلل.
3- ثوك به ځي او ثوك به راځي.
4- کاروان روان دی او ته خوبونه کوې.

په لومړي او دویم دریمو مثالونو کې مبتداء (فاعل) او خبر (فعل) یو توکیز کلمات دي مګر په ځلورم مثال کې لومړی برخه د جملې یو توکیز او دوهمه برخه یې دوه توکیز مرکب فعل دی.

همدارنګه د بېلوونکو نښو په واسطه هم دغه ډول ډېرې جملې جوړېږي.

زه راغلم خو ته نه وې، دوی خبرې کولې یا دوی غلي ناست وو.

زه په تمه وم مګر دارا نغله. کارونه ډیر کوي ولې نتیجه نه لري. یا یا رشه یا بیزار.

ب: اوږده (منکشفه) پیوسته غبرګه جمله:

هغه ډول جملې دي چې د جملو په مسندالیه یا مسند او یا په دواړو برخو کې (فاعل، قیدونه، مفعول، فعل) د جملې اجزاوې د دوونه زیات توکي ولري او د جملو په اجزاوکې یې پوره ارتوالی، زیاتوالي راغلی وي.

په پښتو ژبه کې دغه ډول جملې په لاندې جملو سره ښودلي شو:

الف: لنډه یوستوې جمله + عطف + اوږده یوستوې جمله.

بیلګه : ژمی راغی اوبې وزلي خواران دژمي له سړو او سختو ورځو څخه په ډاراو اندیښنه کې دي.

ب: اوږده یوستوې + عطف + لنډه یوستوې.

بیلګه: د پښتنو ملي ستر مشر میرویس خان دیر غلګرو پر ضد ډیرې کلکې او سختې جګړې وکړې او هیواد یې د دښمنانو څخه وژغوره.

ج: اوږده یوستوې + عطف (او) + اوږده یوستوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې او ادب پلار خوشحال خټك به پښتني نړۍ کې د ننګ توري او قلم غښتلي اتل او پهلوان تېر شوی دی او دده په اثارو کې د هیڅ ډول مضمون کمې او خامي نه لیدل کیږي .

دا بل مثال:

زمونږ دټولنې پوهانو د نوي فکر د روزلو اصلي ښوونځی سراج الاخبار بللی دی او په خپل وار سره ددې ستر ښوونځي زده کوونکو ته د قدر او عزت په سترګه کتلي دي.

د پورتنیو مثالونو څخه جوته ده، چې په غبرګو جملو کې د یوستوو جملو اجزاوې د یو توکیز، لنډو (اسمي او فعلي) او یا خو د اوږدو (اسمي او فعلي) غونډونو څخه جوړې شوي دي چې په لوړو مثالو کې یې ټاکلي غونډونه او جملې سره جلا ښکاري.

دغه ډول پیوستې غبرګې جملې د استعمال او معنا له مخې په ازاده (خلاصه) او محدوده (تړلي) سره بېلیدلای شي:

1- ازاده (پرانیستې): چې ددوو، دریو یا ډیرو جملو څخه جوړه شوې وي چې دغه شمیر نور هم لازیاتیدای شي په دې معنا چې غیر معینو یازیاتو جملو څخه دعطفي ربط او یا پرته له هغې څخه وي. البته دغه جملې په خلاص (ازاد) چوکاټ کې راځي لکه:

کله به باران وریده، کله واوره وریده، کله به شین شو، شین به شو، وریځ به شوه او د باران څاڅکي به شو.

2- محدوده (تړلي) غیر ازاده غبرګه جمله: دغه ډول جملې معمولاً په دوو جملو باندې ختمیږي کله نا کله دریو ته هم رسیږي.

لکه: 1- هغه ته ویدیدل ضروري وو خو خوب نه ورته.

په دې جملې کې مطلب او مقصد په وروستۍ جملې باندې ختم شوی دی. یا دا بل مثال:

2- دده کارونه هم ډیروو او تګ هم وریه غاړه و.

3- دی باید راغلی وای مګر رانغی.

4- دی تر اوسه په کور کې ناست و خواوس سمدستي ووت.

په همدې توګه زیات مثالونه راوړی شو. په دې برخه کې ځیني پښتو اصطلاحګاني او متلونه هم ځاییږي لکه:

څه لوریږ واوڅه د لوګري زړه لوته نه کیده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ګورو چې دغه خاصه ځانګړې اصطلاح د معنا له مخې په ټاکلي موقع کې استعمالیږي چې ترینه پوره مطلب اخیستل کیږي د عطف ادات په مرسته ددووجملو یوځای کیدني سره پوره مقصد بشپړیږي او په جملې پسې د بلې جملې حاجت نه پاتې کیږي ځکه د لومړۍ جملې معنا د دویمې له مخې ثابته او پوره شوه.

په غبرګو پیوسته، جملو کې د یوستو و جملو نحوي رابطه:

ددغه ډول جملو په پیوستون کې یوستوې جملې په دوو لارو سره یو ځای کیږي:

1- د عطف اوربط په وسیله 2- پرته له عطف او ربط څخه.

اول : د غبرګې (پیوسته) جملې جوړښت د عطف او ربط له مخې:

هغه عطفي ادات چې ددغه ډول جملو په جوړښت کې نحوي تړون ښیي یعنی په غبرګو (مساوي) جملو کې د یوستوو جملو اړیکې او رابطه ټینګوي د مانا او مفهوم له مخې په لاندنیو دریو ډلګیو ویشل کیږي:

یو- هغه عطفي ادات چې د دواړو یوستوو جملو ترمنځ اتصال او پرله پسې والی ښیي.

په پښتو ژبه کې د لومړۍ ډلګۍ عطفي ادات (او) (و) دي چې اکثرا د خپلواکو مساوي جملو په ترکیب کې برخه اخلي: دغه عطفي ادات د یوستوو جملو د تړلو او ارتباط د پاره په لاندنیو صورتونو کې استعمالیږي.

الف: (او) د هغو جملو د پیوستون له پاره پکاریږي چې دوې یادرې پیښې په یوه ټاکلي وخت او زمان کې سرته رسیدلې وي یا ورسیږي.

لکه 1- ماشومان لوبې کوي او زاړه خوب کوي.

2- ملیار ګلان کري او دښن زو زان کري. 3- ځوك به وطن ورانوي او ځوك به وطن ابادوي.

په دغو دریو (مساوي غبرګو جملو کې) 1-2 مثالونه د اوسنۍ نابشپړې (استمراري). او 3- مثال دراتلونکې زماني نابشپړ صورتونه ښودل شوي دي.

4- زوړ کال په تیریدو دی او نوی کال راوران دی. همدارنګه د تیرې زماني مثالونه هم ښودلای شو:

1- دوي تلل او هغوي راتلل. 2- ملالۍ له خپلې همزولې سره جګړه کوله او سپوږمۍ ورته خندل. 3- ما کتاب لوست او هغه لیك لیکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه دريـو واړو غبرګـو (مـسـاوي) جملو کـې د هـرې يـوې جملې فعلونـه د تيـرې زمـانې نابـشپړ صورتونه ښيي.

کيدای شي چې د فعل بشپړ صورت هم په دغو مـواردو کـې راوړل شـي. خـو زيـات اسـتعمال د نابشپړو فعلونو دی.

د بشپړو فعلونو د پاره دغه لاندې جملې ګورو:

الف: دوې به خپلو خپلو کورونو ته ولاړ شي او خپل خپلوان به وګوري.

ب: (او) د هغـو يوسـتو جملـو د پيوسـتون لـه پـاره چې پـه هغـو دواړو (دريـو اړو) کـې پېښـې يـا واقعې يو په بل پسې راغلي وي. په دې مانا چې لومړی جمله کې يوه پېښه ذکر شوې او وروسـې د بلې پېښې پېښيدنه په دوهمې جملې کې راغلي وي.

يا په بل عبارت د يوې پېښـې پـای او د بلې پيـل وښيـي دا ډول جملې پـه لانـدنيو مثـالونو کې ګورو:

1- زوړ کال تېر شو او نوی کال راغی
2- کارپوره شو او هندو غره شو
3- منی راغی او دونو پاڼې ژيړې شوې
4- باغ پوخ شو او باغوان يې کوږ شو.

په دغو مثـالونو کې ليـدل کيـږي چې پـه هـره جملـه کې لومړی يـوه پيـښـه ذکـر شـوې يـا سرتـه رسيدلې او بيا په دوهمه جمله کې د بلې پېښې پېښيدنه راغلې ده.

دلته بايد وويل شي چې د هرې يوستوې جلمې فعلي صـورتونه د تـېرې زمـانې بـشپړ حـالتونه ښيي.

همدارنګه په دې لاندينۍ امري جمله کې هم داسې قاعده راتلای شي.

لکه : وروڼو راشئ او د خپل هيواد د ابادۍ د پاره کار وکړئ.

دلته هم لومړي د يوه کار غوښتنه کيږي او بيا په دوهمې جملې کې د بـل کـار غوښـتنه کيـږي.

په پښتـو ژبـه کې غيـر لـه دې داسـې مثالونـه هـم شـتـه دي چې د غبـرګې (مـسـاوي) جملې لومړۍ يوستوې جمله يې د فعل بـشپړ (مطلق) او پـه دوهمـه يوسـتوې جملـه کـې يـې نابـشپړ (غيـر مطلق) فعلونه راغلي وي او دغه پورتنی مطلب تر سره شي.

لکه: زوړ کال تېر شو او نوې کال راروان دی.

دلته په دغې جملې کې (تير شو) او (راروان دې) دوې مختلفې زمـانې ښيـي يعنـې (تېـر شـو) د تېرې زمانې مطلق فعل او راروان دی داوسنۍ زمانې نابشپړ (استمراری) ډول څرګندوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: کله هم (او) عطفي ادات هغه خپلواکي جملې چې ماناګانې يې سره بيلې او مخالفې وي سره ترې لکه:

1- نوم يې خان دی او کورېې وران دی   2- سرېې لوی و او فکرېې خام و.

3- هندو سترې او خدای ناراضه!

دوه: هغه عطفي ادات (خلافي، مقابلوی) چې د دوويو ستوو جملو ترمنځ پيوستون راولي.

غبرګې (مساوي) جملې چې په پښتو ژبه کې د (خو، مګر، اما، نو، ولی،ليکن، يوازې) تورو په مرسته جوړېږي، دغه توري (ادات) هغه يوستوې جملې سره يو ځای کوي چې د جملو ماناګانې يې د يو بل نه خلاف او يا مقابل طور سره بيان شي.

څو مثالونه وګورئ:

الف: (خو)

1- پښتو د لغاتو يوه لويه ذخيره او پانګه لري خو له بده مرغه تر اوسه پورې په پوره ډول نه دي راټولې شوي. (رښتين).

2- دلته شاعرانو ډېرې سندرې ويلې دي خو نوی فکر په کې نه و (الفت).

3- ما په ځان پرده واچوله خو حاجتې غلی نه شو: (اجمل).

ب: مګر

(1) د زياتو ختيځ پوهانو په نظريه پښتو، سانسکريت او ستاد خوږ وخويندو په نامه يادېږي مګر اوس په کې يوازې پښتو ژوندی ده. (رښتين)

2- د کوه تور په لمنو کې ډير خلك کښته او پورته ګرځيدلي دي مګر د حق او حقيقت رڼا هر چانه ده ليدلې.

3- د هر يوه له سترګو اوښکې توې شوې مګر د اسمان له سترګو يوه او ښه هم تويه نه شوه.

ج: (نو)

(د سيمنار د شروع کيدونه لس د ولس ورځې د مخه ماته د مضمون د ليکلو خبر راکړی شونو ما زر زر د يو خاص عنوان په ځای دغه لوی عنوان غوره کړ. (رښتين)

يادغه بل مثال: ما درته ويلي وو نو ته ولې رانغلې.

د: (بلکې) :

لنډۍ کوم معلوم ويونکی نه لري بلکې د ټول اولس يوه شريکه پانګه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخك سنك نه ځوروي بلکې ټول خلك یې ځوروي.

هـ: (ولې):

(داسي غلې ژرندي اوس هم شته ولې مونږ او تاسوته نه ښکاري)

ما ډیر صبر وکړ ولې بې صبره شوم.

و: یوازې: (1) ټول په کارونو بوخت وو یوازې ملالۍ په کوټه کې وزګاره ناسته وه.

(پښتو لنډۍ تر اوسه پور په کامل ډول نه دي راټولې شوي یوازې اته زره لنډۍ د پښتو ټولنې له خوا په 1334 ل کال کې خپرې شوي دي).

درې- هغه عطفي ادات (فاصلوي، بېلوونکي) چې دوه یا درې یوستوې جملې سره یو ځای کوي په دې ډول غبرګو (مساوي) جملو کې د دواړو یوستو جملو څخه یوه پېښه تر سره کیږي یا تراجرا لاندې نیول کیږي او یا یوه د بلې پر ځای راځي.

په پښتو ژبه کې عطفي ادات لږ دي چې یو دوه مثاله یې ښودلی شو.

یو د (یا) او بل (که) توري دي چې سره نژدې مانالري. دغه توري (ادات) (یا-که) هم مانیزدي. په غبرګو (مساوي) جملو کې د هرې یوستوې جملې په سرکې راځي او یا د دواړو جملو ترمنځ راځي.

د جملو ترمنځ : 1- دوي خبرې کولې یا غلي ناست وو.

دلته د دواړو جملو ترمنځ د (یا) ادات راغلی دی ولې داسې ډیر مثالونه (خصوصا متلونو، اصطلاحاتو) کې لرو، چې د (یا) ادات دوه ځلې پکې راغلی وي یعنی د هرې یوستوې جملې په سرکې یو یو ځل راغلی وي:

لکه دغه لاندې مثالونه:

د جملو په سرکې:

1- یا یارشه یا بیزار شه.   2- یا به دې واورم یا به مې واورې.

3- یا لویو غروته ځه یا لویو کوروته ځه.

او یا دغه لاندې ښکلې شعر ګورو:

یا به دابې ننګه ملك باغ عدن کړم   یا به د پښتنو کوځې کړم ویجاړې (غنی خان[1])

د (که) له پاره مثال:

خوښه دې ده که خوښه دې نه ده.

---

[1] د (یا) سره په ینو وختونو ک د (خو) (او) عطفي ادات هم استعمالیږي چ البته د تاکید مفهوم ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي په خپلو کارونو لګیا وو که وزکارناست وو.

دویم: په پښتو ژبه کې غبرګې (مساوي) جملې پرته د عطف له اداتو څخه:

په پښتو ژبه کې دغه ډول دوه یا څو (یوستوې) جملې کیدای شي پرته له عطف (ربط) له اداتو څخه په غبرګه توګه راشي. په دغه ډول جملو کې دویلو لحن او اهنګ ستره برخه لري. په وینا کې دغه یوستوې جملې دویلو داهنګ، لحن په واسطه سره ترل کیږي مګر په لیکنه کې د ساده جملو ترمنځ بېلوونکې نښې (کامه) راوړل کیږي چې د جملو ترمنځ د ارتباط وظیفه ترسره کوي او یوه جمله له بلې څخه د هم دغې نښې په واسطه بېلیږي.

لکه: (1) د ژمي واوروې شروع شوې، هر څوك تیارې غلې ته کښیناست (الفت).

2- زما په خیال دا ټول بې فایدې کړ او دی له دې خبرې نه هیڅوك انکار نه کوي (رښتین).

3- احمد شاه بآبا په خپله باذوقه ادیب و له تصوف سره یې ډېره دلچسپي درلوده.

4- نرخونه له پخوا نه جګ شول، هر څه د اور په بیه شول.

په لوړ و مثالونو کې هره جمله یوه ځانګړې جمله ده او ددوي ترمنځ یو معنوي ارتباط وینو. پاتې دې نه وي چې د دوویا زیاتو ساده (یوستوو) جملو رابطه او اړیکې پرته له عطفي اداتو څخه د پښتو ژبې په زیاتو متلونو او اصطلاحګانو کې هم وینو. د بېلګې په توګه دا لاندیني متلونه ګورو:

1- او ښان نه ژاړي بارونه ژاړي.

2- جنګ سوړ شو میړی تود شو.

3- په غار موږې وګته په سیورې یې وخته

4- سترو ګټله هو ساوو څټله.

5- زه پور غواړم دی لاټور غواړي.

په دغو متلونو کې لیدل کیږي چې د هر یوه متل هره یوه برخه جلا او مستقل صورتونه دي خو د معنا له مخې سره معنوي او کلك فرازیالوژیکي ترکیب یې جوړ کړی دی. پرته له دې څخه په ځینو محاورو او اصطلاحګانو کې هم دغه موضوع بنودلی شو.

1- غله ته وایې غلا کوه د کور خاوند ته وایې ځان ساته.

2- زه پور غواړم ته وایې پتیرې پخې کړه.

3- یو له لوړې مري بل یې سرته پراتې لټوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه په مساوي غبرګو جملو کې چې خلافي یا متقابلې معناوې ولري هم د عطف ادات نه وي راوړل شوې. په دغه ډله کې داسې جملې هم سره یو ځای کیږي، چې د معنا له مخې یو د بل متقابل صورتونه ولري لکه:

یو خوا پړانګ دی بل خوا ډانګ دی.

یو خوا ظلم دی بل خوا زور دی.

کورټ کورټ دلته کوي هګۍ بل ځای اچوي.

نن په ځمکه ګرځي سبا په اسمان

نن یې شلیدلې څپلۍ راښکلې سبا به یې د موټرو نه کوزه پښه نه کیښوه.

د غبرګو (مساوي) پیوستو جملو ځینې نورې ځانګړتیاوې:

1- کیدای شي چې څو ساده (یوستوې) مستقلې جملې د عطف د اداتو په مرسته او هم پرته له عطف څخه ارتباط پیدا کړي.

لکه: غرونه و جړکیدل، سیندونه وشپېدل، بادونه وزغلیدل، ستورې وځرخیدل، کائینات وخوځیدل، د زیږندې او ودې له مخې بندیزونه لرې شول، د ځمکې لړمون وسپړ دی شو او د پسرلې ښکلې څېره رابر څیره شوه. (ربنتین).

په دغه مثال کې وینو چې اته یوستوې جملې دي چې اوه جملې پرته له عطفي اداتو څخه سره یو ځای شوي او روستنۍ اتمه جمله ورسره د (او) په مرسته تړون ښیې.

2- کله هم داسې پېښیږي چې غبرګې (مساوي) پیوستې جملې کې چې د یو شمیر یوستوو جملو سره یې تړون او پیوستون موندلې وي او د ټولو جملو د خبر په برخه کې کومکي فعل په بیابیا (تکراري) توګه راغلې وي نو په دغه ډول جملو کې خبر په پوره توګه یو ځلې راوړل کیږي او په نورو جملو کې یې راوړل ضروري نه دي.

ځکه هماغه یو خبر د ټولو جملو سره به ارتباط لري. لکه: کتابونه ډیروو څه یې ښه او څه یې نه. په اصل کې درې جملې دي (1) کتابونه ډیر وو. (2) څه یې ښه (3) څه یې نه.

خبر په لومړۍ جملې کې پوره او په نورو کې بشپړ شکل نه لري.

3- همدارنګه داسې هم پیښیږي چې په دواړو یو ستو جملو کې د خبر برخه پوره نه وي.

لکه:

ډیریې مال بدیې حال، ږیره زما واك یې د ملا. په خوله خوږ په زړه کوږ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- په دغه ډول جملو کې چې مبتدا يو تن يا يو شی وي او څو خبره ورسره راغلي وي نو په لومړۍ برخې کې مبتدا راوړل کيږي مګر په نورو برخو کې يوازې فعلونه راوړل کيږي:
اوښکې خوړونه شو، بيا سيندونه شوه او بيا وياليې شوې او وروسته د ګل په شاخ کې وځليدې.
5- دغه رنګه غبرګې جملې چې پرته له عطف، ربط څخه ترکيب شوې وي په يوه وخت کې د څو پيښو، واقعو او پديدو اظهار به هم وي. يا په پرله پسې توګه او يا يوه جمله د علت او معلول په توګه يا د نتيجوي شکل په توګه راځي او يا د يو بل سره په مقابلوي توګه راغلې وي.
کندهاري کوچيان هر پسرلی د پامير او چتې ځمکې ته ورخيږي او بيا ژمی بېرته د کندوز او سمنګانو هوا روته راکوزيږي.

2- غبرګې تابع (مختلط) جملې:

په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې چې (يوه يې اصلي او بله يې فرعي) وي يا (خپلواك او ناخپلواك) د تابع کوونکو ارتباطاتو (تړونو) له مخې د نورو غبرګو جملو څخه يې بېلولی شو، په تابع غبرګو جملو کې د يوستوو جملو ترمنځ رابطه او تړون د تابعيت رابطه ده يا په بله وينا يوه د بلې تابع وي.
په هغو جملو کې چې اصلي او اساسي مطلب ځای شوې وي عمده (اصلي) جمله ده اوهغه چې د اصلي جملې د برخو شرح او بيان وکړي او د نوموړې اساسي جملې تابع وي فرعي نا خپلواکه جمله ده، چې د تابع کوونکو او تابع کيدونکو په نامه يې هم نومولی شو.
تابع جمله هغه جمله ده چې د اصلي جملې جزوې او پرته له اصلي جملې خپله معنا ښکاره کولی نه شي لکه دغه لاندې مثال:
هغه هلك چې پرون دلته راغلی و د احمد زوی دی.
هغه هلك د احمد زوی دی اصله خپلواکه جمله ده او چې پرون دلته راغلی و. تابع جمله ده.
په پښتو ژبه کې اصلي جمله کله د تابع نه د مخه او کله هم وروسته راتلای شي او کله هم د مبتدا او خبر ترمنځ راځي.
لکه : نوی او ښکلی ښار مې وليد چې لوړې ونې او ودانۍ درلودې. په پورتني مثال کې لومړۍ عمده او دوهمه تابع او د (چې) ربطيه سره يې تړون موندلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې حساب د جملې لومړۍ برخې ته اصلي او دويمې ته فرعي يا تابع جمله ويل کيږي[1].
ښايي ووايو چې اصلي جملې هرکله (د مخه) نه راځي بلکې د فرعي (ناخپلواك) جملې نه وروسته هم راځي.
لکه: کله چې دوې دواړو خبرې کولې ماخپل کتاب خلاص کړ. په دغه جمله کې (ما خپل کتاب خلاص کړ) اصلي (عمده) جمله ده.
غبرګې جملې هم دربطي تابع اداتود استعمال له مخې دمعنا په لحاظ بيل ډولونه لري چې وروسته به يې وښيو!
په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې هم د نورو غبرګو او يوستوو جملو په شان چې د مخه مو د هغو يادونه وکړه په لنډو اواوږ د و جملو باندې ېېلولی شو. دلته يې راوړنه تکراري ده .

د غبرګو تابع جملو ډولونه د معنا او تابعيت له مخې:

ترکومه ځايه چې ښکاره ده په پښتو ژبه کې د غبرګو (پيوستو او تابع) جملو د ډولونو ټاکلې ويشنه نه ده شوې خو د څېړنې او پلټنې له مخې په لاندې توګه يې بېلول غواړو، ولې دا به هم پوره او بشپړ کارنه وي. ښايي په راتلونکې کې دغه موضوع نوره هم وپلټو.
په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې د معنا له مخې په لاندې توګه راوړو:

1- بياني تابعيت:

په دغه بياني جملې کې تابع جمله داصلي جملې شرح او توضيح کوي. په دغو جملو کې اصلي (عمده) جملې د مخه او تابع (فرعي) وروسته راځي چې دا زياته اوږده شرح هم غواړي.
لکه: الف: ده وويل چې ماته يو ښه ساعت راوړه.
ب: ويلې شم، چې په نړۍ کې ډېرې کرکېچنې مسئلې شته دی.
ج: تاسې خو ماته اجازه راکړئ چې خپل مقصد ووايم.

2- تشريحي جملې: هغه دي چې د اصلي جملې د يوې برخې شرح او څرګندونه کوي. په دغه ډول غبرګو جملو کې تابع جمله د اصلي جملې د مبتدا (فاعل) خبر، مفعول او متمم شرح او وصف کوي چې په لاندې توګه يې راوړو:

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين. پ تو رامر دوهم وك! كابل** 1370 **لمريز كال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

الـف: د مبتـدا تـابع غبرګـه جملـه: چـې دمبتـداء (فاعـل) د حالـت او وضـعیت ښکارندویه وي دلته په اصلي او فرعي دواړو جملو کې فاعل یا مفعول یو شخص وي.

1- دده څه کار وو چې دلته راته.

په دغه دواړو جملو کې فاعل یو تن او (چې) د دواړو جملو ترمنځ تابع کوونکی ربط دی.

2- ټول خلك غواړي چې دښمن له ملکه وباسي. په دغه جمله کې (ټول خلك) فاعل دی.

یا دا مثال: ځمکه هغه سوځي چې اور پرې بلیږي.

په دې جمله کې مبتدا هغه ځمکه چې اورپرې بلیږي (فرعی)، سوځي (خبر).

په جمله کې تابع کوونکی توری په ساده او مرکب ډول هم راځي. استفهامي، اشاري، ربطي ضمیرونه په دغه برخه کې زیات راځي.

1- څوك چې وزګار شي یاغل شي یا بیمار شي.

2- څوك چې د خپل هیواد سره مینه لري هغه د خپل وطن د لوړتیا له پاره زیار وباسي.

3- څوك چې خوشحال ختك پېژني او یا دده نوم یې اوریدلي وي هغه دا هم مني چې خوشحال ختك د پښتو ژبې لوی نومیالی شاعر تېر شوی دی.

په پورته جملو کې لیدل کیږي چې دجملو په لومړیو برخو کې د (څوك چې) ربطی ضمیرونه د فاعل په توګه او دوهمې برخې یې (هغه) د اشاري ضمیرونه (د (څوك چې) له پاره راغلي دي خو کله داسې هم کیږي چې په دغه ډول جملو کې اشاري ضمیرونه رانه شي او هماغه مطلب څرګند کړي. لکه:

1- څوك چې لاس تنها کې نه کړي خواري ونه کړي زحمت ونه باسی هو سایي نه شي موندلی. دلته د لومړۍ جملې په ارتباط دوه نورې جملې هم د عطف په توګه راغلي او دوهمه جمله کې (هغه) اشاري ضمیر حذف شوی دی.

2- څوك چې دخلکو د پاره ځان سترې نه کړي ښه سرې نه دی.

په متعدي ماضي فعلونو کې د (څوك چې) ضمیرونه په غیر اصلي حالت کې راځي.

لکه: چاچې زه کارته نه پرېښودم هغه ماشومان وو. یعنی ماشومان وو چې زه یې کارته نه پریښودم.

چاچې په خپل وطن سرونه بایللي دي هغوی تل په عزت یادیږي.

چاچې غټه چوکۍ غوښتله پیدا یې کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مرکب ډول: هر + څوک + چې:
هر څوک چې کوښښ کوي کامیابېږي.
- هر څوک چې له دښمنه تېښته وکوي نو تل پېغور ورته پاتې کیږي.
هغه + څوک + چې:
2- هغه څوک چې خپل خپل کارونه په خپل وخت سره سرته رسوي هیڅکله نه ستړی کیږي.
دغه ډول جملې چې د تاکلي ربطي مرکبو ضمیرونو (هر څوک چې) په مرسته جوړې شوې وي نو فعل معمولاً په حالیه (ناتیره) زمانه کې راځي. د (هر څوک چې) مغیره شکل (هر چا چې) دی چې د ماضی متعدي فعلونو سره راځي. لکه:
هر چاچې زحمت ګاللی وي راحت به یې لیدلی وي.
هر چاچې کارکړی وي نتیجه به یې لاس ته راوړې وي.
داسې جملې هم لرو چې یوه تابع جمله یې د تېرې زمانې مطلق فعل ونیسي او بله (اصلي جمله یې د راتلونکې زمانې فعل وي.
هر چا چې ښه کتاب ولیکه هغه ته به انعام ورکړ شي یا (ورکول کیږي) یعنی د فعل بشپړ او نابشپړ دواړه صورته راځي.
هر چاچې کار وکړ ګټه به تر لاسه کړي.
د (هغه څوک چې) له ترکیب سره تابع مرکبه جمله جوړه شوې وي نو دلته د اشاري ضمیر راتلل د ارتباطی ضمیر سره خاص د تاکید او اشارې مفهوم زیاتوي مګر کیدای شي چې په دغه ډول ترکیبونو کې (هغه) ضمیر هم حذف شي.
لکه: هغه څوک چې د وطن د پاره زیارنه شي ګاللی ښاغلی سړی نه دی.
- هغه څوک چې د ډیر احترام او ستاینې وړاو پر مونږ ډیر حق لري زمونږ نیکونه دي.
په مغبره صورت کې:
هغه چاچې په وطن سر قربان کړی دی په تاریخ کې به روښانه ستوری وي.
هغه غبرګی جملې چې په دواړو جملو کې یې فاعل یا مفعول یو څیز، (شی) وي:
څه د (چې) د ربطي تابعیت سره:
1- څه چې وي هغه به وي. څه چې کیدل هغه وشول.
2- څه چې په پښتو ادب کې تر اوسه پورې لیکل شوي دي، هغه ټول زمونږ ادبي شتمني ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- هر څه چې کيږي، هغه به کيږي.
4- هغه څه چې ژمې ته په کار وي هغه واخله.

الف: فاعل نوم وي:

1- منشي احمد جان د پښتو ژبې يو مشهور ليکوال د تاليف او تصنيف خاوند دی چې د ډېرو ښو نثر ليکونکو څخه ګڼل کيږي.
4- ميرزا خان انصاري چې د پښتو ادب په پخوانو شاعرانو کې لوړ مقام لري با ارزښته ديوان يې ليکلی دی.

ب: د مفعول دحال او کيفيت ښکارندوي وي:

زه هغه چاسره مينه لرم چې د وطن سره مينه ولري.
زه هغه شی خوښوم چې د نورو هم خوښ وي.
د مفعول څرګندويه جمله د اصلي جملې په مسند پورې د (چې) په وسيله تړل کيږي. په اصلي جملې کې ضميرونه اشاري استفهامي، نومونه، ترکيبونه (عددي، اضافي، اشاري) او داسې نور کېدای شي، چې د مفعول په توګه وي. په دغه صورت کې تابع جمله د هغه مفعول معنا ښکاره او څرګندوي.
دلته ددې خبرې ضرورت هم شته چې د اصلي جملې فعل تل متعدي فعلونه وي نوځکه پرته له مفعول څخه پوره معنا نه څرکندوي.
1- زه څه وينم چې ته يې نه وينې.
2-زه ځوك غواړم چې خبرې ورسره وکړم.
3- تاسې ما شومان ګورئ چې لوبې کوي.
همدارنګه مفعول په ترکيبی ډول:
1- زه هغه ځوك خوښوم چې د وطن رښتيني خدمتګار وي.
2- زه هغه څه غواړم چې دلته نه پيدا کيږي.
3- دوې هغه وعدې چې خلکو ته يې ورکړې وې تر سره نه کړې.
4- دغه کتاب چې دی يې لولي ښې موضوعګانې لري.
يو بل مثال: زما داسې ګل خوښيږي چې ښه ورېږ ولري.
داسې اوبه راکړه چې خوږې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورتنيو جملو کې څه، څوك، ماشومان، هغه څوك، هغه څه، دغه کتاب، داسې ګل او داسې اوبه د مفعول په توګه چې په لومړ يو تابع جملو کې يې شرح او توضيح ګاني شوي دي. يعنی د اصلي جملې د مفعول په حيث په څېرمه (فرعی) جملو کې د هغوي د حال کيفيت وضاحت او څرګندونه ده.

يو څو مثاله چې مفعول د تابع جملې په سرکې راغلې وي.

څه فيصلې چې پښتنو ليکوالو د مفاهمې له لارې په ادبي جرګو کې منلي دي بايد له نظره ونه غورځولې شي. هغه کورونه چې ما ليدلي دي پاخه نه دي.

د مفعول په تابع جملو کې داسې هم وي چې د (چې) تابعيت د مفعول څخه د مخه وي.

چې څه ورته وايم هغه مني.

چې چاځه ووې هغه ماوکړل.

چې چاځه تونکي راوښودلې هغه مې کړي دي.

ج: هغه تابع جملې چې د فاعل او مفعول دواړو حالت او کيفيت څرګندوي:

لکه : اڅك چې يو ښه قلم درلود پرون ورڅخه ورك شو.

د : تابع مرکبې جملې چې د (خبر- مسند) يا فعل حالت او کيفيت بيانوي. دلته تابع جملې د اصلي جملې (خبر، فعل) حالت او کيفيت شرح کوي.

لومړی مونږ هغه مثالونه راوړو چې د جملې خبر اشاري ضمير او کومکي فعل (نږدې او لرې) وي او بيا د ربطي (چې) په واسطې د بلې جملې سره ارتباط ولري:

1- دخلکو وظيفه داده چې د وطن په ابادولو کې زحمت وکاږي.

2- زمونږ يوازينی کار به داوي چې خپل هيواد اباد کړو.

3- وسله هغه ده چې په لاس راغله.

خبر د ټاکلي توصيفي ترکيب په توګه:

4- دا يو ډير ښه قلم دی چې په بل ځای کې نه پيدا کيږي.

5- دده يو غټ صفت دادی چې د هر چا له غمه خوب نه ورځي.

6- شخص د پاره: اديب هغه څوك دی چې په ادبي علومو کې د پوهې خاوندوي.

7- اسمي خبر په تابع جملو کې د (داسې) قيد راغلی وي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان ډیر خلك داسې دي چې خپله ځمکه په خپله کري.
8- خبر د مقدار او اندازې ضمیر په توګه:
لنډه دا چې ددې ماشوم وړ وکوالی او کمزوري دومره وه چې د ژوند تمه یې نه کیدله.
9- تابع خبر د اشتراکیت د قید او د اشاري ضمیر سره د ترکیب په توګه:
د هر اولس ډیري خوږې کیسې او خوږې سندرې هم هغه دي چې زړه راکښون ولري.
10- خبر د یو اشاري (توصیفی) ترکیب (غونډ) په توګه:
حمید ماشوخیل هغه نازکخیال شاعرو چې اسمان ته د شعر زیني ایښودل د اسمان ستوري د شعر په لړ کې پیل دده هنر دی.
11- تابع خبر عددي ترکیب وي:
دادریم وار دي چې زه راځم او ته نه یې.

غبرګه جمله چې د (اندازې درجې مقدار) تابعیت ولري:

غبرګه تابع جمله چې د اصلي جملې د فعل د پېښید درجه اندازه او حالت بیانوي. مونږ په دې برخه کې د (داسې) او (دومره) ضمیرونه هم په دغه ډول جملو کې وینو چې د مقدار او کیفیت دپاره وي.

داسې د مقدار او د کیفیت د پاره:

دومره د اندازې د پاره. په نحوي استعمال کې د اندازې او درجې د قیدونو دنده ترسره کوي.
1- داسې او دومره د صفاتو سره رابطه لري. 2- د فعل سره هم رابطه ښیي.
لکه: ځیني جملې او کلمې په وینا کې دومره لنډې شوې دي چې یوې کلمې غونډې وي. داصلي (عمده) جملې اندازه د تابع جملې څخه ښکاري یعنی د اصلي جملې تفسیر کوي همدارنګه داسې:
دوې داسې کلك ویده شوې وو، چې د هیڅا په چیغو او نارونه ویښیدل.
پرته له دې د (څومره، څومره چې، ترکومې اندازې، ترکومه، هرڅومره، هر څومره چې او داسې نورو تابعي کلمو پـه مرستـه غبرګې تـابع جملې پـه پښتـو ژبـه کې موجودې دي. ددې دپاره دغه لاندیني مثالونه ګورو:
1- څومره چې ګرې تېریدلې هغومره په خلکو کې د مهربان افسر دراتلو تلوسه زیاتیدله.
2- څومره به چې وخت تیریدونو هغو مره به خلك زیاتیدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- ځومره چې به شپه پخيدله نو د خان پريشاني به زياتيده.
4- هر ځومره چې د يو ملت شعر او ادب عالي وي هغومره يې اخلاقي نظر او روحيات يې لوړ وي.
5- ترکومې اندازې چې (په کومه اندازه چې) علمي سويه لوړيږي او ترکومه حده چې خلك له حقايقو سره اشناء کيږي په هماغه اندازه د خلکو د هدف مقام لوړيږي. د پورتنيو جملو په ساختمان کې وينو چې:
1- د جملو لومړی فقري فرعي او دوهمې فقرې اصلي (خپلواکې) دي.
2- په (1-2-3) جملو کې د فعل نابشپړ صورت او تېره زمانه په دواړو جملو کې ځرګندوي.
4- جمله د مطلق (بشپړ) فعل ښکارندوينه کوي.
5- په جمله کې د اوسنۍ زماني د نابشپړ (استمراري) فعل جريان راغلی دی.
په دې برخه کې داسې مثالونه هم وينو چې اصلي جمله د ځو فرعي جملو غوښتونکې وي.
تاته ښه معلومه ده، چې هر حرکت په لومړی مرحله کې د رنګارنګو موانعو او مشکلاتو سره مخامخ کيږي نوځومره چې هغه حرکت مخ په وړاندې ځي او زمانه ورباندې تيريږي هغو مره يې په مخ کې موانع کميږي.
په دغه ډول مرکبو جملو کې مونږ مقابلوي او نتيجوي مفاهيم هم وينو چې په پورتنيو مثالونو کې يې بيلګې شته دی.
د ځای (مکان) تابعيت : معمولا غبرګې تابع جملې د هغو ربطيه ښنبو په مرسته چې د ځاي ځرګندونه وکړي د اصلي جملې سره يو ځای کوي او تابع جمله د اصلي جملې د ځای شرح او ځرګندونه کوي په دې معنا چې د عمده جملې د فعل پېښيدنه په کوم ځای کې شرح او دغه د ځای تابع جمله د چېرې، چېرته، کوم ځای کې سوالونو ته ځواب ورکوي.
د (هلته، چېرته، چېرې) قيود د (چې) ربطي ضمير سره تابع جملې د اصلي جملو سره نښلوي او هم په دغه وخت کې د تابع جملې يو جز (ځای) هم ګڼل کيږي:

چېرې دې ښه هلته دې شپه:

د ځاي تابعيت د مرکب ترکيب په واسطه: هر چېرته چې، د ثقافت خاوره بډايه او حاصل خيزه وي د علم او هنر بوټي هم هغلته زرغونيږي او ګلان نيسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه ډول جملو کې (هر چېرته) په مقابل کې (هغلته) او د (چیرته چې) په مقابل کې هلته راوړی شي.

په اصلي جمله کې چې ربطي کلمې نه وي تابع جملې د هغه د اصلي جملې بیان څرګندولای شي لکه:

چیرته چې ځې ما هم له ځان سره بوځه.

همدارنګه چې د چیرې قید او ربطي ضمیر چې په تابع جملو کې راځي نو د قید (چیري) په ځاي نوم(ځاي) هم په دغه برخه کې راځي او په اصلي جمله کې د ځای د قید وظیفه تر سره کوي.

مونږ په داسې ځای کې استوګنه کوو چې نور څوک نشته. یا مونږ داسې ځای ته راغلي وو، چې د غاښې ترسره پورې نورې نیغې او کږې وږې لارې نه وې پاتې.

دغه بل مثال کې ګورو چې په دواړو کې قید راغلی او د ځای تابعیت په څرګند ډول لیدلای شو.

مونږ هغه ځاي ته ولاړ و چې هلته خلك نه اوسیږي.

په دغه ډول جملو کې داسې اشکال هم لیدلی شو چې د تابع جملې مسند د اصلي جملې څخه وروسته (په پای کې) راغلي وي لکه:

یوه ورځ مونږ هغه ځای ته چې هلته د وړکتون ماشومانو لوبې کولې ورغلو.

غبرګي جملې چې د وخت تابع جمله ولري:

په پښتو ژبه کې د وخت تابع جملې معمولاً د (اصلي) جملونه مخکې راځي. د وخت څرګندونه د (چې) ساده ربطیه او مرکبو شکلونو کې لکه: کله چې، څه وخت چې، هغه وخت چې (هله- هاله هغه مهال چې، هر کله چې، تر څو پورې، چې، ترڅو چې، څو چې او داسې نورو په مرسته کیږي.

لومړی، د (چې) په مرسته تابع جمله:

چې ته راشې زه به ولاړ شم.

زه به هله ځم چې خبره خلاصه شي.

یا دا شرف خان هجري دغه شعر:

ما هاله د ځان ماتم وکړ په وینو+ چې اټك وته مې شاه کړه په ژړا شوم.

یا دا بل مثال: هله به خبر شي چې تارو جبې ته ورشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هغه غبرګه جمله کې چې يوه پېښه په دوارو (اصلی، فرعی) برخو کې تکرار او يا بېلې بېلې واقعې وي د (چې) ربطيه د فرعي جملې په سر او يا په دوهمه برخه کې د اصلي غړي نه وروستی راشي.

فرعي جمله د مخه او اصلي جمله وروسته د (نو) سره شروع کيږي. په دې معنا چې د شرطيه جملې نه وروسته جزائيه جمله د (نو) سره پيل کيږي.

لکه: چې شپه په تېريدو شي نو سباپسې را درومي.

چې خلك ترينه لاړل نو دی غريب يوازې پاتې شو.

دلته (چې) د وخت په معنا استعماليږي.

کله هم د (چې) تړونی د فرعي جملې د يوه غړي نه وروسته هم راځي. د فاعل مربوطه غړونه وروسته.

د فابريکې خاوند چې دا خبره واوريده سم د لاسه يې فابريکه وتړله.

(چې) په تابع جملو کې د قيودونه وروسته هم راځي.

1- پروسږ کال چې راغلی وم نو دلته يو ښه شاځلمی چامړ کړی و.

2- دې زمانه کې باد داسې را الوتی دی چې ته پر کرسۍ ناست وې نو ستا هم سترګې په اسمان کې وې.

په (2) جمله کې(چې) د (کله چې) په معنا د تابع جملې په سرکې راغلی دی.

په پښتو ژبه کې دچې ربطيه (تړوني) سربيره په نورو معناګانو د زمان معنا هم ورکوي او په دې ډول جملو کې عمده (اصلي) جمله د تابع جملې څخه وروسته راځي.

د تابع او اصلي جملې خبر، په هغو جملو کې چې چار ياکار په دوارو جملو کې په يوه وخت (زمان) کې سر ته رسيدلی وي د قاعدې په توګه د دوارو جملو فعلونه استمراري (نابشپړ) صورت نيسې: چې لمر راخيژي نو ورځ کيږي.

مېلمه چې له کوره وځي نو کور به هم ورسره بدرګه ځي.

همدارنګه داسې جملې هم شته چې د تابع (فرعي) جملې فعل مطلق (بشپړ صورت) او اصلی (خپلواکه) جمله استمراري (نابشپړ) شکل ولري:

زه چې تږی شم او به غواړم. زه چې ستړي شم استراحت کوم. دوستان چې سره مخامخ شي نو روغ برسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله هم زمانه پيښنه د مطلقي (بشپړې) تېرې زماني څرګندونه کوي.

1- چې درخو سترګې وغړولې نو هغه بشره ورته ولاړه وه، چې د چا په خيال کې او ده شوې وه.

په دې ترتيب يو بل مثال هم راوړو:

چې يوه پېښنه (عمل) په پرله پسې توګه يعنی د يوې پيښې پاي او د بلې پيل وي.

داکبر خان خبرې چې مې واوريدې په زړه مې ورته اور بل شو.

همدارنګه هغه غبرګې تابع جملې چې فرعي جمله يې د اوسنی زماني او اصلي جمله يې دراتلونکي زمانې د بشپړ فعل څرګندويه وي.

1- احمد چې له ښوونځي نه راشي نو بازار ته به يې وليږم.

2- چې منزل ته ورسيږو خبرې به وکړو.

غبرګې جملې چې د مقصد تابع جملې ولري:

د مقصد تابع جمله د اصلي (خپلواکی) جملې په فعل (مسند) پورې د (چې) ادات پـه واسطه نښلي لکه:

زه راغلم چې تا ووينم. 2- کتابتون ته ځم چې کتاب ولولم.

د مقصد تابع جمله د اصلي (خپلواکې) جملې څخه مخکې هم راځي نو هغه وخت د تابع جملې په پيل کې (ددې د پاره چې) ربطيه (سيوز) راځي. (ددې د پاره چې په ازموينه کې بريالی شي ښايي ښه سبق ووايي:

علتي ياد علت تابع غبرګه جمله:

هغه ده چې يوه په کې د بلې دليل اوسب وي او د علت (ربطيه) ادات (ځکه، ځکه چې چې، دا چې، په دې چې، نوولې او داسې نور دي.

همدارنګه له دې کبله چې، له دې سببه چې، هر کله چې، (څنګه چې) هم مرکب تړونکی علتي ارتباط ګڼل کيږي[1].

1- بريالی په ښوونځي کې بريالي نشو ځکه چې سبق يې نه وويلی.

دلته د بريالي د پاتې کيدو علت د سبق نه ويل دي.

2- دغه سړی ښه عادت نه لري ځکه ورسره څوك راشه درشه نه کوي.

---

[1] دمقصد په تابع مرکبو جملو ک فعل داوسنة زمان مطلق شکل راوؤل کيإی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرون پوهنځي ته تللی نه وم ځکه ډیر کارمې درلود. دلته عمده اصلي جمله د مخه او مله یا تابع جمله وروسته راغلې ده.

هغوي خوماته غټ غله وو ځکه چې یووټ یې راباندې په ځو ځو شانه خرڅ کړی دی.

عمده تابع

همدارنګه دغه بل مثال هم ګورو:

الف: په زور او دولت مې ځان میمبر کولو ددې د پاره چې میمبری کې نور زور او دولت پیدا کړم.

په دغه مثال کې دوهمه جمله اصلي او عمده جمله ده.

ب: زه ددې له پاره (له دې کبله) ستا سره ځم چې لار درته وښایم:

تابع اصلی عمده

ج: ځنګه چې تاویلي وو نو ځکه راغلم.

د: ځنګه چې دی ناروغه ونورانغي.

پورته د الف: ب، ج، د، مثالونو کې وینو چې ورستۍ جملې اصلیس یا عمده دي او مخکنۍ تابع (فرعی) جملې دي.

غبرګه شرطیه تابع جمله:

په دغه ډول غبرګه جمله کې هم یوه اصلي او بله (فرعي) تابع جمله وي او تابع جمله معمولاً د اصلي جملې څخه د مخه او کله هم وروسته یا داصلي جملې په منځ کې هم راځي په دغه ډول جملو کې اصلي جمله د شرطي جملې یوه برخه یا د هغې ځواب هم ګڼل کیږي.

په پښتو ژبه کې شرطیه جملې د (که چیرې، که چیرته، که کله او همدارنګه د (چې) د ارتباط په مرسته سره نښلي په نحوي لحاظ د (که او چې) ترمنځ په شرطي جملو کې فرق نشته.

1- که:

1- که ته راغلې زه به هم درشم (راتلونکی زماني فعل).

زه به درشم اصلی جمله، که ته راغلی تابع ده.

2- که ملالۍ دې ولیدله سلام ورته ووایه.

ملالۍ دې ولیدله (تابع) ملالۍ ته سلام ووایه (اصلی).

3- که باد نه وي ونه نه ښوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- که داسې يې شميرم نو زه به يې په شميرلو ستړی شم او تاسې په لوستلو. په دغه مثال کې د شرط او جزا دواړه (ربط) راغلي دي. يعنی په کومه جمله کې چې د شرطيه (ربط) راغلی وي نو (جزائيه) ربط هم راځي او هم پرته له هغې څخه لکه چې په لوړو مثالونو کې مووليدل.

که چاره د سروزرو شي نو په کيږه (ځيګر) خويې څوك نه منډي.

2- (چې) د شرط په معنا :

چې شاعر دې دوست شي شعرونه يې ستايه

دلته (د شاعر شعرونه ستايه) اصلي جمله ده چې شاعر دې دوست شي) تابع جمله ده.

همدارنګه دغه مطلب په لاندې متلونو او اصطلاحګانو کې هم ليدای شو.

1- چې ولاړ شې تر بلخه درسره به وي خپله برخه. (2) چې نه دې وي له موره ورته مه وايه چې وروره (3) چې خان يې په ياران يې.

2- د شرطيه له پاره (مرکب ربط) لکه (که چېرې – که کله) هم دود لري.

که چېرې په تندي يې د تور کاکا د ديوال داغ نه وي نو ما به هم نه وپېږندلی.

3- که کله : که کله راپېښ شوې نو موزيم ته به لاړ شو.

(که کله) د زمان مفهوم ورکوي خو بيا هم په دغه جمله کې د شرطه نښه ده.

په غبرګو تابع شرطيه جملو کې د فعلونو زمانه:

اول چې اصلي او فرعي جملې د اوسنۍ زمانې فعلونه ولري لکه:

1- که ته ځې ولاړ شه مګر ژر راشه.

دلته ګورو چې د تابع جملې فعل نابشپړ او اصلی جملې فعل بشپړه اوسنۍ زمانه ښيي.

2- که دې زړه غواړي چې زمونږ سره لاړ شې نو ځان جوړ وه.

د دواړو جملو فعلونه نابشپړه اوسنۍ زمانه ښيي.

3- که څوك يو کارکوي او شوق ورسره نه لري هغه هيڅ کله په هغه کارکې نه کامياببږي.

دوهم په غبرګه تابع شرطيه جمله کې چې اصلي جمله استمراري حال فعل او تابع يې مطلق (بشپړ) فعل حال راغلی وي.

1- که کومې پردۍ ژبې ته غوږ کيږدو نو غوږونو ته مو ځينې بې ربطه او ګډو د غږونه راځي. لومړی فعل بشپړ او دوهم يې نابشپړ صورتونه دي.

2- که دهقان په خپلې ځمکې کې خواري ونه کړي له ځمکې څخه غله نه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- که یوه دیکه دې ورکړه   سایې خیژي.
مطلق   استمراری
دریم په شرطیه تابع جمله کې د تېرې زماني فعلونه راغلي وي. لکه:
که لیك دې ماته لیکلای وای نو خوشحاله شوی به وم.
که تاسې ویلی وای ما به کتاب راوړی و.

د متضاد (تقابل) تابع غبرګه جمله:

دا هغه ډول جملې دي چې د اصلي (مستقلې) او تابع (فرعي) جملې ترمنځ په واقعي، غیر واقعي توګه تقابل او تضاد موجود وي او سره د اختلافه توازن هم ولري دغه ډول جملې معمولاً د (تړوني) ربطیه تابع اداتو په مرسته یو ځای کیږي. دغه ربطیه تابع ادات یا ساده او یا خو مرکب ډول وي اوکله هم په ځینو ځایونو کې پرته د تابعیت له اداتو څخه خرګندیږي. په پښتو ژبه کې زیات مثالونه د مرکب تابع تړوني (ربط) په وسیله ښودلای شو.

معمولاًلومړی ډول مرکب تړونی (تابع) د (که) شرطیه او مبهم ناتاکلي ضمیر (څه) او هم تاکیدي اداتو له ګډون (ترکیب) څخه جوړ وي بل ډول یې د (سره) قید او (له) ادات، (دي) اداتي ضمیر له ترکیب څخه جوړیږي چې وروسته به یې مثالونه راوړو. دغه تابع ادات د فرعي جملې په سر او یاد فاعل څخه وروسته هم راځي.

اصلي (مستقل) جمله معمولاً د (نو، ولې، نو بیا هم، خو بیا هم، ولې بیا هم، مګر، لیکن) خلافي اداتو سره پیل کیږي.

1- که څه هم مازیار ایستلی وخوبریالی نه شوم.
2- که څه هم مارابللی نه و بیا هم راغی.
3- که څه هم په دې ورځو کې د نړی لاتجې زیاتې شوي دي خو بیا هم نړۍ (سولې) لپاره کوښښ کوي.

(سره له دې):

سره له دې چې ناروغ وم پوهنځي ته ولاړم. سره له دې چې کارمې درلود خو پوهنځي ته لاړم.
سره له دې چې ناروغ وم خو بیا هم پوهنځي ته لاړم.
د اصلي جملې په سر کې (ولی) هم ورسره راځي:
سره ددې چې په کور کې کومه ستونزه نه لري ولې وظیفې ته ناوخته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصلي جملو په سرکی مګر:
ژبه که څه هم په ښکاره ډول دغوښې یوه ټوټه ده مګر په حقیقت کې د انسان، سرېتوب، پوهه، ښه ژوند او داسې نور ټول په ژبه پورې اړه لري.
د مستقلې (اصلی) جملې په سرکې (لیکن):
که څه هم رټا لړه شوه لیکن لاره ښه معلومیږي. همدرانګه د تابعیت ادات د جملې په سرکې او (سره ددې) د اصلي جملې په سرکې هم راوړل کیږي.
که څه هم هلې ځلې موډېرې وکړې سره ددې خپلو هیلو ته ونه رسیدو.
په پښتو ژبه کې برسره پردې یو شمیر داسې مثالونه هم وینو چې ددغه پورتني مطلب څرګندونه کوي. که څه هم د تابعیت تړونی ورسره په ساده توګه او یا هیڅ نه وي خو بیا هم تقابل او تضاد ښیي.
1- وسله که بار ده په سخته ورځ په کار ده.
(2) که غرلوی دی پر سرېې لارده. چې دا د یو متل په توګه فرازیالوژیکي ترکیب ګڼل کیږي په بل ډول به داسې ویل کیږي. که څه هم وسله بار (زیاتي) ده خو بیا هم په سخته ورځ کې په کاریږي.
څوك يې په ګلي کې نه پریږدي وایي اس مې د خان کره وتړه.
دلته د تابعیت کومه نښه نه وینو خو څنګه چې د پښتو ژبې یوه مشهوره اصطلاح ده او دغه ترکیب په معنوي لحاظ یو فرازیالوژیکی تړلی مطلب څرګندوي.
سره له دې چې څوك يې په کلي کې نه پریږدي مګر وايي چې اس مې د خان کره وتړه.
مقایسوی (پرتلیز) غبرګه تابع جمله:
د اصلي جملې بیان د مقایسې په مرسته کیږي د څنګه، لکه چې، لکه څنګه چې، څنګه پروسیله مقایسه کیږي. (څنګه غروي هسې څناوروي).
څنګه مخ هسې خپېږه. یا څنګه ژرنده هسې دوړه.

نتیجوي غبرګه تابع جمله:

په دې ډول جملو کې هم تابع جمله د اصلي جملې نتیجه او پای بیانوي:
1- هغه ډیر زیاروکیښ تر څو بریالیتوب یې په برخه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- زه په خپله هم نه پوهيږم چې د سرو تعويذ ته ډرامه ووايم که ناول، افسانه ده که نور څه نو ځکه دا فيصله ګرانو لوستونکو ته پريږدم.

3- ده چې پر تو د چاى پسې سمدلاسه سرې او به وڅښلې نو ناروغه شو.

غبرګې جملې چې د يوستو و جملو شمېر په کې له يوې يا دوو څخه تېرى کړې وي:

هغه غبرګې (پيوستې او تابع) جملې چې د مخه مو ښودلې دي په هغو کې دجملو شمېر او اندازه دووته رسيږي او په خپل خپل ځاى مور اوړې دي ولې ځنګه چې ليدل کيږي د ادبي پښتو ژبې په ساختمان او جوړښت کې داسې غبرګې جملې په نښه کولاى شو چې د درويا زياتو جملو لرونکې وي که څه هم په خپله د پښتو ژبې د جملو په جوړښت او ساختمان کې ډير کړکيچن او مغلق شکلونه نه ځايږي، ولې ترکومې اندازې پورې چې ليدل کيږي په پښتو ژبه کې ددغه ډول غبرګو جملو جوړښتونه په لاندې توګه راوړو:

الف: په غبرګه جمله کې چې د يوې يا څو جملو په واسطه د بلې مربوطه جملې کيفيت، حالت روښانه کړى شي.

ب: چې د اصلي (عمده) جملې نه وروسته دوه... داسې تابع جملې راغلي وي چې او له جمله يې د مبتدا توضيح کوي او دوهمه يې د لومړې تابع جملې وضاحت کوي[1].

په غبرګو تابع جملو کې داسې مثالونه وينو چې دوه اصلي جملې يا ورسره دوه فرعي جملې (تابع) راغلې وي او يا څو يوه اصلي دوه تابع يا دوه اصلي يوه تابع او دغه جملې بيا په خپلو منځو کې د تابعيت يا د توازن (مساوي) رابطه هم لري.

ددې له پاره دغه لاندېنۍ جملې راوړو:

1- شپه چې پخه شوه او ټول ويده شول ادم خان د درخوديدن له ملاوتړ له. دلته دوه تابع (فرعى) جملې چې عطفي رابطه سره لري مخکې او دريمه اصلي جمله وروسته راغلې ده.

2- کله چې دوى راغلل او کارونه يې سرته ورسول د ځانګې مشرله دوى څخه ډېر مننه وکړه.

3- که کارونه مو خلاص کړل او هوا هم ښه وه د ګلونو مېلې ته به لاړ شو.

4- هغه افکار چې ګډوډ ليکل شي او يو له بله رابطه ونه لري د تاليف ارزښت نه لري او د ليکونکي د انشايي قوت ډېره نيمګړتيا څرګندوي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر** 2 **وك كابل د** 1370 **لمريز كال چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه لومړۍ تابع او دوه وروستۍ اصلي جملې دي چې بيا په خپلو خپلو منځنو کې عطفي رابطه هم لري.
5- هغه څوك چې ډير مفيد روزل شوي وي او ډېر ويريدونکی وي خيال او فکريې لکه کورنۍ مرغه لوړ پروازنه شي کولای او په اثارو کې يې د عالي فکر او ازاد خيال نښې نښانې نشوليدلی.
په پنځم مثال کې لومړۍ دوه تابع جملې د عطف په مرسته يو ځای شوي چې دوهمه دلومړي حال ښيي او وروسته دوه يوستوې جملې دي چې د اصلي (عمده) جملې دنده لري داهم په خپلو منځو کې عطفی ارتباط لري او په مجموع کې تابع مرکبې (غبرګې) جملې ګڼلي شي.
5- په غبرګه تابع جمله کې دوه د تابع جملې د اصلي (عمده) جملې کيفيت حالت څرګندوي لکه:
6- په (1345) ش کال کې د خوشحال خټك د لمانځنې او درناوي يوه درنه کاليزه جوړه شوې وه چې په هغې کې ډيرو پوهانو، ليکوالو، شاعرانو برخه اخيستې وه او غوره مقالې او مضامين يې ليکلي وو. په دغه مثال کې لومړی اصلي (عمده) او دوه نورې د لومړي جملې بيان او شرح ده.
7- بل مثال: مزدورې ماته وويل، چې نور ځواب نه شم ورای ځکه مونږ مزدور خلك يو او له کوره به مو وباسي نو بيا به کومې خوا ته ځو.
په دغه جمله کې د لومړيو جملو شرح علت او نتيجه په وروستيو جملو کې بيان شوې ده.
8- هغه دوه تابع جملې چې د اصلي جملې نه وروسته راغلې وي چې اوله يې د مبتدا توضيح کوي او دوهمه يې د لومړي تابع جملې وضاحت کوي. لکه: اصلي پوهه هغه ده چې په هغو لارو لاس ته راشي چې خلکو ته پرې فايده رسيدای شي.
په پښتو ژبه کې د غبرګو په تېره تابع جملو جوړښت، نه دومره لنډ او نه خو هومره مغلق او کړکېچن جوړښت لري، چې اصلي مطلب په کې تري تم شي.
يادونه:

معترضه جملې:

دلته د معترضو جملو په باب بنايي دومره څرګندونه وشي چې دا هغه ډول جملې دي چې په فعلي جملو کې د فاعل، مفعول او فعل ترمنځ راورل کيږي خو د اصلي جملې سره کومه نحوي رابطه نه ساتي. دغه ډول جملې د يوستوو جملو او کله هم د غبرګو جملو په منځ کې ورغورځيږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې دغه جمله له دغه نحوي ساختمان څخه راوويستل شي د جملې اصلي مطلب ته کوم تاوان نه رسيږي.

معترضه جملې اکثرا د عايه وي يا د بلې جملې وضاحت کوي لکه:

دغو خلکو (خدای دې ورسره ښه وکړي) له تا سوسره پوره مرسته کړې ده. په دغه جمله کې (دغو خلکو) (مغيره حالت) مبتدا (مسند اليه) او (له تاسو سره مرسته کړي) خبر (مسند) د جملې اصلی (عمده) برخې دي.

او (خدای دې ورسره ښه وکړي) معترضه جمله بلله کيږي.

زمرک دې خدای په خوشحاليو پټ کړي له دوي سره يې ډېرې هلې ځلې وکړې.

په لوړه جمله کې هم (خدای دې په خوشحاليو پټ کړي) معترضه جمله ده. او (زمرک له دوي سره ډېرې هلې ځلې وکړې) اصلي جمله بلله کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو جملو کې د جملې د يوې برخې يا اجزاو (ايليپسي Ellipsis) د حذف مسئله:

مونږ د پښتو ژبې په جملو کې داو ښود له او په ټاکلي او معينه توګه څرګنده شوه چې هره يوستوې او يا غبرګه جمله د مسند اليه، مسند يا (فاعل، مفعول، فعل) درلودونکي وي چې بيا هره برخه دخپلو مربوطه توکونو (اجزاو) سره په ټاکلي او ثابت ترتيب سره راځي. ولې دلته مونږ هغې موضوع ته پاملرنه را اړوو چې کله يوه جمله يا يو بشپړ مطلب داجزاو په لحاظ بشپړ نه وي.

خو د ابايد ووايو چې په متن (کانت کس..) کې د جملې د اجزاو يا د برخو حذف او نه راوړل د جملې په معنا کې کوم بدلون نه ښيي البته په دې شرط چې يوه قرينه او نښه ولري. مونږ ددې مقصد له پاره د يوستو او غبرګو جملو ځيني مثالونه په لنډه توګه راوړو. که څه هم دا موضوع ډيره پراخه او زياته څيړنه غواړي.

الف: د (فاعل (مسند اليه) حذف:

لومړۍ بېلګه: زمرك پوهنتون ته راغى او ولاړ.

په دويمه جمله کې ولاړ په يوازې توګه راغلى دى چې اوريدونکى او لوستونکى دجملې د لومړۍ برخې په معنا پوره پوهيږي او فعلونه د عطف په صورت کې راوړل شوي دي، نوپه دې اساس د دويمې جملې فاعل هم څرګنديږي چې په خپله (زمرك) دى.

ځنګه چې په لومړۍ جملې کې د فاعل د نوم (زمرك) يادونه شوې ده نو په دويمه جمله کې يې راوړل ضروري خبره نه ده.

دويم مثال:

اوښکې خوړونه شول بيا سيندونه شول او بيا ويالې شوې او وروسته د ګل پرشاخ کې وچليدې.

په دغې جملې کې هم د يوه مسند اليه (فاعل) له پاره څو مسنده (فعل) او يا د هر مسند له پاره مسند اليه هماغه قرينه يعنى د لومړۍ جملې فاعل سره ارتباط لري. که چېرې لومړۍ جمله نه وي نو بيا به خبره بل ډول وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم مثال:

هلك هم پوه دی او هم زيارکښ يا هره ژبه له بلې نه څه اخلي او څه ورکوي. په دغو جملو کې د (هلك) او (هره ژبه) تکرار په دويمه جمله کې لاژمه نه ګڼل کيږي.

څلورمه بېلګه: په هغو جملو کې چې فاعل يې شخصي ضميرونه وي نو د فاعل نه راوړل د معنا له پاره کوم ضرر نه پېښوي ځکه د فعلي خاتمې له مخې د شخص (فاعل) څرګندونه کيږي.

په کلي ورننوتم= زه په کلي ورننوتم.

د يوې ننداري په ننداره شوم = زه د يوې ننداري په ننداره شوم.

پنځمه بېلګه کې ګورو چې مسند اليه د اختصار او لنډيز په غرض حذف شوی دی[1] که په يوې پوښتنې کې مسند اليه (نوم) راغلی وي نو په ځواب کې يې بيا راوړلو ته ضرورت نه ليدل کېږي.

1. ملا نصرالدين چېرې و؟ 2- تاسې چېرته اوسيږئ؟

د لومړۍ جملې ځواب (په کور کې دی) او د دويمې جملې ځواب (په کابل کې اوسيږو) دلته مسند اليه نه راوړل کيږي نو اصل مطلب ته کوم زيان نه رسوي.

شپږمه بېلګه:

کله د مسند اليه (نوم) څرګندول مناسب نه وي نو بيا نه راوړل کيږي.

او يوازې د ځای او قرينې له مخې ويونکی او اوريدونکی پوهېدلی شي لکه (هلته پټ ناست دی) په داسې صورت کې چې بل چاته يې د نوم ښودل نه غواړي.

اوومه بيلګه:

د خطر او سختۍ او دوخت د تنګۍ په وخت کې: هله سوځي! ګوره پر يوځي! په دې ځای کې مسند اليه حذفيږي او د ځای او حال قرينه ورباندې دلالت کوي.

ب: د مفعول حذف:

په نحوه کې مفعول هم د فاعل د نائب په توګه د مسند اليه حيثيت لري او کله کله حذفېږي يعنی د نوم اخيستنه يې ضرر يا عيب او يا تکرار وي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر** 2 **وك كابل** 1370 **لمريز كال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- دوه داني مې واخېستل يعنی (دوه کارتوسه).
2- د سوال په ځواب کې راوړل يې هم بې ضرورته بريښي يعنی که په سوال کې راوړل شي نو په ځواب کې يې راوړل نه ښايي.
سوال: تا ژمني کالي جوړ کړي دي؟
ځواب: هو جوړ کړي مې دي.
بل مثال: ملالۍ خپلې ملګرې ته ليك ليکلی دی؟ هو ليکلی دی.
ج: د فعل حذف: د فعل يا کومکي فعل نه راوړل (حذفيدل) هم د پښتو ژبې په خاصو نحوي او سبکي جملو کې وينو چې په لاندې کرښو کې يې بيانوو:
1- په پښتو ژبه کې که څه هم په نحوي چاپېريال کې د فعلي او اسمي جملې خبر د فعل بشپړ فعل او کومکی فعل په مرسته جوړيږي ولې په ايليپسی (حذف) موضوع کې دغه برخه نيمګړې کيږي. ددې لپاره لومړی د هغو جملو مثالونه چې د مسند اليه او مسند څخه وروسته د (اسناد) کومکي فعل حذفيدنه وي راوړو او وروسته بشپړ فعلي اشکال:
مونږ دغه ډول مثالونه د پښتو ژبې په اصطلاح ګانو، متلونو، ديالوګونو، خبرو اترو، سوال و ځواب او ځينو نورو جملو کې ليدلی شو: خپل عمل دلاري مل. کوزوړ له خپله لاسه خوړ. د بيزو د وستي د ځان تاوان. دروغجن هيرجن.. په دغو مثالونو کې خپل عمل، کوړوړ، دبيزو دوستي، دروغجن د جملې مسند اليه او نورې پاتې برخې يې مسند دي ولې اسناديې حذف شوي دي.
2- په هغو جملو کې چې غبرګ مطلب ولري يعنی ددوو جملو ساختماني شکل ولري هم کومکي فعل په دواړو برخو کې نه وي راغلی لکه (سردې ګل بيخ دې پياز).
(ځوك خپه ځوك خوشحاله) (زه په تمه ته بې غمه) (خبرې ډيرې سريې يو) په اوله جمله کې (دی) دويمه کې (وي) دريمه کې (يم يې) څلورمه کې (دی) حذف دي.
3- په جمله کې چې لومړۍ برخه پوره او دويمه يې د کومکی فعل ولېدلی وی.
نه خان يم نه زميندار ... ځان بنه دی که جهان...
خپله خوله هم کلاده هم بلا. . . هلك هم پوه دی هم زيار کښ.
ياوړ دی يازوړ. کتابونه ډېروو څه يې ښه... او څه يې نه...
4- په هغو غبرګو جملو کې چې فعل په دواړو کې مشترك وي د تکرار د مخنيوي په غرض:
1- چا ياران کتل چاماران.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- یو موټر د پاسه راغی یو دښکته او دواړه سره وجنګیدل.
3- زه ستاسې نه خوښي ځرګندوم او هغوی نه هم.
4- یو ځان نه ویني او بل جهان 5- کارغه یوه خواګرځي، بلبل په بله خوا.
6- د چا دیدار په کاردی او د چا دینار...
په دغو جملو کې لیدل کیږي، چې د غبرګو جملو په توګه استعمالیږي لومړۍ جملې د فعل او فاعل له مخې پوره دي مګر دویمې جملې یې د فعل (مسند) ټوله برخه او یا یوه برخه حذف شوې ده.
5- همدارنګه په ځینو شرطیه یا د پوښتنې په جملو کې هم حذف راځي لکه: چای ښبې که اوبه؟
6- مسند (فعل) د سوال او ځواب په جملو کې هم حذفیږي په دی معنا چې.. په سوال کې مسند راوړل شوي وي مګر په ځواب کې د لنډیز لپاره نه راوړل کیږي لکه:
س: روند له خدایه څه غواړي؟ ج: دوي سترګې.
س: افضل ختک څوک دي؟ ج: د خوشحال ختک لمسی
7- په تعجبي جملو کې هم د جملې ځیني غړي نه راوړل کیږي لکه:
1- ربښتیا! 2- څه عجبه! 3- څنګه ناوخته! 4- افسوس!
5- سحرمې د ماما د پټي په سر پنځه زره روپۍ اخیستې دي! تعجب! ایله پنځه زره روپۍ!.
8- په وینا کې (فعل) د ځینو خاصو ځانګړتیاو او سبکي خصوصیاتو له امله هم یوه جمله پوره نه راوړل کیږي یعنی په هنري ادبیاتو کې په خاص سبك سره لیکوال د جملې د ځینو برخو بشپړول د لوستونکي ذهن ته پریږدي لکه:
1- مونږ څه هیبت څه ویره او څه د ټانګې او اسپې بد حال . . .
2- ماوي څه ګذاره000
3- دا مو دویمه غله ژرنده000 همدارنګه کله د تمسخر او خندا په غرض:
تاسو زمونږ تیار خواره . . .
د: کله په جمله کې قیدونه هم حذفیږي یعنی نه راوړل کیږي لکه:
په یوه باغ کې ځیني خس او خاشاك ټولوي او ځیني د ګلو دستې جوړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغې جملې کې د ځاي قيد (په يوه باغ کې) د دواړو جملو شامله برخه ده خوپه دويمې جملې کې يې حذف شوی دی خو د قرينې له مخې په مقصد پوهيدای شي. په همدې توګه مونږ زيات مثالونه ښودلی شو.

په ژبه کې دوينا د ګرامري اجزاو د ماهيت بدلون

(کونوېرژن Conversion)

په واقعيت کې کونويرژن اړونه، ګرځونه (له يوه حالت نه بل حالت ته تغيير، تصرف يا اړول، ګرځول، بدلول او معنا ته تغيير ورکولو مفهوم لري.[1] چې په دې توګه شرح کيږي:

الف: د يوې کلمې څخه د نوي لغتونو د جوړلولو طريقه هم ده په دې معنا چې په لغت جوړونه کې د اصلي کلمې مطلب د نورو اجزاو د ترکيب سره اوړي[2] د مثال په توګه.

(توروالی) په پښتو ژبه کې يوه (اشتقاقي کلمه ده، چې د (تور) صفت او (والي) ورستاړي څخه جوړه شوې ده. دلته ګورو چې صفت ددغې لاحقې سره دماهيت له مخې په نوم باندې اوښتی دی.

يا دا چې د يوه اسم څخه د فعلي ترکيب جوړول هم (اسمي) معنا په فعلي بآندې بدلوي. د ژبپوهنې اصطلاحي قاموس کې داسې هم راغلي دي چې يو اواز په بل اواز اوړي او يا خو (يو غږن اواز په بې غږه يا بې غږه په غږن اواز باندې بدل شي)[3] خو مونږ په دې برخه کې د اوازونو په کانويرژن باندې نه غږيږو يوازې په لنډه توګه د ځينو لفظی واحدونو لکه د (نوم، صفت، قيد، فعل) بدلون د ماهيت او معنا له مخې څېړو، ځکه دغه هم زمونږ د موضوع سره اړخ لګوي.

که څه هم دا موضوع ډيره ارزښتناکه او د غوروړ ده او په دې برخه کې څه کار هم نه دی شوی نو په دې توګه خورا زياته څېړنه هم په کارده.

په پښتو ژبه کې دوينا د ګرامري اجزاو د ماهيت بدلون:

د ګرامري اجزاو د ماهيت بدلون دا معنا لري چې يوه کلمه د ګرامري اجزاو د يوې معنا پر ځاي بله معنا او ځانګړتيا ترلاسه کړي، چې دغه تغير او بدلون ته کونويژرن يا د الفاظو معنوي

---

[1] **پ تو ولنه، ان ليسي پ تو قاموس، کابل،** 1354**،** (156) **مخ.**

[2] **و، س، اخمانوا، د ژبپوهنی اصطلاحي قاموس، د شوروي دايره المعارف مطبعه، مسکو** 1966 (202) **مخ.**

[3] **و. س. اخمانوا. د ژبپوهنی اصطلاحی قاموس د شوروي د ايره المعارف، مسکو،** 1966 (202) **مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

تغییر ویل کیږي. د الفاظو معنوي تغییر یوه نحوي او سیمانتیکي مسئله ده چې یوازې او یوازې په جمله کې ښه څرګندیږي.

په پښتو ژبه کې یو شمیر داسې کلمې او لغتونه شته چې د هغو معنا پوره روښانه نه وي د مثال په توګه د اسم، صفت او قید کلمې چې ددوي ترمنځ ښلوالی په ځینو ځایو کې ګران دي ولې په نحوي چاپیریال کې هغه د استعمال له مخې خپله معنا څرګندولی شي.

همدرانګه د یوه اسم او صفت ترمنځ ښلوالی هم د نحوي موقعیت لـه مخې سره ښلولی شو د نحوي دریځ له مخې وینو. چې یو صفت په اسمي معنا بدل شوي وي او یا برعکس.

هغه عملیه چې یو صفت، فعلی صفت..) په نوم (اسم) بدل او اسمي مطلب څرګند کړي د سوبستانتیوا ځیه (اسمي کیدنه) په نامه یادیږي او یا برعکس که نومونه. . . د صفت په معنا راغلی او یا د صفت دنده ترسره کړي دغه عملیه بیا (ادیکتیو اځیه) په صفت اوښتي وي یعنی (صفتی کیدل).د مثال په توګه:

په جمله کې د الفاظو د استعمال له مخې مونږ ویلی شو چې دغه کلمې څه حیثیت او دریځ لري. اسم دی که صفت که قید او یا څه نور اشکال دي.

البته د لفظ او شکل لـه مخه څه نه شوویلی ځکه په پښتو ژبه کې د اسم او صفت ترمنځ د شکل له مخه دګرامري کتـه ګوریو په لحاظ کوم خاص توپیرنه وینوولې د معنا په لحاظ توپیر ښکاره کیږي. د څرګندونې له پاره یو څو نومونه او صفتونه سره پرتله کوو او ګورو چې د شکل له مخې څه ګرامري ښلوالی لري او که نه.

اول- نوم: الف: په پښتو ژبه کې یو شمیر نارینه نومونه دي چې د (ay -ی) په غبرګ غږ ختم وی. د ګرامري کته ګوری له مخې مفرد عدد ، نارینه جنس او اصلی حالت لري لکه. لرګی، سړی، ستوری، غړی، میږی، وری.

ب: هغه نومونه چې په کانسونینټ ختم وي دا هم مفرد نارینه اصلي حالت لـري لکـه: کـور، اور، لور او داسې نور.

دویم: الف: په پښتو ژبه کې داسې صفتونه هم لرو چې په نرمه (ی) (ay) په غبرګ غږ مختوم وي او د ګرامري کته ګوری لـه مخې هم مفرد عـدد ، نارینه جنس، اصلي حالت لـري لکـه: نـوی، پردی، وړی، ښکلی، لوی، سوی.

ب: هغه صفتونه چې په اصلي غږونو (کانسونینټ) ختم وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هم مفرد، عدد، نارينه جنس، اصلي حالت لري لکه: تور، موړ، سپين، سپور، کوز، ړوند.
د نومونو مثالونو له مخې ګورو چې د صرفي اوليك دود (ارفوګرافي) له مخه ځه توپيرنه لري او په دغو کلمو کې جنس عدد او داسې نور ګرامري او لفظي نښې هم نشته چې يو تربله يې بېلونه وکړاي شي.
په دې توګه دغه لاندې مثال په مقايسوي ډول ګورو:
(ونه، لښته، مفرد مونث نومونه دي او (پخه، سپينه) هم مفرد مونث صفتونه چې جمع يې (ونې لښتې) (پخې- سپينې) دي.
ج: په پښتو ژبه کې يو شمير ځيني سو فکسونه هم شته دي چې هم د اسم د جوړولو او هم د صفت د جوړولو لپاره په کارېږي لکه: ځوکيدار، زميندار (اسم). ميوه دار، ګلدار (صفت) پنډي، جوالي (اسم) وطني، دولتي (صفت) په دې توګه د بنوال او کامه وال ترمنځ هم کومه ښکاره د بېلوالي نښه نه وينو. په دې حساب ددغو پورتنيو ګرامري شکلونو او سوفيکسونونه د اسم او صفت بېلوالی نه ځرګندېږي ځکه دغه ګرامري او اشتقاقي نښې نښاني په نوم او صفت کې مشترکې دي. يوازې د مفهوم او موقعيت له مخه سره بېلېدای شي.
يو بل مثال داسې راوړو:
1- (يو ليکوکنی سړی) (2) (دکتاب ليکونکي وويل) د ساختمان او جوړښت له مخې لومړی مثال عددي توصيفی ترکيب دی او دويمه جمله، چې د کتاب ليکونکی اضافی ترکيب دی او د جملې د مسند اليه په توګه راغلی دی. دلته ګورو په لومړي مثال کې (ليکونکی) صفت دی چې د نوم (سړی) سره اړه لري او ګرامري مطابقت هم په کې موجود دی. تر موصوفه د صفت وړاندې والی هم په کې ليدل کيږي.
او په دويم مثال کې ليکونکی په خپله اسم دی، چې د فعلي جملې د مبتدا (فاعل) او اسم دنده ترسره کوي او د (وويل) فعل سره تعلق لري.
په جملو کې د ګرامري اجزاو د ترتيب په هکله بايد ووايو: په پښتو ژبه کې د کلمو موقعيت په جملو کې يو څه ثابت شوی شکل لري يعنی اول اسمي غونډ (مسند اليه، فاعل) او په پاي کې فعل (مسند) راغلی وي. او صفت د اسم نه د مخه او مفعول، ظرف، قيد هم د فعل څخه د مخه راځي مګر دغه ترتيب کله هم اوړي چې دجملو د اجزاو د ترتيب په برخه کې مو ورته اشاره کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسمي توګه د کلام (ځینو ګرامري) اجزاو او ښتنه

1- صفت د اسم په توګه : (Substantivization) :

زمونږ سپین ږیري د قدر وړ دي یا زمونږ مشران ښه خلك تېر شوي دي. مشران سره جرګه شوي دي.

په نوموړو جملو کې سپین ږیري یا مشران صفتونه دي چې د نوم په توګه راغلي دي. محترمو مشرانو! مشران په ندایي حالت کې د اسم په توګه دریځ لري یعنی په خپله د اسم وظیفه یې ترسره کړې ده. چې د نورو اسمي ډلو په څېر د صفت، قید او نورو توابعو قبلوونکي هم دي. دلته ګورو چې د (مشران) معنوي دریځ هم هغسی دی لکه چې (دوستان) یې لري.

د (محترمو دوستانو!) په جمله کې وینو (محترم) د دوستانو سره توصیفي ترکیب ګڼل کیږي نو د (مشران) سره هم محترم دغه ډول ترکیب دی.

همدارنګه (لویان مهربان دي) (کشران بې تجربې وي). هم په دغه ډول مثالونو کې راځي. په دې توګه سپین ږیری (د زوړ په معنا) او سپین سترګی صفتونه دي چې په جمله کې د نوم (فاعل) په توګه راځي لکه: سپین ږیري راغی یاسپین سترګي ولاړه.

دویم: فاعلي صفات هم زیات اسمی رنګ غوره کوي. اولاداسې مثالونه په پښتو کې لرو چې دغه فاعلي صفات کورټ اسم ته اوښتي دي. او خپله اصلي صفتي معنا یې له لاسه ورکړې ده. لکه: ښوونکی، چلوونکی، ګنډونکی چې د (ښوول، چلول، کنډل) د فعلي ریښې څخه جوړ شوي دي. همدارنګه ځیني داسې مثالونه هم وړاندې کوو چې د فاعلي صفت معنا په اسم اوښتي وي بیلګه:

ځیني معلومات ګرانو اوریدنکوته وړاندې کیږي.

دلته (اوریدونکوته) په دویم حالت کې د اوریدونکي دجمع شکل دی چې د (ته) پسینې د عمل په وجه یې (و) وروستاړی منلی دی او د جمع اسم ارتباطي (مفعول له) حالت په توګه راغلی دی. دغه شان د (ښه اوریدونکی، ښه لیکونکی) په ترکیب کې داسمي مرکز په توګه وظیفه لري.

دریېم: مفعولی صفت د اسم په توګه:

1- مار خوړلی له رسۍ همه ببریږي 2- اوبو اخستی خلوته هم لاس اچوي.

3- خدای بخښلي څه ښه کارونه یې سرته رسولي دي.

څلورم : مصدر داسم په توګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- کښتۍ را وځغلېدې او د مالونو کوزيدل او ختل شروع شول.
2- ددې باغ په ښايسته کولو کې د طبيعت نه علاوه د روزنې لاسونه هم خپل پوره کمال ښودلی دی

اسم د (صفت په توګه (ادیکتیوا ځیه):

دلته يو اسم د صفت په توګه معنا ښندي لکه:
1- دوې په تياره کوټه کې ناست دي (2) دلته رڼا ورځ نه ده.
په دغو مثالونو کې (رڼا اوتياره) په اصل کې نومونه دي ولې په دغو جملو کې د صفت په توګه دنده لري.
فعلي صفت د مطلق صفت په توګه راغلي وي:
1- مسافر وړونکې کښتۍ د سمندر په غاړه ودريده. 2- خبررسوونکي اژانس وويل
3- خبر لوڅ خلك بل كارنه لري. 4- له پروت زمري نه ګرځنده کيدړ ښه دی
په دغه مثالونو کې کښتۍ، اژانس، خلك، کيدړ نومونه دي چې فعلي نومونه، صفتونه د مطلق صفت په توګه ورسره کار ورکوي.
همدارنګه مفعولي صفات هم په دې برخه کې راتلای شي لکه:
1- وهل شوی کاروان راورسيد. غم ځپلی زړه يې وچاود.

صفت دقيد په توګه:

څنګه چې په ځينو ځايونو کې د صفت او اسم پيژندل ګران کار دی په همدغه توګه دصفت او قيدونو بېلو نه هم څه قدرې فکر غواړي مګر دغه توپير په نحوي چاپيريال کې ډيره اسانه خبره ده، ځکه په پښتو ژبه کې صفات دقيد په توګه دنده تر سره کوي او هم د تاکيد په مفهوم سره راوړل کيږي. څنګه چې وينو يو صفت په يوې جملې کې صفتي معنا لري مګر هماغه نوموړی صفت په بلې جملې کې دقيد او تاکيد وظيفه لري لکه دغه لاندې څو مثالونه ګورو.
ماليار ښه ګلان وکرل. بزګرانو ښه غنم وريبل. دلته (ښه) د يو صفت په توګه معنا ورکوي مګر په دې جملو کې: بزګرانو څمکه ښه او به کړه. خوشحال خان ښه تورځن و.
په دغو جملو کې (ښه) د قيد دنده لري. ايا دوې ډير ښه خلك دي. 2- دوې ډير ښه کار کوي.
په اوله جمله کې (ډير ښه) قيد او تاکيد دی او د اسم (خلك) سره توصيفی ترکيب په توګه داسمي جملې خبر جوړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دویمه جمله کې (ډېر ښه) تاکیدي قید دی. او د فعلي جملې د خبر دمتعلقاتو څخه دی. یا دا بل مثال ته هم پاملرنه کوو:

1- ترنده غوا راغله 2- ترنده ترنده شاوخوا ګوري. 3- غواو تریده. په اوله جمله کې د صفت او په دویمه جمله کې قیدي معنا ورکوي. مګر په دریمه جمله کې داسمي ماهیت پر ځای فعلي ماهیت لري.

دا وو په پښتو ژبه کې دوینا د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون (کونویرژن) ته لنډه غونډي کتنه.

نتیجه او وروستۍ خبري

په نورو ژبو کې د نحوې په برخه کې البته کافي کارشوی دی ولې په پښتو کې تر اوسه پورې د پښتو ژبې او ادب د اسمان ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند رشتین د ګرامر څخه پرته بل کوم بشپړ علمي او اکاډیمیک کارنه دی ترسره شوی او زه هم په دې توګه د ډېرو ستونزو سره مخامخ شوی یم لیکن د څو کالو په ترڅ کې مې ددې اثر د لیکلو دپاره د مخه مواد راغونډ کړل ترڅومې دغه پلان ترسره کړ. البته زما دغه کار به هم په سلوکې سل بشپړنه وي ځکه چې د یوې ژبې ټولې بشپړې نحوي ځانګړتیاوې ددې اثر د حوصلې څخه لوړې دی.

ځنګه چې د نحوې غرض او مطلب د یوې ژبې دجملو قسمونو او ډولونو او د جملو د جوړښت، ترکیب او په جمله کې د کلماتو ترتیب او یو تربله ددوې ترمنځ ارتباط او پیوستون مطابقت او نورو حالاتو څېړل دي، چې ددې څېړنې د پېژندنې د هدف له مخې چې لوستونکي او زده کوونکي د پښتو ژبې د ښورواڼو جملو او د فصیحو او بلیغو عبارتونو په واسطه خپل مطلب او مقصد په ښه شان څرګند کړي. عبارت او جملې د کږکیچ او عیب نه خالی وي. نومونږ د کار د اسانتیا دپاره لومړی د صرف او نحوې توپیر په دویم څپرکې کې روښانه کړی دی او بیامو د پښتو ژبې د نحوي واحدونو (ترکیب او جمله) په هکله هم څرګندونې کړې دي چې پخپل ځای په مفصل ډول راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې توګه د پښتو ژبې هغه ټول ترکیبونه چې نحوي ساختمانونه جوړ وي یعنی (اسمي او فعلي) د جوړښت او ساختمان او معنا له مخې په بشپړه توګه د زیاتو مثالونو سره روښانه کړې دي، چې دغه موضوع هم درسالې په یو بیل فصل کې راغلې ده.

مونږ ته د پښتو ژبې د نحوي ترکیبونو د څېړنې څخه داسې جوته شوه چې ترکیبونه د ګرامري مطابقتونو او ترتیب په اساس ترکیب او ارتباط ساتي چې دغه رابطه او اړیکي په دوو صورتو سره وي:

1- ربطي او عطفي 2- مطابقت.

همدارنګه د غونډ (ترکیب) په جوړښت کې یو عنصر د ترکیب اساسي غړي په توګه چې زړی یا هسته ورته ویلای شو ځای لري او د نورو غړو سره ټاکلي اساسي عمده رول لري. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه څېړو:

1- نامتو شاعر: یو ترکیب (غونډ) دی چې (شاعر) ددغه غونډ د اصلی جزاو د اساسي (زړي) په توګه پیژندل شوی دی. که چېرې دغه غونډ لاپسې اوږد (لوی) شي بیا هم د شاعر نوم ثابت او د هستې په توګه پاتې کیږي. لکه:

پیاوړی نامتو شاعر او یا زمونږ ننګیالی، توریالی، پیاوړی، نامتو شاعر په غونډ کې (شاعر) د ترکیب اساس دی.

همدارنګه که دغه ترکیب په جمله کې راوړو:

زمونږ پیاوړی نامتو شاعر خوشحال ختهك دی. یا (ژوندی دی) که د لوړو ترکیبونو څخه د شاعر نوم له منځه وباسو پاتې برخه خپله معنا له لاسه ورکوي او ددغو پاتو برخو ترمنځ ارتباط پرې کیږي. دلته لیدل کیږي چې (شاعر) د غونډ او د (جملې) مرکزي هسته جوړ وي. د همدغه مرکزي (زړي) (شاعر) له مخې د ترکیب (غونډ) د اجزا و ترمنځ رابطي او مطابقت موضوع او د جملې د اجزاو (برخو) ترمنځ رابطه او مطابقت په ښه توګه څرګندیداي شي.

د پښتو ژبې د جملو د جوړښت په باب باید ووایو چې:

1- په عمومي توګه لومړی مسند الیه (مبتدا) او وروسي مسند (خبر) راځي.

2- د پښتو ژبې د جملې اجزاوي: فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات وراندي وروسته کیداي شي چې دغه موضوع د جملو په ترتیب کې په پوره توګه ذکر شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله خبره دا ده چې په پښتو ژبه کې د مسند او مسند الیه سمون او مطابقت په بشپړه توګه روښانه شوی دی. مونږ پخپله څېړنه کې په پښتو ژبه کې جمله د شکل او جوړښت په لحاظ په دووډلو ویشلې ده.

1- یو ستوي (ساده) جملې　　　　　2- غبرګې (مرکبې) جملې.

چې بیا دغه هره یوه په لنډو او اوږدو باندې بېلې کړای شوي دي.

د پښتو ژبې د یوستو جملو په برخه کې کومه خاصه نظریه نه لیدل کیږي ولې د مرکبو (غبرګو) جملو په باب ځینې بېلې نظریې شته دي. د مثال په توګه دلاریمر په لیکنه کې چې یوه پېړی د مخه د پښتو ژبې دجملو په باب داسې نظریه درلوده چې (ګوندې پښتو ژبه د غبرګو او اوږدو جملو استعداد نلري بلکې داسې جملې پکې شته چې په هغې کې ډیر ساده او ابتدایي جوړښتونه لیدل کیږي).

ولې دا نظریه په عملې ډګر کې د قبلولو وړ ځکه نه ده، چې هره ژبه ځانته د جملو په جوړښت او ترتیب کې یوه خاصه ځانګړتیا لري او هغه ځوك پرې ښه پوهیداي شي چې هم په ژبه کې پوهه او پوره لاس ولري. مونږ د پښتو ژبې د ادبي او محاوروي موادو په استنادویلاي شو، چې پښتو ژبه برسېره د یوستوو (ساده) جملو په درلودلو سره د غبرګو (مرکبو) جملو ساختمانونه هم لري چې یو زیات مثالونه او تحلیلونه یې د مرکبو جملو په برخه کې راغلي دي ولې دا خبره باید له یاده ونه باسو چې پښتو ژبه ډیر کرکېچن او مغلق جوړښتونه نشي زغملای بلکې د مطلب او مقصد افاده د فصیح او بلیغو عباراتو په واسطه څرګندیږي، کومې کرکېچنې او مغلقې جملې چې په پښتو ژبه کې اوس استعمالیږي هغه د نورو ژبو د اغیزې او یا د نامناسبو ترجمولو لارې جوړې شوي دي.

لنډه دا چې پښتو ژبه د نحوي جوړښتونو په لحاظ ډیره شتمنه ده.

په پای کې ددې خبرې یادونه کوو، چې د پښتو ژبې د ګرامر د علمي اساس په ټینګښت کې د پښتو ژبې بېلا بېلې لهجې او ادبي ژبه د متقابلو اړیکو له مخې په پوره توګه مرسته کولای شي!!!

اخیستنځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

1. الفت. ګل پاچا، املا او انشاء پښتو ټولنه، کابل، 1338لمریز کال
2. الفت: ګل پاچا، لغوي څېړنه، عمومي، مطبعه، کابل، 1321لمریز کال
3. الهام پوهاند محمد رحیم، روش جدید در تحقیق دستور زبان دري، پوهنتون، کابل، 1349هـ ش.
4. الهام پوهاند محمد رحیم، تیوري هاي نحو در زبان دري، د ادبیاتو پوهنځي، ګستتنر 1358ع
5. اسلانوف. م. س، پښتو روسی قاموس، د شوروي دایره المعارف، مسکو 1966ع
6. اخمانوا. و. س، د ژبپوهنې اصطلاحي قاموس، شوروي دایره المعارف، مسکو 1966ع
7. ایازي، محمداعظم، قواعد پښتو، کابل، 1318 هـ ش
8. اطلاعات او کلتور وزارت، پښتو چاپي اثار، کابل، 1357لمریز کال
9. بېنوا عبدالروف، اوسني لیکوال، لومړی ټوک، کابل، 1340لمریز کال
10. بینوا، عبدالروف، ادبي فنون. پښتو ټولنه، کابل 1326لمریز کال
11. برتلس. ي. د پښتو ژبي کندهاري لهجه، لیننګراد 1935ع
12. برتلس. ي. د پښتو ژبي جوړښت، لیننګراد، 1935ع
13. بیټنی، منتظر، پنځه حرفونه دیارلس اوازونه، پیښور، 1974ع
14. پښتو ټولنه، انګلیسي پښتو قاموس، کابل، 1975ع
15. پښتو ټولنه، توریالی پښتون، کابل 1950ع
16. پښتو ټولنه، ننګیالی پښتون، کابل، 1345ع
17. پښتو ټولنه، پښتو څېړني، کابل، 1354لمریز کال
18. پنزل، هربرت، پښتو ګرامر (د پوهاند الهام ترجمه) کابل پوهنتون (1340 لمریز)
19. افغان پور، امین (موسکا) د لیکوالو اتحادیه. کابل 1362لمریز کال
20. خټک، خوشحال خان، کلیات خوشحال خان، پیښور. 1960 ع کال
21. خټک، اجمل، کچکول، پیښور 1944ع کال
22. خیال، عظیم شاه، صرف ونحو پښتو، پیښور، 1944ع کال
23. خانلري، پرویز، دستور زبان دری، ایران، 1352 ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

24. دوست، دوست محمد ، د افغانستان ژبې او توکمونه، پښتو ټولنه. کابل. 1354ل کال
25. دوریانکوف، ن. ا. پښتو ژبه، د شرقي ادبیاتو مطبعه، مسکو، 1960ع کال
26. ډار مستتر. تاریخ تلفظ و صرف پښتو، جلد اول و دوم، کابل چاپ
27. رحیم الله، قاضي، ګنجینه افغانی، پېښور، 1938ع کال
28. رښیتن، صدیق الله، اشتقاقونه او ترکیبونه، پښتو ټولنه، کابل، 1326 لمریز کال
29. رښتین، پوهاند صدیق الله، پښتو ګرامر اول جز، پښتو ټولنه، کابل 1327لمریز کال
30. رښتین، پوهاند صدیق الله، پښتو ګرامر دوم ټوك، کابل، 1370 لمریز کال
31. رښتین پوهاند صدیق الله، پښتو مصدرونه، پښتو ټولنه، کابل، 1344 هـ. ل کال
32. رښتین، پوهاند صدیق الله، ژب ښودنه، پښتو ټولنه، کابل 1343-1343 لمریز کال.
33. رښتین پوهاند صدیق الله، د هند سفر، پښتو ټولنه، کابل، 1334 ل کال
34. زاخیلی، سید راحت، د پښتو قاعدې، قصه خوانۍ بازار پیښور، 1954 ع کال
35. رشتین ډاکتر زرغونه، د لرې او برې پښتونخوا په ادبي پښتو ژبه کې د لهجې خصوصیات، مسکو 1975ع کال (د ډاکترۍ تیزس).
36. زیور. ډاکتر زیور الدین، د پښتو ادبیاتو تاریخ اوسنۍ دوره، کابل پوهنتون 1360لمریز کال
37. سیمیونوف. یورس. د عمومی ژبپوهني اساسات. مسکو، 1975ع کال
38. شاکر نور احمد ، ژبنۍ څېړنې، د ادبیاتو پوهنځی، کابل 1350لمریز کال
39. عطا الله. د پښتنو تاریخ، لومړی ټوك، حربی پوهنتون مطبعه، کابل 1359لمریز کال.
40. عوریا خیل، کوثر، حسین بخش، د هندو اروپايي او سامي ژبو ویشنه، پېښور، 1359ع کال
41. عوریا خیل، کوثر، حسین بخش، افغان یو ریشايي او سامی ژبو ویشنه، پېښور، 1961 ع کال
42. کاکړ، پیر محمد. معرفه الافغاني، کابل، 1356ل کال
43. کالینینا. ز. م، د ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه، د علومو مطبعه، مسکو، 1972ع کال
44. کود و خوف . و. ي. عمومي ژبپوهنه، لوړ ښوونځي، مسکو 1974ع کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

45. ګلووانـوا. ل. ز.، د خـارجي محـصلينو لـه پـاره د ژبپـوهنې درسـي کتـاب، د مـسکو پوهنتون مطبعه (1973)ع کال
46. ګرونبېرګ، پښتو ګرامر، 1987 ع کال.
47. ګلاوين. ب. ن. د ژبپوهنې اساسات، مسکو 1973ع کال
48. لودين. دولت محمد. لغت پوهنه، پښتو ټولنه. کابل. 1355 لمريز کال
49. ليبيديف. ك. ا0، روسي پښتو قاموس، شوروي دايره المعارف، مسکو. 1973
50. ليبيديف. ك. ا. پښتو ژبې درسي ګرامر، مسکو. 1970ع کال
51. ليکانت. ب. ا. په معاصره روسي ژبه کې ساده جملې. مسکو. 1974ع کال
52. د شوروي اتحاد د علومو اکاډيمي. د روسي ژبې انستيتوت. دادبي روسي ژبې ګرامر. د علومو مطبعه، مسکو . 1970ع کال
53. مومند ، محمد ګل، د پښتو ژبې لياره، بلخ، 1317 لمريز کال
54. ماسلوف. يو. س. د ژبپوهنې مقدمه، (اساسات) لـوړ ښوونځي مطبعـه مـسکو 1975ع کال
55. نوري، محمد ګل، د پښتـو اصـطلاحات او محـاورې، پښتـو ټولنه، کابل 1320 لمريز کال
56. هير، سيد احسان الله، رنځور، پښتو ټولنه، کابل،1346 لمريز کال.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library